

MASARYKOVA UNIVERZITA

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra občanské výchovy

**Hodnoty romských dětí – jejich vývoj a
možnosti ovlivnění**

Diplomová práce

Brno 2012

Vypracovala:

Mgr. Tereza Crhová

Vedoucí práce:

PhDr. Milan Valach, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a použila jen prameny uvedené v seznamu literatury.

V Brně dne 15.4.2012

Mgr. Tereza Crhová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce PhDr. Milanu Valachovi, Ph.D., který mi poskytl odbornou pomoc při zpracování diplomové práce. Také bych chtěla poděkovat učitelům a žákům ZŠ a MŠ Křenová Brno za umožnění zpracování výzkumu.

Obsah

Úvod.....	5
1 Romové	
1. 1 Pojmy Rom, Cikán, Gypsy a další.....	7
1. 2 Rozdělení Romů a jejich tradiční řemesla.....	8
1. 3 Historie Romů.....	10
1. 3. 1 Indická pravlast Romů, příchod do Evropy a českých zemí.....	10
1. 3. 2 Vláda Marie Terezie, Josefa II., národní obrození.....	13
1. 3. 3 2. světová válka.....	14
1. 3. 4 Poválečné období, druhá polovina 20. století.....	17
2 Hodnoty Romů dle odborné literatury	
2. 1 Vztah k majoritě.....	21
2. 1. 1 O vztahu k majoritě.....	21
2. 1. 2 Pohled z hlediska historie.....	21
2. 1. 3 Pohled z hlediska současnosti.....	22
2. 2 Vztah k romštině.....	24
2. 2. 1 O romštině.....	24
2. 2. 2 Pohled z hlediska historie.....	25
2. 2. 3 Pohled z hlediska současnosti.....	26
2. 3 Vztah k materiálním hodnotám.....	27
2. 3. 1 Pohled z hlediska současnosti.....	27
2. 4 Vztah k rodině.....	29
2. 4. 1 O romské rodině.....	29
2. 4. 2 Pohled z hlediska historie.....	30
2. 4. 3 Pohled z hlediska současnosti.....	31
3 Hodnoty romských dětí	
3. 1 Cíl práce, metody, hypotézy, harmonogram práce	34
3. 2 Charakteristika výzkumného vzorku a místa výzkumného šetření.....	36
3. 3 Vlastní výzkumná činnost	37
3. 4 Závěry výzkumného šetření	48
4 Možnosti ovlivnění hodnot romských dětí	
4. 1 Možné vlivy.....	49
4. 2 Vliv nestátních neziskových organizací zaměřujících se na romské děti.....	50

4. 2. 1 Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Pavlač.....	50
4. 2. 2 DROM, romské středisko.....	52
4. 2. 3 Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Pestrá klubovna.....	54
4. 2. 4 IQ Roma servis, o.s.....	56
4. 2. 5 Dětský muzejní klub.....	58
4. 2. 6 Armáda spásy, o.s.....	59
4. 3 Výsledky výzkumu.....	61
5 Vztah ke vzdělání – výpovědi žáků kontra realita	
5. 1 O vzdělávání Romů.....	63
5. 2 Pohled z hlediska historie.....	65
5. 3 Pohled z hlediska současnosti.....	65
5. 4 Příčiny negativního vztahu.....	68
5. 4. 1 Absence předškolního vzdělávání.....	68
5. 4. 2 Vliv rodiny.....	69
5. 4. 3 Na vině je škola sama.....	70
5. 4. 4 Školní neúspěch.....	71
5. 5 Výzkum.....	72
5. 5. 1 Výpovědi žáků kontra realita.....	73
5. 6 Zamyšlení se nad možnými příčinami uvedených rozporů.....	76
Závěr	77
Resumé.....	78
Použitá literatura a prameny.....	79
Přílohy	

Úvod

Tématem hodnot romských dětí jsem se zabývala již ve své bakalářské práci. Tehdy jsem zkoumala, jaký vztah mají žáci 1. - 9. ročníku ZŠ a MŠ Křenová Brno ke vzdělání, představitelům majoritní populace, romštině, rodině a materiálním hodnotám. Toto vše jsem zkonfrontovala s odbornou literaturou. Překvapující výsledky, vyskytnuvší se rozpory v tom, co píše odborníci a co odpověděli žáci, mě přiměly se k tématu vrátit.

Mojí hlavní pohnutkou bylo zaměřit se na vývoj situace, ověřit si, co a případně v jaké míře se změnilo. Rovněž jsem si kladla otázku po příčinách, zajímalo mě, jak a zda vůbec je možné na hodnotový žebříček romských dětí působit. Vzhledem ke své budoucí profesi jsem si chtěla blíže „posvítit“ na hodnotu vzdělání, která mi ve výzkumu z bakalářské práce vyšla jako nejrozpornější – zatímco odborná literatura deklarovala záporný vztah a dokládala to mnoha příklady a odůvodněními, výzkum ukázal pravý opak.

První kapitola je pojata coby teoretický úvod k tématu. Vysvětluje pojmy „Rom, Cikán, Gypsy“, představuje základní dělení Romů a jejich typická řemesla. Větší část této kapitoly je věnována historii Romů, a sice od opuštění indické pravlasti, příchodu do českých zemí, období vlády Marie Terezie a jejího syna Josefa II., přes národní obrození, obě světové války až po druhou polovinu 20. století. Vzhledem k závažnosti tohoto období je kladen akcent na období 2. světové války a téma hromadného vyvražďování tehdejšího romského obyvatelstva.

Druhá kapitola se již blíže dotýká zmíněných hodnot. Pojednává o vztahu Romů k majoritě, romštině, materiálním hodnotám a rodině. Hodnota vzdělání je spolu s výzkumem blíže rozpracována v poslední kapitole, proto jí zde není věnován prostor. Představované hodnoty jsou zmiňovány nejprve obecně, následně očima odborné literatury z pohledu současnosti i minulosti. Výjimku tvoří materiální hodnoty, kterým ani v odborné literatuře není věnováno mnoho prostoru, a proto i zde lze nalézt pouze pojednání o „pohledu z hlediska současnosti“.

Třetí kapitolou se otevírá výzkumná část diplomové práce. Je zde představen cíl práce, metody, charakterizován výzkumný vzorek i místo výzkumného šetření. Vlastní výzkum pak konfrontuje výsledky výzkumu z roku 2008 s výsledky novějšího výzkumu z roku 2011. Jeho snahou je vysledovat rozdíly, popř. shody mezi představiteli jednotlivých ročníků v jejich vývoji, poukázat, zda a jakým způsobem se uvedené

hodnoty s věkem mění. Tento výzkum je postaven jako dílčí, neboť počítá se skutečností, že jak počty žáků, tak jejich složení se v obou výzkumech liší.

Následující kapitola cílí na možnosti ovlivnění zmiňovaných hodnot. V popředí stojí vlivy, které je možné považovat za dominantní, a sice rodina, škola, média a celkový společenský kontext. Přiblížena je činnost vybraných nestátních neziskových organizací, zaměřujících se na romské děti a působících v Brně, s nimiž tedy mohou být respondenti v kontaktu. Každá organizace je zde představena z hlediska své činnosti a na následně je shrnuto, na které z uvedených hodnot at' už přímo či nepřímo působí. Kapitulu uzavírá dílčí výzkum, který nastiňuje, v jaké míře se s kterými nízkoprahovými kluby respondenti setkali. Hlubší rozbor situace není předmětem této diplomové práce.

Závěrečná kapitola se blíže zaměřuje na jednu ze zkoumaných hodnot, a sice vztah ke vzdělání. Po teoretickém úvodu, kde je pojednáno o vzdělávání Romů, současně i minulé situaci vztahu k němu, následuje výzkum. Jeho snahou je porovnat výsledky dotazníkového šetření u žáků s analýzou tvrdých dat, konkrétně mírou absence, studijním průměrem a úspěšností v přijímacím řízení – tedy „výpovědi žáků kontra realita“.

Ústředním cílem mé diplomové práce je zanalyzovat situaci ohledně hodnoty vzdělání, tedy zkonfrontovat výsledky novějšího výzkumu se statistickými daty týkajícími se absencí, prospěchu a dalšího vzdělávání. Dílčími cíli je pak porovnání výsledků obou výzkumů s možností srovnat vývoj hodnot s odstupem tří let a zjištění, zda žáci s vybranými nízkoprahovými kluby, které by mohly ovlivňovat jejich hodnoty, vůbec přišli do styku.

1 Romové

1. 1 Pojmy Rom, Cikán, Gypsy a další

„*Rom je prastaré, původní autonymum, kterým Romové nazývali sami sebe už v Indii.*“¹ Toto označení bylo v Evropě do 20. století prakticky neznámé, neboť Romové při kontaktu s většinovou společností užívali exonym, kterými zde byli nazýváni, např. v češtině *cikán*, v angličtině *gypsy*. Označení Romové zůstávalo skryto pro komunikaci uvnitř komunity.² Až v posledních desetiletích se označení Rom stalo platným výrazem užívaným ve všech jazycích, a to zásluhou prvního mezinárodního kongresu Romů, který proběhl v dubnu roku 1971 v Orpingtonu u Londýna. Zde byla přijata romská vlajka, romská hymna, ustanoven mezinárodní den Romů (8. dubna) a hlavně vysloven požadavek pro nahrazení výrazů *Cikán*, *Gypsy* a podobně jednotným označením Rom.³ Tento výraz přijala také Rada Evropy.⁴ Označení *Cikán* je navíc mnohdy nepřesné: „*Ve světě žijí ‚cikáni‘, kteří s Romy nemají vůbec nic společného. Např. na Srí Lance se vyskytuje kasta sinhalské společnosti – rodiové – známá jako ‚cejlonští cikáni‘, v Indonésii žijí ‚mořští cikáni‘ Bajové, plejáda ‚cikánských‘ skupin žije v Indii.*“ Výraz *Rom* označuje pouze historicky vzniklé společenství s jednotným jazykem – romštinou.⁵

Pojmenování *rom* má svůj původ ve slově *dom*, při čemž sanskrt využívá výhradně slova *dom*, které označuje „...rozptýlené společenství příbuzných kast obývajících rozsáhlou oblast od Hindúikuše a Karákóramu daleko na severozápadě indického subkontinentu až po Urísu a Ásám na východě.“ Mezi Romy a Domy lze najít řadu podobností: kladný vztah k hudbě a nejružnějším řemeslům, jako košíkářství, výroba různých předmětů, kovářství nebo léčitelství. Také v oblasti náboženských představ – „...zvyk kupování nevěst, pohřbívání do země, víra a bázeň spojovaná s duchy zemřelých – *muly*...“. Romové mají rovněž jazykovou spojitost s kavkazskými Lomy.⁶ „*Teprve po opuštění Indie mohly výrazné odlišnosti od okolního perského obyvatelstva vyvolat u členů domovských kast vědomí společného původu a název Dom se mohl stát skupinovým jménem pro celé etnikum. Indická cerebrální hláska d (Domové) se v*

¹ Hübschmannová, M. Hin man ajsi čhaj, so... Romské hádanky. Praha : Fortuna, 2003, s. 15.

² srov. Beníšek, Michal. Ke kořenům slova ROM. Romano džaniben, sborník romistických studií, 2006, s. 9.

³ Hübschmannová, M. Hin man ajsi čhaj, so... Romské hádanky. Praha : Fortuna, 2003, s. 15.

⁴ Davidová, E. Romano drom – cesty Romů. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, s. 14.

⁵ srov. Beníšek, Michal. Ke kořenům slova ROM. Romano džaniben, sborník romistických studií, 2006, s. 9.

⁶ Tamtéž, s. 14.

*Evropě diferencovala a změnila se v Arménii v hlásku l (Lomové), v Sýrii v d (Domové) a v Evropě v r (Romové).*⁷ Většina Romů na světě se hlásí k označení *Rom*, existují však některé skupiny, které si uchovávají své vlastní pojmenování, např. Sintí (tzv. němečtí Romové, odvozeno z hindského *sant*, tj. spolek), Manušové (ve Francii, odvozeno z hindského *manus*, tj. člověk), Kale (ve Španělsku a Finsku), Romaničel (v Anglii).⁸

Mezi většinovým obyvatelstvem, ale i mezi Romy samotnými stále přetrvává označení Cikán. Hagiografické dílo Život svatého Jiří poustevníka popisuje v Konstantinopoli 11. století lidi označované jako *Atsinganoi* (pojmenování pro kacírskou sektu zabývající se věštěním a čarováním).⁹ „*Ve zprávě ze svaté hory Athos se píše o „Atsinganech“, kteří byli ve století předcházejícím označováni jako „Athinganoi“ (Acinganoi)...*“¹⁰ Varianty apelativa Cikán však podle Hübschmannové pochází z řeckého slova *athingani*, kterým Romy nazývali v Byzanci. Z tohoto slova proniklo do řady jazyků označení pro Romy (v češtině Cikán, ve slovenštině Cigán, v maďarštině Cigány, v němčině Zigeuner atd.). V Byzanci má rovněž původ známé slovo Gypsy (v češtině Egyptáné).¹¹ Zastavení Romů v Malém Egyptě (okolí města Méthové na Peloponésském poloostrově) totiž vedlo k mylné domněnce jejich egyptského původu. Anglické Gypsy je tedy příbuzné španělskému Gitanos a francouzskému Gitan. S mylnou představou Egypta jakožto domoviny Romů jsou spojené také některé legendy, např. že Romové odmítli pomoci svaté rodině při útěku před Herodesem nebo o romských kovářích, z jejichž dílny pochází hřeby k ukřižování Ježíše Krista.¹²

1. 2 Rozdělení Romů a jejich tradiční řemesla

Rozlišujeme Romy slovenské, maďarské, olašské, české a německé. Označení slovenští Romové zahrnuje Romy, žijící usedle po několik staletí na Slovensku. Zmínka o nich pochází již z 15. století, další zaznamenání výskytu dokazují nejrůznější nařízení či zákony, např. z roku 1651 pochází soupis Cikánů v Liptovském kraji. Dlouhodobé

⁷ Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 12.

⁸ srov. Hübschmannová, M. Šaj pes dovakeras – Můžeme se domluvit. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1998, s. 21.

⁹ Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 13.

¹⁰ Davidová, E. Romano drom – cesty Romů. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, s. 14.

¹¹ Hübschmannová, M. Hin man ajsi čhaj, so... Romské hádanky. Praha : Fortuna, 2003, s. 15.

¹² Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 14-5.

soužití Romů se Slováky přineslo do jejich jazyka řadu slov slovenského původu, z nichž nejznámější je asi výraz *gádžo*, *gádžovka*, označující neromského muže a ženu.¹³ Slovenští Romové (slovenske Roma) tvoří nejpočetnější skupinu romského obyvatelstva (80-85% všech Romů v České republice).¹⁴

Slovenští Romové bývají, zejména ze strany olašských Romů, označováni jako Romové maďarští, což se vztahovalo pouze na Romy žijící v severním Maďarsku, na jižním Slovensku a v jihovýchodních Rakousku. Podobně jako slovenští Romové, převzali i maďarští mnoho slov z maďarštiny.¹⁵ Maďarští Romové (ungrike Roma) představují asi 10% romského obyvatelstva v České republice. Spolu se slovenskými Romy k nám přišli ze Slovenska po 2. světové válce.¹⁶ Olašští Romové (vlachike Roma) jsou charakterističtí svým kočovným způsobem života, který vedli až do roku 1959, kdy byli v důsledku zákona zakazujícím kočování násilně usazováni. „*Olašský je odvozeno od územně-politického názvu historické země Valachie, která je součástí dnešního Rumunska. Romové odtud hromadně migrovali poté, co zde bylo v roce 1856 s definitivní platností zrušeno romské otroctví.*“ Existuje rovněž řada podskupin Romů, jejichž označení vychází z řemesla, kterému se věnovali, např. *kalderaši* – kotláři, *lováriové* – koňští handlíři, *ričkara* – medvědáři.¹⁷

„*V neromské společnosti panoval a stále u mnoha lidí přetrvává názor, že Romové se dříve živili příživnickými způsoby obživy – že žebrali, kradli slepice a potraviny, vykládali z karet a z ruky a různě podváděli... Některý z těchto obživných způsobů užívaly zejména ženy, někdy i děti, ovšem většinou jen jako přídavné formy obživy – při řemeslné a jiné práci svých mužů, kdy jejich výdělky nestačily na krytí základních výdajů, zejména stravování celé rodiny.*“¹⁸ Výjimku představují některé olašské rodiny. Plejáda tradičních romských řemesel a jiných způsobů obživy je však široká, patří sem zejména: kotlářství (výsada převážně olašských Romů), kovářství (nejtypičtější řemeslo), zvonkařství, dřevozpracující řemesla (korytáři, košíkáři, výrobci košťat), výroba z hlíny, tkaní šňůrek na „krosienkách“ (zjednodušený malý stav), výroba kartáčů a štětek, hudebních nástrojů, drátenictví, ostření nožů a břitev, koňské

¹³ srov. Hübschmannová, M. Šaj pes dovakeras – Můžeme se domluvit. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1998, s. 20-22.

¹⁴ Davidová, E. In Balvín, J. a kol. Romové a univerzity. Hnutí R : Ústí nad Labem, 2000, s. 20.

¹⁵ srov. Hübschmannová, M. Šaj pes dovakeras – Můžeme se domluvit. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1998, s. 20-22.

¹⁶ Davidová, E. In Balvín, J. A kol. Romové a univerzity. Hnutí R : Ústí nad Labem, 2000, s. 20.

¹⁷ srov. Hübschmannová, M. Šaj pes dovakeras – Můžeme se domluvit. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1998, s. 20-22.

¹⁸ Davidová, E. Romano drom – cesty Romů. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, s. 48.

handlířství (až do násilného usazení Romů bylo hojně rozšířeno), překupnictví a samozřejmě hudba a tanec (i nyní velmi rozšířený způsob obživy).¹⁹

1. 3 Historie Romů

1. 3. 1 Indická pravlast Romů, příchod do Evropy a českých zemí

Označení Indie coby pravlasti Romů bylo dílem náhody: „*Roku 1763 poznal student teologie I. Valyi v nizozemském Leidenu indické kolegy, kteří se nápadně podobali Romům v jeho rodném městě. Přišel na šťastný nápad, že totiž zjistí, zda se s romštinou neshodovala také řeč těchto studentů, pocházejících se Srí Lanky. Zapsal si asi 1000 jejich slov, předložil je romským obyvatelům Györu a ti prý většinu z nich rozuměli.*“²⁰ Opakovanými výzkumy bylo potvrzeno totéž a romština zařazena do skupiny indoevropských jazyků. Jednou ze složek původního indického obyvatelstva byli již zmiňovaní Domové, příslušníci nejnižší kasty, kteří se věnovali kotlářství, kovářství, obchodu, podvodům a krádežím dobytka, úklidu, hudbě, tanci a kejklířské činnosti, potulce a žebrotě. Absenci písma nahrazovali ústní lidovou slovesností a kvůli špatnému sociálnímu postavení a obavám ze sucha a hladomoru v období od 3.-5. do 9.-10. století postupně Indii opustili.

První „zastávku“ tvořila perská říše Sasánovců, odkud také pochází první písemná zmínka o Romech (označováni jako Suriové). Se vstupem do Evropy se proud Romů rozdělil na dvě skupiny: první směřovala podél severoafrického pobřeží na Pyrenejském poloostrově a početnější cílila na Konstantinopol, odkud se později přes Balkánský poloostrov rozšířila po celé Evropě. Romové se na několik staletí usadili na území byzantské říše, kde se začali štěpit na Romy usedlé, zejména muzikanty a kováře, a kočovné.²¹

Do střední Evropy se Romové dostávají ve 13. století n. l. První zmínku o nich přináší roku 1242 Kronika česká tzv. Dalimila: „*Léta do narozenie Jezu krista mil'ostivého / po tisiúciu po dvú po čtyřech dcětech druhého / Kartasi jdiechu, / tateršči spyťáci biechu, / Na pět set těch lidí jdieše, / a tento obyčej jich bieše, / Kl'obúčky vysoké a tobol'ky nosiechu. / Všickni v nohavičkách chodiechu, / holi dl'uhé v rukú*

¹⁹ Davidová, E. *Romano drom – cesty Romů*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, s. 49-59.

²⁰ Nečas, C. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 8.

²¹ Tamtéž, s. 10-19.

držiechu. ‘ “ Kartasi byli pravděpodobně míněni Romové. První zmínky o výskytu Romů na Slovensku pochází z počátku 13. století, kdy roku 1219 měl uherský král Ondřej s sebou z Jeruzaléma dovézt „Cygany“, jejichž počet za vlády krále Ladislava (1272 – 1290) narůstal. Zřejmě se vyskytovali také ve vojsku Bély IV. proti českému králi Přemyslu Otakaru II. Existují rovněž doklady o pobývání romských hudebníků v šlechtických sídlech, o romských řemeslnících – kovářích, kotlářích, sedlářích atd.²²

Ze 14. století pochází řada písemných dokladů a pohybu Romů v českých zemích, např. záznam v Trutnovských deskách zmiňuje svědka „*Mikuláše řečeného Cikána z Želechovic*“.²³ První možný doklad o výskytu Romů na našem území je Popravčí kniha pánů z Rožmberka z roku 1333.²⁴ Z 15. století pak pochází svědectví Palackého Starých letopisů českých, kde se v záznamu z roku 1416 praví: „*....také toho léta vláčeli se Cikáni po České zemi a lidi mámili.*“ “ V průběhu 15. století, po obsazení Balkánského poloostrova Osmanskou říší, došlo k masivní migraci Romů směrem do různých koutů Evropy. Hladký průběh migrace zajišťovaly nejrůznější ochranné glejty, zejména pak jejich padělky. Jeden z dochovaných ochranných listů vystavil Zikmund Lucemburský roku 1423 pro romského vévodu Ladislava. Romové našimi zeměmi pouze procházeli, jak svědčí prameny z roku 1417 o jejich výskytu ve Znojmě a o rok později v Chebu.

„Romové neusilovali o včlenění do socioekonomické struktury středověké společnosti a pokud by tak i chtěli učinit, nenašli by zemi, která by jim poskytla trvalé útočiště, ani místo, kde by se mohli na delší dobu usadit. Zůstávali proto lidmi bez domova, kteří žili ze dne na den a pohybovali se z jednoho místa na druhé do okamžiku, do kterého byla okolní společnost ochotna tuto jejich životní výjimku nadále akceptovat.“ Lidé zprvu věřili jejich legendě o egyptském původu, odkud údajně byli pro odchýlení se od víry vyhnáni ke kajícímu putování, a ochotně je přijímali a zahrnovali milodary. Později však dochází k projevům odstupu a odhánění Romů od městských bran.²⁵

Vztahy mezi Romy a okolním obyvatelstvem se nadále zhoršovaly. Usnesení říšských sněmů z let 1497, 1498 a 1500 obviňovala Romy z vyzvědačství ve prospěch Turků, jejich pobyt ve Svaté říši římské byl tedy monitorován a vnímán jako nežádoucí.

²² srov. Daniel, B. Dějiny Romů. Olomouc : Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 1994, s. 39-42.

²³ Tamtéž, s. 45.

²⁴ Davidová, E. Romano drom – cesty Romů. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, s. 14.

²⁵ Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 22.

Dle nařízení z roku 1577 nebylo zabití prchajícího Roma zločinem. Podobná protiromská nařízení vydávají také panovníci dalších států, v Čechách byli Romové často (i nespravedlivě) obviněni ze žhářství. Příkladem je požár v Hradci Králové roku 1536 nebo v Praze roku 1541. „*Pokud se nezjistila pravá příčina požáru, padalo podezření zpravidla na deklasované společenské vrstvy a na romské skupiny, jejichž příslušníci byli vsazováni do městských vězení a tam útrpným právem nuceni k přiznání.*“²⁶ Za vlády Matyáše se sociální a hospodářské postavení Romů v našich zemích zlepšilo. Proti diskriminaci Romů se jednoznačně vyslovují Královské listy z let 1476 a 1487. Romové pojímali dokonce jistých výsad, např. osvobození od daní, což se stalo příčinou řady útoků na ně. Rovněž královna Beatrice, manželka krále Matyáše, měla Romy, zejména romské hudebníky v oblibě. Také král Vladislav II. vydává královské listy, zaručující Romům jejich práva a ochranu.²⁷

Mandát Ferdinanda I. vypovídá kočovné Romy z Českého království. Zabít Roma zůstávalo beztrestným: „*Kdo Cikána zabije, z žádného mordu vinen býti nemá, poněvadž Cikáni jsou kundšoftýři, špehyři a zrádci, kteří země křesťanské Turku a jiným nepřátelům prozrazují.*“²⁸ Represivní opatření přetrvávala i za Leopolda I., který roku 1688 vypovídá Romy ze země a roku 1697 je považuje za psance, které lze beztrestně zabít (v případě muže) či zmrzačit; ženy a děti měly být trestány uříznutím uší. Za vlády dalších panovníků se protiromská opatření zachovávala, popřípadě modifikovala a spíše zpříšňovala. „*Věznění nebylo považováno za trest, nýbrž za pouhou zajišťovací vazbu... Rozsudek byl u muže spojen se zlepšením jejich vězeňské stravy i oblečení. V posledních dnech dostávali odsouzenci obvykle maso, housky a pivo a rovněž novou košili, spodky a punčochy. Tělo oběšence viselo totiž na šibenici až do úplného rozkladu a oblečení mělo sloužit především k tomu, aby snad rozpadající se mrtvola nebudila pohoršení.*“ Ženám se na záda vyřízlo písmeno R (z latinského relegata, tj. vyhoštěna), uříznuto ucho a po vymrskání kolem šibenice byly propuštěny.²⁹

²⁶ Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 26.

²⁷ srov. Daniel, B. Dějiny Romů. Olomouc : Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 1994, s. 63-66.

²⁸ Tamtéž, s. 74.

²⁹ Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 29.

1. 3. 2 Vláda Marie Terezie, Josefa II., národní obrození

Josef I. vydává roku 1710 patent proti Romům, který zakazuje lidem Romy přechovávat nebo skrývat. Romové jsou tedy izolováni a vyhnáni do hor s lesů.³⁰ Asimilační politika Marie Terezie usiluje o násilné usazování, ale také přizpůsobení se ostatnímu obyvatelstvu. Děti do 14 let bylo považováno za možné převychovat, byly tedy odebírány ze svých rodin a dávány do venkovských rodin nebo městských špitálů na převýchovu. Některé romské rodiny či rody ovšem byly tolerovány a jako takové zaznamenány v soupisech z let 1769 a 1783. Romům bylo nařízeno se usadit a co nejvíce splynout, tj. stálou zemědělskou prací, řádným oblékáním a dodržováním hygieny, zákazem používání romštiny a již zmíněným odjímáním dětí.³¹ Místo označení Cikáni se mělo užívat pojmů „novosedláci“ či „novomaďaři“.³²

Josef II. pokračoval v duchu politiky své matky. Do dnešní doby se zachovaly čtyři dekrety, z nichž nařízení z roku 1800 „...vyzývalo majetné vrstvy rolnické, řemeslnické, ba i tovární, aby přijaly romské děti do své péče, a vybízelo vrchnosti, aby je podporovaly buď vzděláváním ve škole, nebo přidělováním do péče řádných rodin za mírný poplatek.“³³ Národní obrození představuje v dějinách Romů pozitivní období. Opět se mohou volně stěhovat. Ostatní obyvatelé kočování Romů přijali, zejm. mladé dívky se kvůli hádání z ruky na jejich příjezd těšily.³⁴ S Romy se setkáváme v řadě literárních českých děl, např. Románi Čib Antonína Jaroslava Puchmajera, zabývající se romštinou, Cikáni Karla Hynka Máchy; o Romech hovoří rovněž díla Boženy Němcové, Aloise Jiráska, Zikmunda Wintra, Pavla Josefa Šafaříka či Jindřicha Šimona Baara. Nejvíce se Romům věnoval Josef Svátek.³⁵ „Kdyby Romové, jak se tvrdilo, byli tak špatní, nevraživí a lhostejní, nikdy by nemohli inspirovat umělecká a literární díla a nikdy by nevešli natrvalo do folklóru nejen u nás, ale i v mnoha evropských zemích.“³⁶

Až do 60. let 19. století neplatil žádný zákon, který by Romy perzekvoval. Roku 1863 však vychází zákon, který oproti předchozím v podstatě nutí Romy kočovat, neboť je zbavuje domovského práva. Nařízení z roku 1888 zase přísně zakazuje „cikánské

³⁰ srov. Daniel, B. Dějiny Romů. Olomouc : Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 1994, s. 88.

³¹ Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 32-8.

³² Davidová, E. Romano drom – cesty Romů. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, s. 15.

³³ srov. Daniel, B. Dějiny Romů. Olomouc : Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 1994, s. 98.

³⁴ Tamtéž, s. 114.

³⁵ Tamtéž, s. 22.

³⁶ Tamtéž, s. 70.

potulky“.³⁷ Úřady spolupracovaly proti potírání „cikánského zlořádu“ – pohyb Romů byl monitorován. I v období první republiky přetrvával zákaz kočování a došlo k prvním systematickým snahám o soupis Romů. Tzv. Bavorský zákon o cikánech, tulácích a povalečích z roku 1926: „...zaváděl pro tuláky a kočovníky řádnou evidenci pomocí antropologických knížek, které obsahovaly fotografii příslušné osoby, její popis a otisky všech prstů, předpisy, které musela dodržovat, a konečně rubriky pro evidování, k němuž bylo třeba knížku předkládat při každém táboření v obci.“³⁸ Vzor tohoto zákona i antropologické knížky byly následovány také v ČSR, kde navíc Romové měli povinnost nosit tzv. kočovnícký list jakožto povolení ke kočování.³⁹

1. 3. 3 2. světová válka

Roku 1936 bylo vydáno nařízení ke kočování a Romové se museli trvale usadit. Ti, kteří se odmítali usadit, byli odvedeni do kárných pracovních táborů. Tyto pozdější cikánské tábory byly otevřeny roku 1940 v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu pro muže nad 18 let, kteří se vyhýbali práci a nemohli žádný způsob své obživy prokázat. „*Protektorátní administrativa, která nechtěla nebo nedovedla řešit problém vyvstávající v souvislosti s nařízeným usazováním romských kočovníků a tuláků, využila této příležitosti a začala do táborů internovat také Romy.*“⁴⁰ Holocaust českých Romů byl tedy započat právě v těchto táborech a dokončen v cikánském táboře Auschwitz-Birkenau. Vzhledem k přeplněnosti, nedostatku jídla a vody a špatným hygienickým podmínkám tábory často zachvátily epidemie tyfu i jiných infekčních onemocnění.⁴¹

Za 2. světové války byli Romové prohlášeni za lidi nižší třídy, zmiňovaly je také norimberské zákony. Roku 1936 byl založen Ústav pro rasovou hygienu a byla navržena sterilizace Romů prostřednictvím jejich seskupení do pracovních táborů, kde by takto postupně vymírali. „*Pro německý národ byla považována ‚cikánská krev‘ za nebezpečnější než ‚židovská krev‘.*“⁴² Kritéria byla ještě přísnější než u Židů: koncentrační tábor byl určen nejen polovičním, ale také „čtvrtečním“ Romům.

Roku 1938 zřídil Heindrich Himmler Říšskou centrálu pro potírání cikánského

³⁷ Daniel, B. Dějiny Romů. Olomouc : Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 1994, s. 116.

³⁸ Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 59.

³⁹ Tamtéž, s. 62.

⁴⁰ Tamtéž, s. 67.

⁴¹ Tamtéž, s. 72.

bytí, která měla za úkol řešit „cikánskou otázku“. Romové byli evidováni, rozděleni do tří skupin: „rasově čistí Cikáni“, „cikánští míšenci“ nebo „necikáni nomádové“ a označeni pomocí lístku příslušné barvy. V názoru na způsob nakládání s takto rozdělenými Romy se však nacističtí pohlaváři různili. Ritter jim chtěl ponechat vlastní pravidla, podle nichž by si žili, Goebbels s Bormannem byli výrazně proti. Mělo tedy dojít ke kompromisu – určitá vzorová skupina Romů měla být zachována a zbytek zlikvidován. Naštěstí se tento záměr neuskutečnil. Omezování svobod a práv se jen stupňovalo: od roku 1941 měli Romové zákaz působit v armádě, bylo jim odebráno státní občanství a jejich děti byly vyhazovány ze škol. Jejich osud byl zpečetěn 16. prosince 1942 – Himmlerův rozkaz s sebou přinesl hromadnou likvidaci Romů. Během jednoho měsíce roku 1943 bylo z Německa do koncentračního tábora Osvětim transportováno 11 400 Romů.⁴²

Osvětimi však předcházelo umístění romských vězňů do již zmíněných cikánských táborů v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu. Ačkoli tyto tábory neměly primárně likvidační účel, pobyt v nich se od krutostí v Osvětimi mnoho nelišil. Dozorci se k vězňům chovali surově, zneužívali svého postavení a jednali bez jakýchkoli morálních zábran. Z celkového počtu vězňů byla polovina deportována do cikánského koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau, čtvrtina zemřela a čtvrtina byla propuštěna nebo uprchla. Z útěků byla úspěšná přibližně třetina, zbytek byl po dopadení navrácen zpět do tábora. Tábory byly přeplněny. V Letech došlo k naplnění kapacity během třídního provozu, další vězni se přijímali nad limit. Jídelníček se ustálil na stereotypu a jídla byl takový nedostatek, že někteří vězni pojídali slupky z brambor určené prasatům.⁴³

Život v táboře se podřizoval přísným pravidlům určujícím oslovování nadřízených „pane“, frekvenci posílání i přijímání pošty, která byla samozřejmě cenzurována, zákaz používání romštiny a desetihodinovou denní pracovní dobu. Dřevěné vězeňské ubikace byly zamořené vlhkostí a plísní, pryčny byly prolezlé štěnicemi. Zdrojem vody pro celý tábor se stala jedna studna, a i když se další voda dovážela, nedostačovala, a tak mezi vězni bujel např. svrab a další infekční nemoci. *„Žalostné a zapomenutím obestřené byly poslední dny osiřelých a opuštěných dětí. Ty zůstaly po úmrtí rodičů nebo po jejich odchodech do nemocnic v táboře samy a vymykaly se z evidence.“* Jejich smrt byla evidována až dodatečně a pouze orientačně

⁴² srov. Šotolová, E. Vzdělávání Romů. Praha : Grada Publishing, 2000, s. 10-11.

⁴³ Nečas, C. Holocaust českých Romů. Praha : Prostor, 1999, s. 31-53.

(měsíc nebo dokonce jen rok úmrtí). Nedostatečná evidence vedla ke špatné identifikaci a záměně živých za mrtvé.⁴⁴ „*U Františka Procházky se tento omyl dokonce opakoval, takže v jeho kartotečním lístku bylo datum úmrtí dvakrát opraveno poznámkou „žije“ a teprve potřetí napsáno cynickými slovy: „Dne 4. března definitivně umřel“.*“⁴⁵

Vězni byli v táborech mučeni, což ovšem vedení popíralo. Po příjezdu do tábora byli rozděleni (došlo k rozdělení rodin, oddělení matek od dětí), po očištění (hromadné mytí, stříhání vlasů – oboje nesly ženy špatně) následovalo případné odvšivení a odevzdání veškerého majetku (ten ovšem ani při případném propuštění nezískali zpět). Lůžkovin ani oblečení pro vězně se většinou nedostávalo, např. děti chodily vesměs bosy. I to málo oblečení se stávalo předmětem směnného obchodu, především za jídlo. Již tak dost skromné denní přiděly potravin však byly ještě rozkrádány: „*Táborový personál a vězeňští funkcionáři kradli z důvodů vlastního stravovacího přilepšování nebo jiného zvýhodňování, vězňové se dopouštěli krádeží z pudu sebezáchovy.*“⁴⁶

Za svou práci vězňové nedostávali odměnu, jejich mzdu přijímal provozovatel tábora. Při hromadném transportu se do koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau přepravovali v přeplněných vagónech muži, ženy i děti společně – bez jídla a pití, mnohdy dokonce chyběl i kýbl, kam by mohli chodit na záchod. Rovněž příjezd do tábora byl brutální, jak je patrné ze slov jedné vězeňkyně: „*...Vykázali nás z vagónů a moseli sme sa radit po pěti. Šli sme pěšky, tak nějak dokolečka. Byl lágršpér, nikde ani živáčka. Enom esmani, co s nama šli, křičali a pořád nás kopali a bili. Nekeří pravda, co byli chromí, lebo se opožďovali, tož ani nedošli. Oni jich střílali a odhazovali do křikopy. To je nevyřslovné, to sa nedá vypovědět.*“⁴⁷

Romové zde byli označováni černým trojúhelníkem (označení pro asociály), písmenem Z (Zigeuner) a pořadovým číslem. Označení bylo později tetováno, přičemž pochopitelně nedocházelo k jakékoli výměně jehel – jehla se používala, dokud se nezlomila. Po těchto procedurách byli vězni ubytováni v přeplněných blocích. Spali většinou na holých prýcnách, ti šťastnější pak přikrytí špinavými a zavšivenými koňskými houněmi. Hygienické zázemí chybělo: voda sem nebyla zavedena a záchody nahrazovaly kýble. Většinu dne vězňům vyplňovala nucená práce, někdy i samoúčelná, např. přenášení hlíny či kamení sem a tam. „*Předepsaná strava byla kvalitou i množstvím, které se rozkrádáním a dalšími okolnostmi citelně snižovalo, naprosto*

⁴⁴ Nečas, C. Holocaust českých Romů. Praha : Prostor, 1999, s. 54-64.

⁴⁵ Tamtéž, s. 65.

⁴⁶ Tamtéž, s. 77-98.

⁴⁷ Tamtéž, s. 100-147.

*nedostatečná. Nepočítalo se totiž s uchováním života, nýbrž naopak s jeho postupným zkracováním a odumíráním...*⁴⁸

Vězni z hladu jedli trávu i kořínky i odpadky – byli-li při tom viděni pracovníky, byli zbiti nebo zabiti. Počet českých Romů, kteří za 2. světové války zahynuli v koncentračních táborech, nelze přesně určit. Jenom v cikánských táborech (Lety a Hodonín) jich zemřelo přes 3000 (muži, ženy a zejména děti). Po skončení války se jich po osvobození vrátilo jen „...necelých 583 bývalých vězňů, kteří přežili útrapy let 1938-1945. Temných let, ve kterých se odehrával romský holocaust.“⁴⁹

1. 3. 4 Poválečné období, druhá polovina 20. století

Konec války s sebou přinesl finanční odškodnění válečným obětem, což v případě Romů mařila jejich častá negramotnost, která stála v cestě jednání s úřady, a také neobjektivní lékařské prohlídky. „*Ještě v roce 1956 odmítl Spolkový soudní dvůr odškodnění Romů s poukázáním na jejich asociální vlastnosti a prohlásil pronásledování a deportace jako nutná policejní opatření.*“⁵⁰ Poválečné období navázalo na administrativně-represivní opatření vůči Romům. Zákon o potulných Cikánech zakazující pobyt a omezující pohyb platil až do roku 1950. Ze 40. let pochází návrh zákona, který nepracující Romy dělí na převychovatelé a neovladatelné. Obě skupiny pak měly být zařazeny do speciálních táborů, kde první skupina pracovala a děti zde navštěvovaly školu, zatímco druhá skupiny měla být postupně vystěhovávána. Za totalitního režimu byla Romům též upírána práva na vlastní kulturu a při sčítání lidu neměli možnost přihlásit se k romské národnosti.⁵¹

Po válce mnoho Romů imigrovalo do průmyslových oblastí Čech a Moravy. Důvodem bylo vyšší možné pracovní uplatnění než v primitivních osadách na Slovensku. 50. léta přinesla zrovnoprávnění Romů z hlediska práva. „*Romové už neměli nadále podléhat zvláštnímu režimu (jako byly kočovnické legitimace, daktyloskopie apod.).*“⁵² Začíná se řešit zlepšení jejich materiálních podmínek, docházka dětí do školy. Pro tento účel byli vyškoleni romští aktivisté, kteří měli pracovat v terénu. Požadavky dobových směrnic však ve svém naplnění selhávaly: „...svou roli sehrál ještě

⁴⁸ Nečas, C. Holocaust českých Romů. Praha : Prostor, 1999, s. 147-159.

⁴⁹ Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 83.

⁵⁰ Šotolová, E. Vzdělávání Romů. Praha : Grada Publishing, 2000, s. 18.

⁵¹ Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 99.

⁵² Davidová, E. Romano drom – cesty Romů. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, s. 192.

nedostatečný přehled o Romech a zvláště pak neznalost motivace jejich způsobu života a specifického chování. Proto je pro uvedené směrnice i další materiály tohoto období charakteristické, že dávají návod, co dělat, resp. co by se mělo řešit, obvykle už ne, jak dosáhnout daného cíle a zda vůbec vytyčený cíl je správný.“ Hlavním cílem bylo zařadit Romy do vzdělávacího procesu.⁵³

Asimilační politika měla donucovací charakter. Roku 1958 vešel v platnost Zákon o trvalém usídlení kočujících Romů. Usedlý způsob života měl zcela samozřejmě zajistit zařazení Romů do pracovního procesu, vymýcení negramotnosti, pravidelnou docházku dětí do školy a zlepšování zdravotního stavu romské populace. Jelikož se problém nepodařilo předpokládaným tempem odstraňovat a potíže byly hlavně s Romy ve východních Slovensku, docházelo k systematickému rozptylu a přesunu romských rodin ze Slovenska na určené území v Čechách.⁵⁴ Jednalo se o rozptyl nucený: „*Navíc se dobrovolnost přesunu a rozptylu interpretovala jako povinnost romských rodin odstěhovat se do určeného okresu – bez ohledu na příbuzenské vztahy a ostatní okolnosti života romské rodiny v její domovské lokalitě.*“⁵⁵

V 60. letech dochází ke zlepšení materiálních podmínek Romů, přes 16 tisíc z nich je zaměstnáno, jsou zřizovány romské školy a třídy a zlepšuje se zdravotní péče. Přes úpornou snahu řešit „cikánskou otázku“ problémy přetrvávají, ba se prohlubují. „*U Romů samotných dochází pak k postupné ztrátě životních hodnot a jistot, aniž jsou nahrazovány hodnotami novými.*“ Roku 1969 je ustaven Svaz Cikánů-Romů, později začíná vycházet časopis *Romano lil’*. 70. léta s sebou přináší změnu koncepce: od násilné asimilace k integraci čili zapojení Romů do společnosti a sbližování majority s romskou menšinou.⁵⁶ Na půdě školství se objevují snahy zakládat přípravné třídy pro romské děti, které je lépe připraví na vstup do vzdělávacího procesu. Hovoří se též o potřebě vybavit budoucí pedagogy znalostmi kulturních, sociálních i historických specifíků romských dětí.⁵⁷

Na 1. světovém kongresu Romů v Londýně byla představena píseň *Gelem, gelem* jakožto romská hymna. Roku 1973 je Svaz Cikánů-Romů i Zváz Cigánov-Romov násilně zrušen a pokračuje se v koncepci integrace. Skutečnou situaci líčí

⁵³ Davidová, E. *Romano drom – cesty Romů*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, s. 193.

⁵⁴ Nečas, C. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 101-3.

⁵⁵ Davidová, E. *Romano drom – cesty Romů*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, s. 204.

⁵⁶ Tamtéž, s. 201-6.

⁵⁷ srov. Šotolová, E. *Vzdělávání Romů*. Praha : Grada Publishing, 2000, s. 18-22.

signatáři Charty 77, která se mimo jiné ostře staví proti asimilační politice a sterilizační kampani mířené na Romy: „*Postoj veřejnosti kolísá mezi lhostejností a rasismem. Projevy rasismu a segregacionismu se množí a budou se množit. Cikáni-Romové, kteří jsou nejbezprávnější skupinou obyvatelstva v Československu, ve všeobecných představách k obětem nezákonnosti nepatří, to je naopak výsadou slušných lidí.*“ „Dokladem výše citovaného je zřízení vepřína na místě tzv. cikánského tábora v Letech u Písku.⁵⁸

80. léta se nesou ve znamení socializace, která usilovala o přetvoření Romů k obrazu a představám majority. Snížení vysokého podílu „nezdravé populace“ bylo dosahováno sterilizací romských žen – otázka dobrovolnosti a poučenosti pacientek o důsledcích zákroku zůstává dodnes diskutabilní. „*V mnoha případech tuto ženu pak opustil manžel (který o tom často předem nevěděl), protože podle romských tradičních názorů neplodná žena už není ženou opravdovou.*“⁵⁹ Rok 1989 přináší mnoho změn: dojde k uznání romské národnosti, vzniká první strana Romů (Romská občanská iniciativa), začíná pravidelné rozhlasové vysílání O Roma vakeren (Mluví Romové) a příležitost dostávají další podobné iniciativy, z nichž lze namátkou zmínit např. organizaci Společenství Romů na Moravě, a je založeno Muzeum romské kultury v Brně (roku 1991).⁶⁰

80. a 90. léta otvírají prostor zástupcům romské inteligence, dávají možnost vzniku řadě organizací a institucí, které podporují romské obyvatelstvo a jeho kulturu. JUDr. Tomáš Holomek, stejně jako RSDr. Ing. Miroslav Holomek působili ve Svazu Cikánů-Romů a věnovali se romské problematice. JUDr. Emil Ščuka, Jan Rusenko a JUDr. Vojtěch Žiga se stali členy výboru Romské občanské iniciativy. V červenci roku 1990 se konal 1. mezinárodní festival romské kultury Romfest a vzniká řada dalších romských organizací, jako Demokratický svaz Romů, Kulturní svaz občanů romské národnosti nebo Sdružení romských autorů s předsednictvím Margity Reiznerové. Vychází dvojjazyčná romská literatura a od roku 1991 týdeník Romano kurko (Romský týden).

V první polovině 90. let začíná pronikat romská kultura i na vysoké školy. První vlašťovkou je zřízení Katedry romské kultury při Pedagogické fakultě v Nitře. Roku 1991 Univerzita Karlova otevírá pětileté studium romistiky, je založeno Občanské

⁵⁸ Davidová, E. *Romano drom – cesty Romů*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, s. 207-11.

⁵⁹ Tamtéž, s. 214.

⁶⁰ Tamtéž, s. 214-225.

sdužení pro romskou kulturu a tisk a Milena Hübschmannová vydává romsko-český a česko-romský slovník. Roku 1992 Univerzita J.E.Purkyně v Ústí nad Labem zakládá Ústav pro studium romské kultury, o tři měsíce později vzniká Romský demokratický kongres, sdružující dvě dříve působící romské organizace. Romská tematika se dostává rovněž do médií, od roku 1992 vysílá ČT1 pořad Romale (Romové).⁶¹

Od roku 1994 vychází čtvrtletník romistických studií Romano džaniben (romská věda, vědění), jehož šéfredaktorkou se stala Milena Hübschmannová, a vzniká řada dalších periodik. Od května téhož roku probíhá dětský festival romské kultury, který se zaměřuje na rozvoj talentu romských dětí a prezentaci romské kultury.⁶² 10.6.1995 došlo ke vzniku Rady romských občanských sdružení, jejímž cílem je „...*přispět ke sjednocování roztržitého romského hnutí a usilovat o naplňování lidských a občanských práv Romů.*“⁶³ V září 1997 byla zahájena výuka na Sociálně-právní akademii v Praze, jejíž absolventi mohou získat kvalifikaci romský asistent či romský poradce.⁶⁴

Navzdory mnoha pozitivním iniciativám ze strany státu a především romských organizací stále není vyřešena otázka diskriminace Romů a rasově motivovaných trestných činů. Smýšlení mnoha příslušníků extrémistických skupin i „obyčejných lidí“ lze demonstrovat na výroku Miroslava Sládka, předsedy Sdružení pro republiky-Republikánské strany Československa, který pronesl ve svém parlamentním projevu roku 1996: „*Cikáni by měli být trestně odpovědní už od narození, protože prakticky už to je jejich největší zločin.*“⁶⁵

⁶¹ srov. Nečas, C. Historický kalendář. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1997, s. 97-103.

⁶² Tamtéž, s. 106-8.

⁶³ Tamtéž, s. 111.

⁶⁴ Tamtéž, s. 117.

⁶⁵ Tamtéž, s. 114.

2 Hodnoty Romů dle odborné literatury

2. 1 Vztah k majoritě

2. 1. 1 O vztahu k majoritě

„Naše občanská společnost je charakterizována jako pluralitní. Ve vztahu k Romům však postupuje spíše jako útvar dualitní. Zaběhnuté užívané pojmy jako majorita a minorita, Rom a Nerom, Rom a gádžo spíše odrážejí protiklady, než aby se stávaly pojmy označujícími pluralitu rovnoprávných společenských subjektů a multikulturnost společenského prostředí.“ Mezi majoritou a minoritou funguje oboustranně napjatý vztah.⁶⁶ Říčan jej charakterizuje jako *„chronické napětí, propukající občas v otevřené nepřátelství“*, romskou kriminalitu pak chápe jako důsledek. Romové se v majoritní společnosti necítí vítáni, a tudíž mimo konzum žádné hodnoty ani normy od gádžů nepřijali.⁶⁷ Negativní naladění obou stran je možné pochopit v kontextu vzájemných historických zkušeností (viz 1. kap.).

Souhlasný názor přidává také Davidová: *„Společnost, v níž Romové žijí, se však většinou stále dichotomicky dělí na dvě části: Jednu tvoří ‚gádžové‘ – ‚parne‘ (bílí), které Romové dělí na ‚gádže‘ (původně vesničané – nyní všichni Neromové) a na ‚raje‘ (‚pány‘, obyvatele měst, jejichž život tradičně považují za lepší a k němuž se spíše do jisté míry adaptují.)“* Tento vztah je chápán dichotomně: MY versus ONI.⁶⁸

2. 1. 2 Pohled z hlediska historie

„Rom s Romem, gádžo s gádžem.“ – tak praví romské přísloví. Okrást Roma je nepřípustné, takový jedinec byl postaven před společný soud a byla mu udělena pokuta; oproti tomu okrást gádža je hrdinství.⁶⁹ Tento veskrze negativní vztah je zapříčiněn zejména historickou zkušeností; určitou skepsi naznačuje další romské přísloví: *„Rom sas gadžeske ča akos manuš, kana dural avelas (Rom byl pro gádže jen tehdy člověkem,*

⁶⁶ BALVÍN, J. a kol. Romové a jejich učitelé. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 8.

⁶⁷ srov. ŘÍČAN, P. S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha : Portál, 1998, s. 61.

⁶⁸ DAVIDOVÁ, E. Romano drom – cesty Romů 1945-1990. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, s. 178.

⁶⁹ srov. LISÁ, H. a kol. Romové v České republice. Praha : Sociopress, 1999, s. 32.

když byl daleko.)“⁷⁰ Projevy solidarity uvnitř komunity, kdy jeden Rom převezme vinu jiného na sebe a trest odnětí svobody pak vnímá jako „...*být zajat nepřítelem.*“, jsou zpravidla určitou revoltou vůči většinové společnosti.⁷¹ „*Prakticky až do roku 1945 žili Romové mimo společnost, která je mezi sebe nehodlala přijmout, a tak se jejich život, návyky, hodnotová orientace i kultura vyvíjely převážně izolovaně uvnitř tradičních soustředění či v rámci rodových komunit, bez výraznějších vlivů okolí. Svět odlišných kultur, životních názorů a postojů ještě posilovala tradičně zakořeněné předsudky na obou stranách někdy tak silně, že se staly vážnou překážkou možné koexistence těchto dvou odlišných kultur, světů.*“ Z tohoto faktu pak vyvěrá nedůvěra a negativní vztah vůči gádžům. Zejména starší generace viní příslušníky majority ze všech svých problémů, v obavě pak „útočí“, čímž se bludný kruh uzavírá.⁷²

Polansky ve svém románu zachycuje životní osudy Romů v období 2. světové války, určitý vztah k majoritní společnosti je patrný z následující citace: „*Ale Kateřina si nemyslela, že bílá krev pochází výhradně od katolických kněží. Věděla, že její lidé mezi sebe přijímali příchodí utečence, ať to byl kdokoliv. Když šlo o hladové bez přístřeší, podle romského kmenového zákona bylo nutno se o ně postarat.*“ Proto romská rodina neodehnala od ohně ani „bílého hrbáče“.⁷³

2. 1. 3 Pohled z hlediska současnosti

Vztah Romů ke gádžům je vskutku ambivalentní. „...*vztah Romů vůči neromské společnosti a jejím příslušníkům se zřejmě pohybuje na škále od určitého údivu nad málo známým jedincem přes velmi silně prožívané obavy z toho, kdo má moc (a ze subjektivního romského pohledu ji proti Romům nevypočitatelně a úmyslně používá) až k odporu k našemu způsobu života (někteří Romové si o Neromech myslí, že jsou ‚degeše‘ – nečistí, protože jejich návyky nelze srovnat s předpisy o kultovní čistotě, které dodržují romské rodiny.*“ Ze strany Romů vůči gádžům panuje také řada předsudků, např. že zástupci majority nemají rádi své děti, protože je nutí dělat, co nechtějí, že jsou všichni bohatí, nemají pořádné rodiny, a proto žijí smutně, že jsou studení, chladní a

⁷⁰ NEČAS, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 51.

⁷¹ srov. ŘÍČAN, P. S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha : Portál, 1998, s. 63.

⁷² DAVIDOVÁ, E. Romano drom – cesty Romů 1945-1990. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, s. 177.

⁷³ srov. POLANSKY, P. Bouře. Praha : G plus G, 1999, s. 37.

nečistotní. Romové však přesto zároveň touží po uznání ze strany většinové společnosti.⁷⁴ Zpráva vlády z roku 1997 potvrzuje nepřátelské naladění Romů: „Romové vcelku vnímají gádže a jejich instituce jako nepřátelské, mají obecný pocit ohrožení, neidentifikují se s politickým systémem, cítí se jako občané druhé kategorie.“⁷⁵

Balabánová rovněž zastává názor, že vztah Romů k Neromům je a priori negativní, jedná se o obrannou reakci a vinou předsudků se na obou stranách posiluje pocit vzájemné nedůvěry.⁷⁶ Spontánní útok Roma vůči gádžovi často pramení ze zakořeněného pocitu méněcennosti. Projev strachu pak představuje odmítnutí romského rodiče dát své dítě do kroužku, který vede gádžo. Bojí se odcizení vlastního dítěte.⁷⁷ „Můžeme se divit, kopne-li romský výrostek z ničeho nic do auta, které mu nic neudělalo? Zbije-li českého kluka, který jde klidně kolem? To všechno je z bezradnosti, z bezmoci, z pocitu nahromaděné křivdy, ze špíny, která se na něj bezdůvodně hází a kterou nemá čím pročistit.“⁷⁸ „Způsob, jímž Romové už desítky let ‚vybydlují‘ přidělované byty známým stylem ‚Chánov‘, nelze vysvětlit jen tím, že byli ve svých východoslovenských osadách zvyklí na obydlí, jež neměla kliky, splachovací záchody ani ústřední topení. Psycholog za tímto fenoménem nemůže nevidět protigádžovský vzdor sloužící – nanejvýš nešťastným způsobem – udržení či posílení etnické identity, hranice mezi ‚My‘ a ‚Oni‘.“⁷⁹

Romové neuznávají gádžovský majetek jako něco netknutelného, proto i v romských pohádkách je často hlavním hrdinou obratný zloděj či podvodník – Rom. Spíše se jedná o projev vzdoru vůči nepřátelské majoritě, což se projevuje i lstivým přístupem, zejm. pak lží. Rom často říká to, co si myslí, že od něj chce gádžo slyšet. Podle Říčana se však Romové integrovat chtějí, jen při tom narážejí na „zavřené dveře“ ze strany majority. Další kapitolu tvoří romská kriminalita – ta může pro některé Romy představovat spravedlivou odplatu za útisk a nepřátelství gádžů.⁸⁰ Zkušenost s předsudky a intolerancí smíšené s pocity ukřivdění vyvolávají u Romů obranné reakce, „...které jsou mnohdy příčinou tak kritizovaných sociálně-patologických jevů.“ Vytváří se tak bludný kruh.

⁷⁴ <http://www.vcvscr.cz/ke-stazeni/43o-romech.pdf>, s. 36.

⁷⁵ ŘÍČAN, P. S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha : Portál, 1998, s. 61.

⁷⁶ srov. BALABÁNOVÁ, H. Praktické zkušenosti se vzděláváním romských dětí. Praha : občanské sdružení MENT, 1995, s. 1.

⁷⁷ srov. ŘÍČAN, P. S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha : Portál, 1998, s. 70.

⁷⁸ srov. HÜBSCHMANNOVÁ, M. Šaj pes dovakeras - Můžeme se domluvit. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1998, s. 48.

⁷⁹ ŘÍČAN, P. In BALVÍN, J. a kol. Romové a majorita. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1997, s. 33.

⁸⁰ srov. ŘÍČAN, P. S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha : Portál, 1998, s. 62-4.

Ambivalentním pocitem je touha být gádži přijímán, patřit mezi ně. Kvůli tomu v případě interetnických sňatků manžel-Rom někdy přejímá příjmení své ženy-Neromky. „*Smišená interetnická manželství mají naopak často vysokou společenskou prestiž. Skutečnost, že byli přijati za člena neromské společnosti a že jejich partnerství bylo úředně stvrzeno, dává zřejmě některým Romům (...) pocit, že celá jejich rodina teď stojí na vyšším stupni společenského žebříčku než ostatní členové romské komunity.*“⁸¹ Podobně prestižní může být pro romské dítě neromský kamarád. Je však pravdou, že těch nemají romské děti mnoho, a když už ano, jedná se většinou o děti z podobně sociokulturně znevýhodněného prostředí.⁸² Dítě se tedy ze své komunity tímto přátelstvím v zásadě nevymaní.

Něco jiného je však generalizovaný vztah vůči celé majoritě a chování ve vztahu ke konkrétnímu člověku, zejména někomu známému: „*Kladem romské povahy a projevem jejich vnitřních společenských vztahů je kromě jiných stránek i to, že mezi sebe přijmou každého – i Necikána, ‚gádža‘, kdo je má rád (toho si i oni oblíbí) nebo kdo jejich pomoc potřebuje. Takový člověk potom u nich nalezne kromě všeho zaopatření i opravdovou ochranu.*“⁸³

2. 2 Vztah k romštině

2. 2. 1 O romštině

Romani čhib (Romský jazyk) se řadí k indoevropským jazykům a patří do skupiny novoinďických jazyků. Jazykovědné studie dokázaly jeho příbuznost s hindštinou.⁸⁴ Romština není ani v České republice jednotným jazykem. Je členěna na několik dialektů odpovídajícím rozdělení Romů na jednotlivé skupiny: slovenští Romové, maďarští Romové a olašští Romové. „*Nejvíce je přitom zastoupen východoslovenský dialekt, který se zásluhou českých lingvistů normalizoval a stává se postupně literárním jazykem.*“⁸⁵ Dosud nebyla sestavena pravidla pro spisovnou romštinu. O její kodifikaci se vedle J. Lípy, autora učebnice romštiny, pokusila také M.

⁸¹ DAVIDOVÁ, E. In BALVÍN, J. a kol. Romové a majorita. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1997, s. 23-4.

⁸² ŘÍČAN, P. S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha : Portál, 1998, s. 117.

⁸³ DAVIDOVÁ, E. Romano drom – cesty Romů 1945-1990. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, s. 104.

⁸⁴ Tamtéž, s. 17.

⁸⁵ NEČAS, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 97.

Hübschmannová, která zpracovala základy romské gramatiky.⁸⁶ Jazyk slovenských Romů, nejsilněji zastoupené skupiny u nás i na Slovensku, se díky značné uzavřenosti romských rodin před majoritní společností poměrně dobře zachoval. V jiných evropských zemích je na tom romština lépe: v Jugoslávii se objevuje v televizním vysílání, vychází romská literatura, ve Finsku mohou Romové navštěvovat večerní kurzy, kde se tomuto jazyku učí, ve školách funguje jako nepovinný předmět. Ve Švédsku je romština rovnocenným vyučovacím jazykem a je zde hojně dostupná literatura pro děti a mládež.⁸⁷ Romštinu je možné využít ve výuce, aby děti lépe pochopily učivo, které si v češtině špatně osvojují.⁸⁸

2. 2. 2 Pohled z hlediska historie

V období komunismu bylo užívání romštiny zakazováno, ve školách dokonce postihováno. Však ji také komunisté považovali za „*upadající jazyk kulturně zaostalé části obyvatelstva*“.⁸⁹ To vedlo k vytvoření „romského etnolektu češtiny“, kombinace obou jazyků. Z neschopnosti oddělit tyto dva jazyky pravděpodobně pramení některé dysgramatismy romských žáků.⁹⁰ Mnohým Romům se nedostávalo kvalitní výuky češtiny, romsky však hovořit nesměli. Osvojovali si tedy „jazyk ulice“ – češtinu hovorovou, hýřící vulgarismy. Svoji šanci dostala romština zase až po roce 1989. „*Bohužel, ta možnost přišla v době, kdy se čtyřicetiletým asimilačním tlakům podařilo romštinu do jisté míry rozvrátit, a co je horší, kdy se podařilo v mnoha Romech rozvrátit postoj k jejich jazyku, kultuře, k jejich romipien.*“

Nejen že Romové „zapomněli“ svou vlastní řeč, nenaučili se ani správně česky. „*Zapomenout jeden jazyk není podmínkou pro to, aby si člověk osvojil jazyk druhý. Násilná asimilační politika uvrhla mnoho Romů do jazykového, kulturního a v důsledku toho i etického vakua. Vlastní komunikační hodnoty Romů rozvrátila, znehodnotila, čímž ztížila přijetí a zvládnutí hodnot neromských.*“ Roku 1991 byl Romům přiznán status menšiny, což s sebou přineslo otázku, zda a v jaké míře romštinu na „romských“ školách používat (jako jazyk hlavní, pomocný). Vystala ovšem otázka, pro kolik

⁸⁶ NEČAS, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 105.

⁸⁷ srov. ŠOTOLOVÁ, E. Vzdělávání Romů. Praha : Grada Publishing, 2000, s. 25-8.

⁸⁸ Tamtéž, s. 36.

⁸⁹ srov. ŠEBKOVÁ, H. Jazyková situace Romů a její vývoj. Praha : MENT, 1995 ,s. 9.

⁹⁰ srov. LISÁ, H. a kol. Romové v České republice. Praha : Sociopress, 1999, s. 25.

romských dětí je vlastně romština mateřštinou.⁹¹

Hlavní hrdinka (malá romská dívka) povídkového souboru od Eliášové zde líčí cizí skupinu Romů: „*A ještě se od nás liší tím, že vůbec nehovoří mezi sebou cikánsky, jenom slovensky, možná ani neumí náš jazyk. Jenže my je brzy naučíme mluvit romsky, není možné, aby neznali svoji rodnou řeč!*“⁹² Tato úvaha potvrzuje skutečnost, že pouze první generace slovenských Romů komunikuje romsky, druhá už jenom pasivně, třetí generace již romsky nerozumí vůbec.⁹³ Zamyšlení se nad vztahem Romů k jejich mateřštině provází otázka, jaká část těchto jedinců zmíněný jazyk alespoň okrajově ovládá. Těžko můžeme mít vztah k něčemu, co pořádně sami neznáme.

2. 2. 3 Pohled z hlediska současnosti

Mezinárodní sympozium o romštině a romské kultuře se k významu romštiny vyjádřilo takto: „*Romština a romská kultura hrají důležitou roli v procesu etnické a sociální emancipace Romů. Proto je nezbytně nutné, aby se ve všech zemích, kde Romové žijí, zlepšovaly nejen jejich sociální a ekonomické podmínky, ale aby byly dány možnosti rozvoji romské kultury, aby se využilo romštiny ve školství, v masové sdělovacích prostředcích, v publikační činnosti a jiných sociálních sférách.*“⁹⁴ Toto volání po něčem, co není naplňováno, vyplývá bohužel z ne příliš utěšivé reality. Sčítání lidu z roku 1991 poprvé umožnilo přihlásit se k romské národnosti a označit romštinu za svůj mateřský jazyk. Jelikož po podobných „soupisech“ následovala v minulosti vždy represivní opatření, k romské národnosti se přihlásila jen polovina a romštinu uvedlo coby mateřštinu jen necelých 40% Romů. Některé však pravděpodobně nepoháněl strach rodnou řeč přiznat, ale zkrátka lhostejnost.⁹⁵

Není tedy neočekávatelné, že „*Mezi málo uznávané hodnoty pro nás překvapivě patří: - romský jazyk (až 80% Romů si nepřeje vyučovat romštinu na ZŠ, v České republice také mnozí rodiče přestali na své děti mluvit romsky)*...“⁹⁶ Úpadek tohoto jazyka demonstruje mimo jiné úbytek romských přezdivek (ale také jmen) – bývají

⁹¹ srov. ŠOTOLOVÁ, E. Vzdělávání Romů. Praha : Grada Publishing, 2000, s. 29-33.

⁹² srov. ELIÁŠOVÁ, I. Naše osada. Liberec : Krajská vědecká knihovna v Liberci, 2008, s. 53.

⁹³ srov. ŠEBKOVÁ, H. Jazyková situace Romů a její vývoj. s. 8.

⁹⁴ ŠOTOLOVÁ, E. Vzdělávání Romů. Praha : Grada Publishing, 2000, s. 26.

⁹⁵ NEČAS, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 103.

⁹⁶ RYBÁŘ, R. Společné soužití s národnostními menšinami. Brno : Cerm, 2000, s. 5.

často inspirovány televizními seriály či aktuálními hvězdami ve světě šoubyznysu.⁹⁷ Romština, již většina Romů hovoří spíše doma či „mezi svými“, bývá opouštěna též z důvodu potřeby distancovat se od svého původu.⁹⁸ Ani situace ve světě se mnoho neliší. *„Podobně jako je tomu v celé řadě zemí, užívají naši Romové jazyk gádžovské většiny (obyčejně ho zvládají lépe než romštinu)...“*⁹⁹ Romové ze Slovenska, žijící v osadách, mluví však převážně romsky. Romové z České republiky používají romštinu stále méně. *„Přesto dochází v posledních letech k ožívání romského jazyka, kdy sami mladí Romové se teprve v dospělosti svůj jazyk chtějí naučit. Je to doklad určité snahy o přihlášení se ke své identitě a kultuře, jedna z možných cest alespoň části romského etnika.“*¹⁰⁰

Romštinu však pěstují a kultivují hlavně studenti romistiky a romští intelektuálové, kteří usilují o jeho obrodu a rovněž se jej snaží obohacovat.¹⁰¹ Situace se však nemusí zdát tak neutěšená. Současné snahy podporují vydávání děl romských spisovatelů (většinou koncipované jako dvojjazyčné) a romských periodik. Romská kultura (literatura, výtvarné umění a zejména hudba – romská hudba se poslouchá snad v každé rodině) dostávají prostor k rozmachu, své postavení si vytváří též v rádiu a televizi. Dnešní Romové a potažmo romské děti mají tedy mnoho příležitostí se s romštinou setkat.¹⁰²

2. 3 Vztah k materiálním hodnotám

2. 3. 1 Pohled z hlediska současnosti

„Školní vzdělanost se dostává v hodnotovém žebříčku romských žáků na nízkou úroveň, neboť mnohdy převládá touha získat množství peněz...“ Materiální hodnoty tedy převládají nad potřebou se vzdělávat.¹⁰³ Romové se v rámci svých finančních možností rádi obklopují luxusem a pořizují si drahé věci. Chtějí tím de facto „udělat

⁹⁷ ŘÍČAN, P. S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha : Portál, 1998, s. 87.

⁹⁸ RYBÁŘ, R. Společné soužití s národnostními menšinami. Brno : Cerm, 2000, s. 4.

⁹⁹ Tamtéž, s. 9.

¹⁰⁰ DAVIDOVÁ, E. In BALVÍN, J. a kol. Romové a univerzity. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 20-1.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 41.

¹⁰² NEČAS, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 105.

¹⁰³ KOVAŘÍKOVÁ, M. a kol. Pedagogicko-psychologická problematika romských žáků ve vztahu k jejich školní úspěšnosti. Ústí nad Labem : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 1998. s. 22.

dojem“ na neromskou část populace a svým na odiv vystavovaným majetkem ukázat vlastní hodnotu. „*Chce-li Rom, aby byl uznán jako ‚gádžo‘, musí se stodvacetkrát usilovněji snažit, aby se prosadil.*“ Jak praví romské přísloví: „*Bohatý není člověk tím, co má, ale tím, co je, jaký je, co ví a umí.*“ V praxi je však mnohem jednodušší získat značkové oblečení než příslušné vzdělání. Kvalita onoho oblečení je také na rozdíl od duchovních kvalit daného jedince patrná již na první pohled.¹⁰⁴

Oděv, zejména pak jeho doplňky, byl vždy ukazatelem postavení a bohatství rodiny i jednotlivců. V dnešní době můžeme typické prvky v odívání nalézt u olašských Romů, kteří jsou už zdaleky rozpoznatelní pro množství zlata, jímž se zdobí. Jedná se zejména o zlaté náušnice, náhrdelníky, masivní prsteny s kameny, v případě mužů pak řetízky na zápěstí i krku, což symbolizuje zámožnost a moc.¹⁰⁵ Toto „ověšování zlatem“ má své opodstatnění v historii. Když ještě olašští Romové kočovali, neměli nikde zázemí a všechn svůj majetek si vozili s sebou.¹⁰⁶

Starší z řad Romů kritizují současný konzumní způsob života romských rodin. Situaci vnímají jako alarmující, „...*bude-li vývoj postupovat takto dále, bude-li se ztrácet vlastní sebeuvědomění, vlastní romský jazyk a kultura, bude-li nadále převažovat materiální chápání hodnot jako primární.*“¹⁰⁷ Říčan chápe předvádění drahých automobilů či oblečení před příslušníky většinové společnosti jako demonstraci pocitu méněcennosti. Z podobných důvodů se také někteří Romové hlásí k maďarské národnosti.¹⁰⁸ Podobné „trumfování“ funguje i mezi romskými rodinami navzájem, dokonce i mezi příbuznými, což značí úpadek tradičních romských hodnot. Značně materiální charakter mají i romské svatby, kde se od tradičnosti předchází k velkoleposti a okázalosti: „...*hodnotí svatbu i jeden před druhým, tj. místo konání, počet svatebčanů, hudebníků, oblečení, kolik svatba stála a kolik se vybralo, přičemž hluboký smysl obřadu jako by se ztrácel – ostatně tak je tomu i u Neromů.*“¹⁰⁹

¹⁰⁴ srov. LISÁ, H. a kol. Romové v České republice. Praha : Socipress, 1999, 22 s.

¹⁰⁵ srov. RYBÁŘ, R. Společné soužití s národnostními menšinami. Brno : Cerm, 2000, s. 14.

¹⁰⁶ srov. LISÁ, H. a kol. Romové v České republice. Praha : Socipress, 1999, 24 s.

¹⁰⁷ DAVIDOVÁ, E. In BALVÍN, J. a kol. Romové a majorita. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1997, s. 20-1.

¹⁰⁸ ŘÍČAN, P. In BALVÍN, J. a kol. Romové a majorita. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1997, s. 33.

¹⁰⁹ DAVIDOVÁ, E. In BALVÍN, J. a kol. Romové a majorita. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1997, s. 23-3.

2. 4 Vztah k rodině

2. 4. 1 O romské rodině

Základní seskupení představuje patriarchální velkorodina (kromě nulkeární rodiny ji tvoří ještě široké příbuzenstvo) nebo rodová skupina, skládající se z několika rodin. Panovala zde přísná hierarchie. V čele stál nejstarší muž z celé velkorodiny – vajda (muja'lo, čibalo), který měl přirozenou autoritu. Jako předseda zvláštního romského soudu (kris) řešil provinění proti tradiční morálce, kodexu (manušiben, romanipen).¹¹⁰ Figuroval také jako kněz (křtil i oddával) a rádce. Jeho funkce byla většinou doživotní a dědičná. Kromě vajdy měla v rodině výsadní postavení tzv. phuri daj (stará matka) – čarodějka. Mezi ženami měla přirozenou autoritu, uměla také léčit. Starší lidé obecně jsou všemi ostatními chováni v úctě – pro jejich životní zkušenosti se k nim chodí ostatní radit. Obvyklé je také soužití více generací.¹¹¹ Vzhledem k vnějším podmínkám se těsná rodinná soudržnost postupně uvolňovala a velkorodiny byly nahrazeny menšími rodinnými jednotkami.¹¹²

Postavení ženy v romské rodině bylo donedávna podřadné – její funkce spočívala v rození dětí, péči o ně a domácnosti. „*Jdou-li romští manželé spolu po městě nebo po vesnici, jde žena obvykle několik kroků za svým mužem, obtížena nákupem a malými dětmi, zatímco muž kráčí před ní a dává tím najevo své ‚vyšší‘ postavení a svůj vztah k ní.*“ Mezi pohlavími tedy panuje nerovnost. Muži smí „všechno“, zatímco například ženská nevěra je vážným prohřeškem.¹¹³ Muž má právo v takovém případě svou nevěrnou ženu opustit. Vzhledem k tomu, že narození syna je pro Romy významnější než narození dcery, mohl být muž k ženě hrubý i v případě, že jako první dítě přivedla na svět děvčátko. „*Synové jsou totiž mezi Romy vítanější nežli dcery, neboť ty v dospívajícím věku od rodičů odcházejí za vlastními muži do jeho velkorodiny, zatímco synové zůstávají při rodičích a ve stáří se o ně starají.*“¹¹⁴

Některé rodové zvyklosti, např. kris (soud) u olašských Romů se dochovaly

¹¹⁰ NEČAS, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 93.

¹¹¹ DAVIDOVÁ, E. Romano drom – cesty Romů 1945-1990. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, s. 95-104.

¹¹² NEČAS, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 93.

¹¹³ DAVIDOVÁ, E. Romano drom – cesty Romů 1945-1990. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, s. 105.

¹¹⁴ srov. RYBÁŘ, R. Společné soužití s národnostními menšinami. Brno : Cerm, 2000, s. 17-18.

dodnes. „Mezi nejhorší provinění patří, když Rom zradí druhého olašského Roma nebo svůj nipos, rodinu či skupinu a její zákony.“ Trestem za toto provinění je vyloučení ze skupiny, trest nejvyšší.¹¹⁵ Z hlediska uzavírání sňatků se uplatňovala takřka výhradně endogamie, výjimkou nebyly ani sňatky mezi vzdálenějšími rodinnými příslušníky (bratranec, sestřenice). Romové se vdávali i ženili poměrně mladí (u dívek 15-16 let, u chlapců 14-18 let), při uzavírání manželství hrály důležitou roli peníze – muž, který svou ženu opustil, měl povinnost se její rodině finančně kompenzovat. Peněžité věno také určovalo hodnotu vdávané dívky (v potaz se bral její věk a krása).¹¹⁶

2. 4. 2 Pohled z hlediska historie

Romská rodina byla značně velká a soudržná. Na tehdejší dobu až nekriticky vycházely romské matky vstříc potřebám svých dětí, ať už se jednalo o kojení (romské matky nerespektovaly doporučené intervaly a kojily svém dítěti dle jejich potřeb a poměrně dlouho) či spánek. Romské děti tak byly mnohem méně neurotické než děti příslušníků majority. Vztah k dítěti byl celkově velmi láskyplný, stále se mu někdo věnoval, choval ho a hrál si s ním. Děti i rodiče si vzájemně naslouchali a chovali k sobě navzájem úctu, jak vzpomíná romský novinář Jan Horváth.¹¹⁷

V rámci velkorodiny panovala solidarita i ochota se dělit a pomáhat si. „Rozpadem velkorodin a rodových skupin byla narušena funkce společenské kontroly, kterou zajišťoval právě tento tradiční příbuzenský systém. Přehodnocování starých a vytváření nových hodnot ustrnulo v jakémsi přechodném stádiu, během něhož Romové opouštěli své kladné vzorce chování a jednání a ty nahrazovali jen některými prvky životního standardu majoritní společnosti, ústícími někdy do asociální a sociálně-patologické činnosti.“¹¹⁸

„V den, kdy zemře její poslední dítě, vezme si život. Viděla, jak se jedna dobrá cikánská matka v Rokách vrhla do ohně spalující tělíčko jejich posledního dítěte. Takový byl zvyk, tradice jejich předků. Když žena přišla o všechny své děti, zemřela spolu s posledním. O děti bylo třeba se starat, a to i v nebi.“¹¹⁹ Takto zachycuje své

¹¹⁵ DAVIDOVÁ, E. Romano drom – cesty Romů 1945-1990. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, s. 98.

¹¹⁶ srov. RYBÁŘ, R. Společné soužití s národnostními menšinami. Brno : Cerm, 2000, s. 17-18.

¹¹⁷ srov. HORVÁTH, J. 1993 cit.dle ŘÍČAN, P. S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha : Portál, 1998, s. 44-5.

¹¹⁸ NEČAS, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 94.

¹¹⁹ POLANSKY, P. Bouře. Praha : G plus G, 1999, s. 198-9.

pouto k dětem romská matka z románu Polanského. Početnost rodiny jako hodnotu popisuje ve své vzpomínkové knize Eliášová: „*Víte, abyste mi rozuměli, v romské chýši jak není aspoň 6 dětí, tak to není rodina – čím početnější rodina, tím je váženější tatko*‘.“¹²⁰ Odebírání dětí za účelem převýchovy v dobách Marie Terezie přijímali romští rodiče se značnou nevolí: „*Romové sami na svých dětech lpěli a získat je zpět se snažili nejenom jejich příbuzní, ale i ostatní příslušníci jejich skupin. Roku 1724 na Třeboňsku Romové dokonce podplatili poddané, jimž byly děti svěřeny. Byli však chyceni a odsouzeni k smrti a nucenými pracemi byli potrestáni také poddaní*.“¹²¹

Dřívější mravy v rodinách byly velmi přísné. Nedovolovaly např. slovní vulgaritu dětí, obnažování rodičů před dětmi, nemyslitelná byla rovněž otázka homosexuality.¹²² Vztah k rodině, zejména k dětem, výrazně degradoval. „*Když bylo dítě z rodiny odebráno, protože mělo mnoho neomluvených absencí, stávalo se, že je otec bránil se sekerou v ruce. A kdyby otec v té době poslal svou dceru ,na chodník‘, stihl by ho nejvyšší trest – byl by vyobcován z komunity*.“ Avšak dnes se někteří romští rodiče vzdávají svých dětí snadno, týrají je a zneužívají k prostituci a trestné činnosti.¹²³

2. 4. 3 Pohled z hlediska současnosti

„*Ví, co je to rod. Znájí cenu zrozeného života pro zachování rodu. Svět je proti nim uzavřen a oni se brání pouty nejsilnějšími. Připoutání jeden k druhému, uzavření před světem. Rodina je jistotou, mnohost je zárukou přežití. Čím více je členů rodiny, tím méně je ohrožena. Množství je podmínkou štěstí. Bezdětná žena je bezcenná. Každé rozhodování je společné a jediné společné je správné. Samota představuje nebezpečí, největším trestem je proto vyhoštění – dříve se rovnalo smrti*.“ Tato citace potvrzuje důležitost rodiny a její velikosti pro Romy.¹²⁴ Tuto skutečnost lze rovněž podložit faktem, že mezi léty 1970-80 byl průměrný roční přírůstek romské populace 8krát vyšší než v majoritní české společnosti, na Slovensku pak ve stejném období 2,5krát vyšší.¹²⁵

Nepsaným pravidlem byla a je rodinná semknutost a vzájemná pomoc: „*...když například dětem zemřeli rodiče, ostatní se o ně starali jako o vlastní. Zrovna tak se vždy*

¹²⁰ ELIÁŠOVÁ, I. Naše osada. Liberec : Krajská vědecká knihovna v Liberci, 2008, s. 7.

¹²¹ NEČAS, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 32.

¹²² srov. ŘÍČAN, P. S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha : Portál, 1998, s. 46.

¹²³ ŘÍČAN, P. In BALVÍN, J. a kol. Romové a majorita. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1997, s. 35.

¹²⁴ srov. PEKÁREK, P. a kol., Romové – reflexe problému. Praha : Sofis, 1997, s. 12.

¹²⁵ Tamtéž, s. 25-6.

postarali o staré či nemocné (i když stáří se zde dožívalo jen málo z nich). Šlo a často ještě dnes jde (i když ve zcela odlišných podmínkách) o vysoce vyvinutý smysl pro soudržnost a sounáležitost, po staletí u nich udržovaný a pěstovaný.“ Ačkoli byly rodiny státem organizovaným rozptýlením odděleny, vztahy se nezpřetrhaly a tendence komunikovat se skupinou přetrvávají.¹²⁶ Také umístění staršího člen rodiny do domova důchodců bývá naprosto nemyslitelné.¹²⁷

Řada tradičních romských zvyků se váže k rodině a zajištění rodinného štěstí. V případě úmrtí některého z členů rodiny dochází k tzv. vartování, kdy se rodina sejde nad rakví zesnulého, pije se, jí se a zejména vzpomíná na nebožtíka. Při pohřbu bývá zvykem (zejména u olašských rodin) dát s sebou zesnulému do hrobu vše, co měl za života rád, tj. například alkohol, cigarety, ale i peníze. Neméně důležité jsou oslavy okolo narození dítěte, křtiny a svatba, která bývá velkolepá. Velké množství rituálů a pověr spojených právě s těmito obyčejí svědčí o značném významu rodiny jako takové.¹²⁸

*„Romové mají jeden pozoruhodný vánoční zvyk. Otec rozkrájí jablko na tolik kusů, kolik je účastníků společného stolu, načež každý sní svůj díl. Tento zvyk krásně vyjadřuje tradiční romský smysl pro pospolitost.“*¹²⁹ Skupinovou soudržnost naplňuje též romské přísloví *„Nikdy nechod' nikam sám, zabijou tě.“*¹³⁰ Děti jsou pro Romy velmi důležité, říkají, že *„Žena je jako strom, který má rodit téměř každým rokem.“* Ve vztahu k dětem jsou velmi nekritičtí, ty mají velkou volnost a jsou již od malička součástí dospělého světa.¹³¹ Význam dětí demonstruje i romské přísloví: *„Nane čhave, nane bacht' (Nejsou děti, není štěstí).“*¹³² U ženy je plodnost jednou ze záruk šťastného manželství (anebo manželství vůbec, neboť neplodnou ženu smí muž opustit). Právě proto představuje sterilizace romských žen, prováděná v minulosti, tak citlivé téma. Žena zbavená možnosti mít děti už není plnohodnotnou ženou.

Ačkoli rodina nadále zůstává nejvyšší hodnotou, dochází od dob komunismu někdy i k odkládání dětí do kojeneckých ústavů či dětských domovů. Tento jev sice

¹²⁶ DAVIDOVÁ, E. *Romano drom – cesty Romů 1945-1990*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, s. 96.

¹²⁷ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Praha : Portál, 1998, s. 46.

¹²⁸ srov. RYBÁŘ, R. *Společné soužití s národnostními menšinami*. Brno : Cerm, 2000, s. 19-20.

¹²⁹ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Praha : Portál, 1998, s. 44.

¹³⁰ Tamtéž, s. 51.

¹³¹ DAVIDOVÁ, E. *Romano drom – cesty Romů 1945-1990*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, s. 196

¹³² KOVAŘÍKOVÁ, M. a kol. *Pedagogicko-psychologická problematika romských žáků ve vztahu k jejich školní úspěšnosti*. Ústí nad Labem : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 1998. s. 24.

nelze pokládat za většinový, ale ani jej zcela přehlížet.¹³³ Dětské domovy jsou asi z 60% naplněny právě romskými dětmi. „*Tvoří-li romské děti 4% dětské populace, dostávají se tedy do dětských domovů patnáctkrát častěji než děti gádžovské.*“ Oproti minulosti je na tom romská rodina hůře, tradiční hodnoty zmizely, zůstalo vakuum.¹³⁴ „*Rodina a širší rodová skupina či velkorodina, do níž Rom nebo Sint patří, je pro něho nejdůležitější a největší hodnotou. Tak tomu bylo vždycky a je tomu dodnes – i když v modifikované podobě, vycházející ze změněných životních a společenských podmínek.*“¹³⁵

¹³³ DAVIDOVÁ, E. Romano drom – cesty Romů 1945-1990. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, s. 165.

¹³⁴ srov. KOVÁŘÍKOVÁ, M. a kol. Pedagogicko-psychologická problematika romských žáků ve vztahu k jejich školní úspěšnosti. Ústí nad Labem : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 1998. s. 103-4.

¹³⁵ DAVIDOVÁ, E. Romano drom – cesty Romů 1945-1990. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, s. 95.

3 Hodnoty romských dětí

3. 1 Cíl práce, metody, hypotézy, harmonogram práce

Cíl práce

Dílčím cílem diplomové práce je v návaznosti na výzkum bakalářské práce Hodnoty romských dětí srovnat vývoj hodnot žáků ZŠ a MŠ Brno Křenová s odstupem tří let u jednotlivých věkových skupin – ročníků (vzhledem k anonymitě dotazníku není možné postihnout vývoj v hodnotách jednotlivců). Dalším dílčím cílem je otevřít otázku možnosti ovlivňování hodnotové orientace těchto žáků. Ústředním cílem následující kapitoly je detailnější pohled na hodnotu vzdělání: srovnání deklarovaných odpovědí žáků s měřitelnými studijními výsledky, mírou absence a úspěšností v přijímacích zkouškách na střední školu.

Výzkum má charakter kvantitativního šetření.

Metody

Po analýze odborné literatury následoval vlastní výzkum. Pro svůj záměr jsme zvolili výzkum kvantitativní. Bylo užito techniky dotazníku (jedná se o anonymní dotazník vytvořený pouze pro účely této diplomové práce, tedy nestandardizovaný), jednalo se o tentýž dotazník, který žáci vyplňovali v roce 2008. Tento dotazník obsahoval celkem 12 otázek, z nichž bylo 10 uzavřených, 1 zároveň polouzavřená a poslední dvě otázky otevřené. Jednalo se o dotazník rozdávaný, návratnost tedy činila 100%. Nad rámec otázek zkoumajících hodnoty žáků byla v závěru uzavřená otázka zjišťující, která nízkoprahová zařízení žáci více než jednou navštívili.

„Úvodní (a zároveň jediné) údaje o žákovi činily otázky na národnost (předmětem výzkumu byly pouze romské děti, dotazníky majoritních žáků byly z tohoto důvodu z výzkumu vyřazeny), pohlaví (kvůli možnosti srovnání) a věk (aby bylo možné sledovat vývoj ve vztahu k jednotlivým hodnotám). Následujících 10 otázek se zaměřovalo na 5 hodnot: vztah k majoritě, romštině, vzdělání, materiálním věcem a rodině, každá hodnota byla tudíž prověřena dvěma otázkami. Otázka zaměřená na budoucí zaměstnání rovněž doplňovala hodnotu vzdělání, s nímž je otázka dalšího

profesního směřování neodmyslitelně spjata. ¹³⁶

Hypotézy

Hypotéza H1: Vzhledem k současné vyhrocené situaci v naší republice a silícím protiromským náladám ukáží výsledky výzkumu zhoršení ve vztahu romských dětí-respondentů k příslušníkům majority oproti výsledkům výzkumu z roku 2008.

Roku 1991 se z celkového počtu 10 302 215 obyvatel přihlásilo 32 903 jedinců k romské národnosti, roku 2001 se z celkového počtu 10 203 060 obyvatel přihlásilo 11 746 jedinců k romské národnosti a roku 2011 se z celkového počtu 10 562 216 obyvatel přihlásilo jedinců k romské národnosti pouze 5 199 jedinců.¹³⁷

Hypotéza H2: Jelikož se k romské národnosti dle výsledků sčítání lidu hlásí stále méně jedinců, ukáží výsledky výzkumu rovněž pokles významu romštiny u romských dětí-respondentů oproti výsledkům výzkumu z roku 2008.

„Ač může dítě na prvním stupni chodit do školy rádo, při přechodu na 2.stupeň dochází často k negativnímu zlomu, jakémusi ‚volání krve‘, kdy dítě, nezřídka pod vlivem rodiny a okolí, ztrácí o školu zájem.“¹³⁸

Hypotéza H3: Výsledky současného výzkumu ukáží snížení důležitosti vzdělání u romských žáků-respondentů než výsledky výzkumu tři roky starého.

3. 2 Charakteristika výzkumného vzorku a místa výzkumného šetření

Charakteristika výzkumného vzorku

Respondenty byli, stejně jako v případě výzkumu prováděného roku 2008, žáci ZŠ a MŠ Brno Křenová. Jelikož bylo záměrem srovnat odpovědi žáků příslušných ročníků, byly v rámci tohoto výzkumu zařazovány pouze ročníky, které měly možnost

¹³⁶BARTŮŇKOVÁ, T. Hodnoty romských dětí. Brno: Masarykova univerzita, 2008. (bakalářská práce, nepublikováno)

¹³⁷ [http://www.czso.cz/csu/2012ediciplan.nsf/t/950049F8F7/\\$File/pvcr.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012ediciplan.nsf/t/950049F8F7/$File/pvcr.pdf)

¹³⁸ Bartůňková, 2008 – citováno dle ŘÍČAN, P. S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha : Portál, 1998, s. 116.

se do výzkumu z roku 2008 zapojit. Oslovování tedy byli žáci 4. – 9. ročníků. Úvodní otázky směřovaly k příslušnosti k majoritě/romské minoritě (na základě toho byly dotazníky do výzkumného šetření zahrnuty či nikoli), otázce pohlaví a věku. Z hlediska věku (který ročník žák navštěvuje) a pohlaví byly dotazníky rozčleňovány a v těchto skupinách individuálně zpracovávány.

Z celkového počtu 72 dotazníků od žáků bylo 8 vyřazeno pro žakovu příslušnost k majoritě (v úvodu zakroužkováno „Jsem gádžo“). Do výzkumu bylo tedy zahrnuto celkem 64 dotazníků od žáků 4. – 9. ročníků. Vzhledem k anonymitě dotazníků nebylo možné zachytit právě ty žáky, kteří se účastnili výzkumu v roce 2008, jsme si rovněž plně vědomi skutečnosti, že v průběhu těchto tří let se složení jednotlivých tříd více či méně změnilo a že počty i složení respondentů mohou být odlišné, a výsledky výzkumu tedy mohou ztrácet na validitě. Proto jsme srovnání výsledků výzkumů z roku 2008 a 2011 postavili jako dílčí cíl, při čemž hlavní cíl se zaměřuje, jak je uvedeno výše, na hodnotu vzdělání ze současného pohledu.

Charakteristika místa výzkumného šetření

ZŠ a MŠ Brno Křenová je spádovou školou městské části Brno – střed a zaměřuje se na vzdělávání dětí ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Je zapojena do řady projektů, např. *„Inkluzivní vzdělávání žáků ve školách ‚spádových‘ sociálně vyloučeným lokalitám – v tzv. romských školách, Šance dětem a Rovné příležitosti ke vzdělávání pro romské žáky v inkluzivní škole.“*¹³⁹ Dal se zde tedy předpokládat zvýšený výskyt dětí hlásících se k romskému etniku.

Výzkum zde byl prováděn již v minulosti (v roce 2008), vzhledem ke snaze postihnout co nejvíce shodných respondentů (těch, kteří se do výzkumu zapojili i v roce 2008), bylo nutné zachovat stejné místo výzkumného šetření. Spolupráci se školou, učiteli i žáky se podařilo úspěšně navázat, vinou vysokých absencí žáků se podařilo sesbírat spíše menší množství dotazníků. Základní požadavek – získat alespoň 10 dotazníků z každého ročníku – však zůstal s výjimkou žáků-respondentů 9. ročníku, kterých bylo jen 7, naplněn.

¹³⁹ http://www.zskrenova.cz/navigace/p1_char.php

3. 3 Vlastní výzkumná činnost

Výsledky samotného výzkumného šetření jsme pro větší přehlednost zobrazili v podobě srovnávacích tabulek; pod každou z nich se nachází komentář. Každá tabulka srovnává výsledky výzkumu z roku 2008 (bílé řádky zachycují tehdejší stav včetně počtu žáků a jejich tehdejšího věku, např. 1. ročník) a nové výsledky z roku 2011 (barevné řádky zachycují současný stav včetně počtu žáků a jejich současného věku, např. 4. ročník).

Počty žáků-respondentů se ve většině případů v rámci jednotlivých skupin (rozdělených dle ročníků a pohlaví) příliš neliší, rozdíl činí zpravidla jeden, maximálně dva žáci. Z celkem 12 skupin respondentů (odděleně vnímáme dívky a chlapce) se v 9 skupinách počet respondentů liší o max. 2 žáky. Větší rozdíl představuje případ 4. ročníku (nyní 7. ročník), kdy počet žákyň klesl z 8 na 2, 5. ročníku (nyní 8. ročník), kdy počet dívek vzrostl ze 3 na 6, a 6. ročníku (nyní 9. ročník), kdy počet chlapců klesl z 8 na 5. Dá se říci, že ve většině případů je možné považovat výsledky obou výzkumů za srovnatelné. Celkový počet dívek byl o 4 vyšší (v roce 2008 31 dívek, nyní 27 dívek) než při současném výzkumu, podobně počet chlapců klesl o 3 (z 39 na 37).

	VZTAH K MAJORITY					
	3. S gádži vycházím			8. Mezi gádži		
	a) bez problému	b) jsou mi jedno	c) nemám je rád(a)	a) mám hodně kamarádů	b) mám pár kamarádů	c) nemám kamarády
1. roč. kluci (2x)		50%	50%		50%	50%
1. roč. holky (7x)	29%	14%	57%	14%	43%	43%
4. roč. kluci (2x)	50%	50%			100%	
4. roč. holky (8x)	38%	50%	12%	38%	38%	24%
2. roč. kluci (9x)	56%	44%		22%	44%	34%
2. roč. holky (5x)	60%	20%	20%	40%	20%	40%
5. roč. kluci (7x)	100%			28%	28%	44%
5. roč. holky (4x)	100%			25%	75%	
3. roč. kluci (6x)	100%			50%	50%	
3. roč. holky (5x)	40%	40%	20%	60%	40%	
6. roč. kluci (8x)	50%		50%	25%	50%	25%
6. roč. holky (5x)	40%	60%		40%	20%	40%
4. roč. kluci (9x)	44%	12%	44%	44%	22%	34%
4. roč. holky (8x)	50%	25%	25%	63%		37%
7. roč. kluci (8x)	88%	12%		38%	50%	12%
7. roč. holky (2x)	50%	50%		50%	50%	
5. roč. kluci (5x)	60%	40%		40%	60%	
5. roč. holky (3x)	67%	33%		33%	67%	
8. roč. kluci (7x)	43%	43%	14%	43%	57%	
8. roč. holky (6x)	100%			33%	67%	
6. roč. kluci (8x)	38%	50%	12%	38%	50%	12%
6. roč. holky (3x)	67%		33%	67%	33%	
9. roč. kluci (5x)	40%	20%	40%	20%	80%	
9. roč. holky (2x)	50%	50%		100%		
celkem holky 2008 (31x)	48%	23%	29%	45%	29%	26%
celkem kluci 2008 (39x)	54%	31%	15%	60%	44%	20%
celkem holky 2011 (27x)	63%	33%	4%	41%	44%	15%
celkem kluci 2011 (37x)	65%	16%	18%	30%	54%	16%

Tabulka 1

U tehdejších „prvňáků“, nyní „čtvrtáků“ dochází ve vztahu k majoritní populaci k mírným změnám k lepšímu. Zatímco roku 2008 uváděli žáci a žačky, že jsou jim příslušníci většinové společnosti „jedno“ nebo je „nemají rádi“, že mezi nimi mají „pár kamarádů“ nebo „nemají kamarády“, nyní žáci se k nim staví pozitivně nebo lhostejně. Čtyři děvčata mezi „gádži“ mají „hodně kamarádů“, stejný počet připouští alespoň „pár kamarádů“, oba dotazovaní chlapci pak rovněž „pár kamarádů“.

Tehdejší „druháci“ se převážně klonili k bezproblémovému vztahu k majority, nyní žáci jsou s tímto tvrzením bez výhrad ztotožnění. Oproti roku 2008 nepřipouští chlapci současného 5. ročníku žádné kamarády z řad „gádžů“, dívky se kloní ke kompromisu („pár kamarádů“), dřívější situace byla v případě dívek vyhraněnější.

Další skupina („třetíci“ z roku 2008, nyní „šestáci“) již nenabízí takový

posun k pozitivnějšímu postoji jako předchozí dvě skupiny. Chlapci se v roce 2008 zcela výhradně přikláněli ke kladnému vztahu k majoritním jedincům, nyní se 50% ze současných „šestáků“ hlásí k bezproblémovému postoji, stejně jako 50% z nich k negativnímu vztahu. Děvčata rovněž z většiny náleží k lhostejnému „jsou mi jedno“. Všichni tehdejší žáci připouštěli „hodně“ nebo alespoň „pár kamarádů“ mezi majoritními dětmi, nyní se v těchto kolonkách objevuje méně žáků a je rovněž zastoupena zkušenost „nemám kamarády“.

Ve vztahu k zástupcům většinové společnosti nacházíme u současných „sedmáků“-chlapců výrazné zlepšení postoje (uvědomujeme si disproporce v počtech dívek, proto tyto výsledky nebereme v potaz). Množství kamarádů mezi touto částí populace se dle výsledků výzkumu mírně snížilo. U nynějších „osmáků“ nedošlo co do množství majoritních kamarádů ke změnám (výsledky se pohybují okolo 60%), k bezproblémovému vztahu k majoritě se (počítáno v celých číslech) hlásí více žáků (oproti tehdejší 5 nyní 8). Co do počtu žáků jsou u tehdejších „šestáků“ a nynějších „devětáků“ výsledky obou otázek srovnatelné.

Z pohledu celkového množství žáků vyplývá zlepšení vztahu respondentů k zástupcům majority. Výskyt odpovědi „bez problému“ se zvýšil z 48% na 63% u dívek a z 54% na 65% u chlapců. K této odpovědi se hlásilo o 5 více žáků než v předešlém výzkumu. Otázka směřovaná na majoritní kamarády v obou případech potvrdila, že většina žáků má alespoň „pár kamarádů“ z řad „gádžů“, odpověď „nemám kamarády“ u obou pohlaví poklesla: u chlapců z 20% na 16% a u dívek z 26% na 15%. Dá se říci, že tedy ubylo 6 žáků, kteří by mezi „gádži“ nenašli žádného kamaráda.

	VZTAH K ROMŠTINĚ					
	4. Romsky			9. Umět romsky považuju za		
	a) umím dobře	b) umím trochu	c) neumím	a) důležité	b) nedůležité	c) nevím
1. roč. kluci (2x)	100%			100%		
1. roč. holky (7x)	42%	29%	29%	29%	42%	29%
4. roč. kluci (2x)	50%	50%		50%	50%	
4. roč. holky (8x)	50%	25%	25%	63%	37%	
2. roč. kluci (9x)	33%	22%	45%	45%	10%	45%
2. roč. holky (5x)	80%	20%		60%		40%
5. roč. kluci (7x)	14%	58%	28%	14%	86%	
5. roč. holky (4x)	50%	50%		75%	25%	
3. roč. kluci (6x)		50%	50%	33%	67%	
3. roč. holky (5x)	40%	40%	20%	60%	40%	
6. roč. kluci (8x)	76%	12%	12%	50%	25%	25%
6. roč. holky (5x)	20%	80%		20%	80%	
4. roč. kluci (9x)	56%	44%		56%	22%	22%
4. roč. holky (8x)	76%	24%		76%	12%	12%
7. roč. kluci (8x)	50%	25%	25%	24%	38%	38%
7. roč. holky (2x)		100%		50%		50%
5. roč. kluci (5x)	80%	20%		40%	20%	40%
5. roč. holky (3x)	67%	33%		67%	33%	
8. roč. kluci (7x)	72%	28%		28%	72%	
8. roč. holky (6x)	50%	33%	17%	33%	67%	33,3%
6. roč. kluci (8x)	24%	76%		38%	38%	24%
6. roč. holky (3x)	67%	33%		67%		33%
9. roč. kluci (5x)	60%	20%	20%	20%	80%	
9. roč. holky (2x)	100%			50%		50%
celkem holky 2008 (31x)	61%	29%	10%	58%	23%	19%
celkem kluci 2008 (39x)	41%	41%	18%	46%	28%	26%
celkem holky 2011 (27x)	44%	44%	12%	48%	30%	22%
celkem kluci 2011 (37x)	54%	30%	16%	29%	57%	16%

Tabulka 2

U tehdejších žáků 1. ročníku a jejich vrstevníků o tři roky starších lze zaznamenat ve vztahu k romštině mírně hodnotově vzestupné tendence. Co do množství žáků se jich více hlásí k odpovědi „Romsky – umím dobře“, význam romštiny v jejich očích také mírně vzrostl. Tehdejší „druháci“, nyní „pátáci“ ukazují tak trochu paradox: zatímco nyní téměř 3/4 chlapců romsky umí (odpověď „umím dobře“, „umím trochu“), před třemi lety jich uměla polovina z celkového počtu, většina z nich (86%) považuje romštinu za „nedůležitou“. U dívek k výraznějším odchylkám nedošlo.

Žáci tehdejšího 3. ročníku romsky uměli „trochu“ nebo vůbec, jejich nyní vrstevníci („šestáci“) umí ve většině „dobře“ romsky, rovněž k důležitosti romského jazyka se hlásí nadpoloviční většina chlapců, zatímco před třemi lety bylo možné hovořit o třetině všech chlapců tohoto ročníku. Opačný jev ukazují dívky: sice všechny

romsky alespoň trochu umí, ale romštinu považují veskrze za nedůležitou (o 2/3 méně respondentek uvádí, že je pro ně „důležitá“, o 1/2 více se jich přiklání k odpovědi „nedůležitá“).

Tehdejší „čtvrťáci“ versus současní „sedmáci“ vykazují pokles znalosti romského jazyka (před třemi lety jej alespoň trochu ovládali všichni respondenti-chlapci, nyní 3/4). O polovinu méně jich také považuje romštinu za „důležitou“. K dívkám se z výše uvedeného důvodu nevyjadřujeme. Zohledníme-li vyšší počty respondentů nynějších „osmáků“ proti tehdejším „pátákům“, dochází k nárůstu znalosti romštiny, většina nynějších žáků ji však považuje za „nedůležitou“ (před třemi lety se k této možnosti hlásila jen menšina žáků daného ročníku).

Situace u „šestáků – deváťáků“ je opačná: procenta sice ukazují zdánlivý nárůst prvních dvou odpovědí, počet respondentů byl ve druhém případě o něco nižší, proto ve výsledku umělo alespoň trochu romsky všech 11 tehdejších respondentů, nyní jich dle odpovědí umí pouze 6 respondentů. V případě druhé odpovědi nenacházíme po zohlednění reálného počtu žáků žádných významnějších změn.

Z celkového pohledu umí nyní alespoň trochu romsky o něco více dívek (před třemi lety 28, nyní 24) a téměř stejné množství chlapců (roku 2008 32, roku 2011 31). Romštinu považuje za „důležitou“ nynějších 13 dívek – oproti tehdejším 18, což představuje zřetelný pokles, ke stejné odpovědi se kloní pouze 10 chlapců – oproti tehdejším 18, zde je tedy pokles hodnoty romského jazyka ještě markantnější. To dokazuje i srovnání počtu odpovědí „Umět romsky považuju za – nedůležité“ u chlapců: roku 2008 tuto odpověď označilo 11 chlapců, roku 2011 celých 21, tedy více než polovina z celkového počtu.

	VZTAH K MATERIÁLNÍM VĚCEM					
	5. Značkové oblečení, mobil, drahé věci atd. jsou pro mě			10. Lidi, kteří mají drahé auto, značkové oblečení a mobil, drahé věci atd.		
	a) hodně důležité	b) jsou mi jedno	c) nedůležité	a) obdivuju	b) jsou mi jedno	c) nemám je rád(a)
1. roč. kluci (2x)	50%	50%			50%	50%
1. roč. holky (7x)	57%	29%	14%	14%	57%	29%
4. roč. kluci (2x)	100%			100%		
4. roč. holky (8x)	63%	12%	25%	63%	37%	
2. roč. kluci (9x)	67%	22%	11%	44%	33%	23%
2. roč. holky (5x)	20%	40%	40%	40%	60%	
5. roč. kluci (7x)	58%	14%	28%	28%	58%	14%
5. roč. holky (4x)	75%	25%		25%	75%	
3. roč. kluci (6x)	83%	17%		33,3%	33,3%	33,3%
3. roč. holky (5x)	100%			20%	80%	
6. roč. kluci (8x)	63%	37%		25%	62%	13%
6. roč. holky (5x)	80%	20%		20%	80%	
4. roč. kluci (9x)	44%	56%		22%	78%	
4. roč. holky (8x)	26%	37%	37%	50%	50%	
7. roč. kluci (8x)	76%	12%	12%	50%	50%	
7. roč. holky (2x)	50%	50%			100%	
5. roč. kluci (5x)	20%	80%		20%	80%	
5. roč. holky (3x)		100%		33%	67%	
8. roč. kluci (7x)	58%	28%	14%	28%	58%	14%
8. roč. holky (6x)	50%	50%		50%	50%	
6. roč. kluci (8x)	88%	12%		25%	75%	
6. roč. holky (3x)	33,3%	33,3%	33,3%	67%	33%	
9. roč. kluci (5x)	80%		20%		100%	
9. roč. holky (2x)	50%	50%		50%	50%	
celkem holky 2008 (31x)	42%	35%	23%	35%	58%	7%
celkem kluci 2008 (39x)	62%	36%	2%	28%	59%	13%
celkem holky 2011 (27x)	63%	30%	7%	41%	59%	
celkem kluci 2011 (37x)	68%	21%	11%	32%	59%	9%

Tabulka 3

Současní „čtvrtáci“ se oproti svým tehdejším vrstevníkům daleko více přiklání k důležitosti materiálních věcí. Oba chlapci a více než polovina dívek považuje tyto věci za „hodně důležité“ a lidi, kteří zmíněným majetkem disponují, „obdivují“. U nynějších „pátáků“-chlapců zájem o materiální mírně poklesl, ve vztahu k majetným lidem vyjadřují spíše lhostejnost. Dívky se ve srovnání s předchozím výzkumem přiklání k důležitosti hmotných statků a lidi, kteří jimi oplývají, „jsou jim jedno“ (druhá odpověď je přibližně stejná jako u tehdejších „druháků“).

Z hlediska počtu žáků se ve vztahu k důležitosti materiálních věcí u „třetáků“-šestáků“-chlapců nic nezměnilo (v obou případech se k velké důležitosti kloní 5 žáků),

většímu množství současných žáků jsou lidé vlastníci majetek lhostejní. U dívek mírně poklesl zájem o materiálně, ve druhé odpovědi dochází ke shodě (80% jsou zmínění jedinci „jedno“). Další skupina respondentů (chlapci „čtvrtáci-sedmáci“) vykazuje zvýšení významu materiálních hodnot, poprvé se zde objevuje navýšení počtu odpovědí ve prospěch obdivu lidí, kteří drahé věci vlastní. Tehdejší „pátáci“ přikládali mnohem menší důležitost hmotných věcem, nynější „osmáci“ rovněž daleko více obdivují jedince, kteří vlastní drahé věci. Převažující odpověď však přesto zůstává „jsou mi jedno“.

O něco méně chlapců a stejné množství dívek v další skupině respondentů (tehdejší „šestáci“, nynější „devátáci“) se přiklání k „obdivu“ zmíněných materiálních předmětů, odpovědi na druhou otázku jsou (také vzhledem k nízkému počtu respondentů) přibližně shodné.

Z pohledu všech žáků se o 4 dívky více v novějším výzkumu hlásí k „obdivu“ materiálních věcí, množství chlapců klonící se k této odpovědi se prakticky nezměnilo. V případě druhé odpovědi nacházíme u obou pohlaví rovněž v podstatě shodu v počtu žáků, kterým jsou lidé, „kteří mají drahé auto, značkové oblečení a mobil ... jedno“.

	VZTAH K RODINĚ					
	2. Rodina je pro mě			7. Svoji rodinu mám		
	a) hodně důležitá	b) důležitá	c) nedůležitá	a) nejradši na světě	b) rád(a)	c) nerad(a)
1. roč. kluci (2x)	50%	50%			100%	
1. roč. holky (7x)	57%	43%		71%	29%	
4. roč. kluci (2x)	100%				100%	
4. roč. holky (8x)	75%	25%		75%	25%	
2. roč. kluci (9x)	56%	44%		56%	44%	
2. roč. holky (5x)	100%			40%	60%	
5. roč. kluci (7x)	72%	28%		72%	28%	
5. roč. holky (4x)	100%			100%		
3. roč. kluci (6x)	67%	33%		83%	17%	
3. roč. holky (5x)	40%	40%	20%	60%	20%	20%
6. roč. kluci (8x)	75%	25%		87%	13%	
6. roč. holky (5x)	100%			100%		
4. roč. kluci (9x)	100%			100%		
4. roč. holky (8x)	88%	12%		88%	12%	
7. roč. kluci (8x)	100%			88%	12%	
7. roč. holky (2x)	100%			100%		
5. roč. kluci (5x)	100%			100%		
5. roč. holky (3x)	100%			67%	33%	
8. roč. kluci (7x)	57%	43%		43%	57%	
8. roč. holky (6x)	67%	33%		67%	33%	
6. roč. kluci (8x)	75%	25%		62%	38%	
6. roč. holky (3x)	100%			33%	67%	
9. roč. kluci (5x)	80%	20%		90%	20%	
9. roč. holky (2x)	50%	50%			100%	
celkem holky 2008 (31x)	77%	20%	3%	65%	32%	3%
celkem kluci 2008 (39x)	77%	23%		74%	26%	
celkem holky 2011 (27x)	81%	19%		78%	22%	
celkem kluci 2011 (37x)	78%	22%		70%	30%	

Tabulka 4

Důležitost rodiny se dle odpovědí u současných „čtvrtáků“ ve srovnání s jejich tehdejšími vrstevníky zvýšila. Odpověď „Rodina je pro mě – hodně důležitá“ získala o 3 žáky více než před třemi lety. Stejně jako tehdy se nikdo nepřiklonil k odpovědi „nedůležitá“. Ve vztahu ke „svojí rodině“ zůstaly počty odpovědí stejné. Rovněž všichni žáci mají svoji rodinu „rádi“. U chlapců „druháků-pátáků“ zůstaly obě odpovědi shodné, žáci se vždy přikláněli k první variantě obou odpovědí. Odpovědi dívek vykazují větší nárůst významu „svojí rodiny“.

Skupina tehdejší „třetáci“-nynější „šestáci“ předkládá vyšší výskyt odpovědí „Rodina je pro mě – hodně důležitá“ a „Svoji rodinu mám – nejradši na světě“ u současných žáků. O rok starších chlapců, kteří by se k těmto odpovědím klonili, o 1-2

ubylo, dívky nesrovnáváme. Žáci nynějších osmých ročníků se více rozvrstvěli mezi odpovědi „Rodina je pro mě – hodně důležitá/důležitá“ a „Svoji rodinu mám – nejradši na světě/rád(a)“, jejich tehdejší vrstevníci byli více vyhranění k první variantě odpovědi první otázky a v případě chlapců i u druhé otázky; dívky se k ní ve srovnání klonily o polovinu méně. Poslední skupina respondentů vykazuje mírný pokles odpovědí „hodně důležitá“ i „nejradši na světě“, což je způsobeno také nižšími počty žáků-respondentů.

Mírný procentuální nárůst významu rodiny u nynějších žáků je vzhledem k jejich nižšímu počtu zavádějící. Žáků odpovídajících „velmi důležitá/důležitá“ ve skutečnosti o 1-2 ubylo. Dívek, které mají „svou rodinu“ „nejradši na světě“, o 1 přibylo, chlapců se stejnou odpovědí o 3 ubylo. Tyto rozdíly bychom si dovolili považovat za zanedbatelné a hodnotu rodiny považujeme za nejstabilnější.

	VZTAH KE VZDĚLÁNÍ				
	1. Do školy chodím		6. Vzdělání je pro mě		
	a) rád(a)	b) nerad(a)	a) důležité	b) je mi to jedno	c) nedůležité
1. roč. kluci (2x)	100%		100%		
1. roč. holky (7x)	100%		86%	14%	
4. roč. kluci (2x)	100%		100%		
4. roč. holky (8x)	100%		100%		
2. roč. kluci (9x)	100%		78%	11%	11%
2. roč. holky (5x)	100%		80%	20%	
5. roč. kluci (7x)	86%	14%	100%		
5. roč. holky (4x)	100%		100%		
3. roč. kluci (6x)	100%		100%		
3. roč. holky (5x)	80%	20%	80%	20%	
6. roč. kluci (8x)	87%	13%	75%	25%	
6. roč. holky (5x)	80%	20%	80%	20%	
4. roč. kluci (9x)	78%	22%	44%	56%	
4. roč. holky (8x)	88%	12%	50%	50%	
7. roč. kluci (8x)	100%		88%	12%	
7. roč. holky (2x)	100%		100%		
5. roč. kluci (5x)	100%		100%		
5. roč. holky (3x)	100%		100%		
8. roč. kluci (7x)	86%	14%	86%	14%	
8. roč. holky (6x)	100%		83%	17%	
6. roč. kluci (8x)	100%		75%	25%	
6. roč. holky (3x)	67%	33%	33%	67%	
9. roč. kluci (5x)	60%	40%	100%		
9. roč. holky (2x)	100%		100%		
celkem holky 2008 (31x)	90%	10%	71%	29%	
celkem kluci 2008 (39x)	95%	5%	77%	20%	3%
celkem holky 2011 (27x)	96%	4%	93%	7%	
celkem kluci 2011 (37x)	86%	14%	89%	11%	

Tabulka 5

V první odpovědi „prvňáků-čtvrtáků“ nacházíme dle procentuálního zastoupení absolutní shodu. Rozdíl činící 1 žáka bychom mohli vnímat v odlišnosti počtu respondentů. U druhé odpovědi se mírně navýšil význam vzdělání u dívek. Jediný „páták“ se přiznal, že do školy chodí „nerad“, tato odpověď se u „druháků“ nevyskytla, naopak důležitost vzdělání je u „pátáků“ jednohlasná, zatímco „druháci“ se více klonili ke lhostejnosti, popř. „nedůležitosti“. Co do počtu žáků se ve srovnání odpovědí tehdejších „třetáků“ a současných „šestáků“ nenachází téměř rozdíly. Stejně množství žáků se dle obou výzkumů kloní významu vzdělání.

Chlapci „sedmáci“ chodí do školy o něco raději a vzdělání považují za

důležitější než jejich tehdejší vrstevníci. Z pohledu procent vykazují současní „osmáci“ mírný odklon od důležitosti vzdělání, dle počtu žáků je tomu naopak. Srovnání poslední skupiny respondentů, tehdejší „šestáci“, nynější „deváťáci“, se v obou odpovědích liší. Dá se říci, že žáci chodí do školy méně rádi, zato však vzdělání přisuzují větší význam.

Stejně jako u předchozí hodnoty, i zde v celkovém srovnání procentuální výsledky v některých případech klamou. Žáků, kteří rádi navštěvují školu, celkem o 7 ubylo, těch, kteří považují vzdělání za důležité, v obou skupinách přibylo – celkem o 6 žáků. Tento trend se dal vypočítat i při srovnávání příslušných ročníků. To tedy jen potvrzuje zjištění, že s postupujícím věkem žáci o něco méně rádi chodí do školy, avšak o něco více si uvědomují význam vzdělání.

Žáci stejně jako v dotazníku z roku 2008 uváděli své důvody, proč považují vzdělání za důležité. Není předmětem našeho výzkumu tyto odpovědi z obou výzkumů srovnávat, proto je uvádíme pouze pro přehled. Odpovědi všech respondentů se vztahovaly k důležitosti vzdělání, k opaku se nikdo nevyjádřil. Podobně představy o budoucím povolání žáků ponecháváme bez komparace s výsledky předchozího výzkumu, ani nevyzdvihujeme rozdíly mezi jednotlivými ročníky.

Napříč všemi ročníky se hojně objevovaly odpovědi jako: „Chci se učit/chci být chytrá/abych nebyl nevzdělaný/chci mít dobré známky.“ Nejčastěji se vyskytovaly odpovědi týkající se dalšího vzdělání žáků, jejich práce a budoucnosti: „Chci se vyučit/abych měl dobrou práci/aby ze mě něco bylo/abych něco dokázal(a)/něčeho dosáhl(a)/nechci se flákat/chci mít dobrou život/abych měl peníze/nechci být chudá/abych se měl v budoucnu dobře.“ Objevovaly se také odpovědi, které se vymezovaly vůči životu „na podpoře“: „Chci pracovat nastálo, nechci být na sociálce.“ „Chci být vzdělaný, abych neměl ostudu na pracáku.“ „Nechci skončit na pracáku.“ Velice překvapivá byla odpověď, která se u žáků 6. ročníku vyskytla hned 3x: „Protože nechci být jako ostatní Romové.“

Když se žáci vyjadřovali k tomu, „čím chci být v dospělosti“, v drtivé většině se objevovaly učební obory. Více než polovina dívek se touží stát kadeřnicí, vysoké procento rovněž kuchařkou, kosmetičkou, prodavačkou, cukrářkou, výjimečně pekařkou, manikérkou. Že genderové stereotypy mezi dětmi nevládnou, potvrzuje fakt, že jedna dívka by chtěla být automechaničkou, podobně jako dva chlapci cukráři a jeden kadeřníkem. Větší nároky na vzdělání kladlo u dívek povolání zvěrolékařky a učitelky. Chlapci v největší míře touží stát se zedníky, automechaniky, kuchaři, truhláři, z učebních oborů pak dále tesaři, číšníkem. Ze zaměstnání, která vyžadují vyšší

vzdělání, byl nejvíce zastoupen policista, jednotlivě pak počítačový mechanik, podnikatel nebo hasič, z vysokoškolsky vzdělaných jedinců pak učitel a soudce. Na rozdíl od dívek uváděli chlapci rovněž zaměstnání, která vyžadují hlavně specifický talent: fotbalista, sportovec, malíř a zpěvák.

3. 4 Závěry výzkumného šetření

Hypotéza H1: Vzhledem k současné vyhrocené situaci v naší republice a silícím protiromským náladám ukáží výsledky výzkumu zhoršení ve vztahu romských dětí-respondentů k příslušníkům majority oproti výsledkům výzkumu z roku 2008.

Hypotéza byla falzifikována pro náš vzorek respondentů.

Hypotéza H2: Jelikož se k romské národnosti dle výsledků sčítání lidu hlásí stále méně jedinců, ukáží výsledky výzkumu rovněž pokles významu romštiny u romských dětí-respondentů oproti výsledkům výzkumu z roku 2008.

Hypotéza byla verifikována pro náš vzorek respondentů.

Hypotéza H3: Výsledky současného výzkumu ukáží snížení důležitosti vzdělání u romských žáků-respondentů než výsledky výzkumu tři roky starého.

Hypotéza byla falzifikována pro náš vzorek respondentů.

4 Možnosti ovlivnění hodnot romských dětí

4. 1 Možné vlivy

Odpověď na otázku, co všechno má vliv na hodnoty romských dětí, respektive jak je možné je ovlivnit, není snadná ani jednoznačná. Romové, potažmo romské děti žijí obklopeni majoritní společností, jsou ovlivněni jejími zákony, hodnotami i nastavenými normami. Mezi vnější vlivy na ně působící patří jejich společenské postavení, zaměstnání a vztah k práci, škola včetně osvěty a vzdělávání jako takového a v neposlední řadě tradiční romská kultura. Vnitřními vlivy je míněna rodina, potažmo rod, příslušnost k romskému etniku a romství jako takové, původní prostředí, ve kterém žili, a současné prostředí, v němž žijí. Nesporný je vliv některých romských hnutí a nelze opomenout ani některá specifika, jako např. romský jazyk.¹⁴⁰ To vše společně utváří hodnotový žebříček romských dětí.

Jedním z dominantních vlivů je bezpochyby rodina. „*Vliv rodiny na romské dítě (jako ostatně jakékoliv rodiny na vlastní dítě) je za všech okolností silnější než vliv ‚většinového‘ školského systému.*“¹⁴¹ Názory a hodnoty rodičů proto dítě bezděčně přejímá. Rodina ovšem nepředstavuje jediný faktor, který hodnoty dětí ovlivňuje. Jednou z nejvýznamnějších institucí, se níž se každé dítě setká, je škola. Každý jedinec zde stráví významnou část života. Můžeme hovořit o průměrně 25 hodinách týdně, což představuje za rok přibližně 750 hodin, za devět let základní školy 6750 hodin, a to už nelze považovat za zanedbatelné.

Neméně významným vlivem na děti, potažmo jejich hodnoty, jsou v dnešní době média. Dle výzkumu Americké pediatrické společnosti z roku 1995 sledovaly americké děti televizi v průměru 21-23 hodin týdně. Pokud by tento trend udržovaly po celý život, strávily by před televizními obrazovkami 7-10 let. Děti ve věku 2,5 roku již napodobují, co vidí a slyší v televizi, děti ve věku 3-5 let aktivně vyhledávají smysl toho, co je jim předkládáno.¹⁴²

Mladší školní věk je ve vztahu k médiím (televizi) možno pokládat za kritický. „*V tomto věku se zaměřená pozornost spolu s dalšími poznávacími schopnostmi rozvíjí natolik, že děti jsou s to sledovat zápletku, tvořit soudy a úsudky o skrytých významech děje, rozlišit motivaci a důsledky chování postav, jejichž aktivitu sledují. Na druhé*

¹⁴⁰ Davidová, E. Romano drom – cesty Romů. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, s. 42.

¹⁴¹ <http://www.vcvscr.cz/ke-stazeni/43o-romech.pdf>, s. 64.

¹⁴² KOUKOLÍK, F. DRŤILOVÁ, J. Vzpora deprivantů. Praha : Galén, 2006. s. 218-19

straně jejich snaha a námaha skutečně pochopit, co a proč se na obrazovce děje, v tomto období klesá.“ Děti v období staršího školního věku sice již disponují abstraktním myšlením, avšak při sledování televize je příliš nevyužívají.¹⁴³

4. 2 Vliv nestátních neziskových organizací zaměřujících se na romské děti

Komplexní, avšak zdaleka ne úplný výčet vlivů na hodnoty romských dětí lze nalézt výše. Naprosto neoddiskutovatelný je vliv rodiny, ale také školy či médií. Z časového hlediska se nejvíce bezvýznamným ani vliv nestátních neziskových organizací zaměřujících se na romské děti zejména v době trávení jejich volného času čili ve formě mimoškolních aktivit.

Řada těchto organizací funguje ve formě nízkoprahového zařízení, které děti odpoledne navštěvují a kde tráví svůj čas. Děti sem mohou docházet většinou denně, na celé odpoledne, v některých případech mohou využít i víkendových akcí či prázdninových pobytů. Pro některé z dětí se mohou tato zařízení stát hlavní výplní volného času, jejich vliv z tohoto pohledu nabývá na významu. Na následujících stranách budou představeny některé brněnské nestátní neziskové organizace zaměřující se na romské děti. Každá bude zprvu představena co do rozsahu i obsahu činnosti a následně reflektována z hlediska hodnot romských dětí řešených v této diplomové práci (vztah k rodině, ke škole, k romštině, k majoritě a k materiálním hodnotám).

4. 2. 1. Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Pavlač

Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Pavlač, sídlící v pavlačovém domě na Milady Horákové 19, je jednou z aktivit občanského sdružení Ratolest Brno. Jako takové představuje sociální službu, která se řadí do služeb sociální prevence. Je členem České asociace streetwork. *„Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Pavlač usiluje o zlepšení kvality života dětí a mládeže, kteří se ocitli v nepříznivé sociální situaci a žijí v pavlačovém domě, kde se zařízení nachází, nebo v jeho blízkém okolí. Cílem klubu je nabízet dětem a mladým lidem pomoc a podporu při zvládání každodenních situací, poskytnout bezpečný prostor pro aktivní trávení volného času, pomáhat jim s překonáváním handicapů způsobených prostředím, ve kterém žijí, a působit preventivně vůči sociálně patologickým jevům v jejich okolí.“*

¹⁴³ KOUKOLÍK, F. DRTILOVÁ, J. Vzpora deprivantů. Praha : Galén, 2006. s. 220.

Jeho cílem je poskytovat prostor a podmínky pro bezpečné trávení volného času (děti mají k dispozici prostory klubu včetně jeho vybavení, pracovníci podporují hlavně iniciativu klientů), zároveň působit preventivně ve vztahu k sociálně patologickým jevům, snižovat sociální rizika, která vyplývají z konfliktních společenských situací, překonávat handicap, které plynou z prostředí, v němž klienti žijí (často přímo pavlačový dům, kde se zařízení nachází), a snažit se klienty vést k aktivnímu ovlivňování své životní situace. Cílovou skupinou nejsou primárně romské děti (klub je otevřen i dětem jiného etnika, žijícím v okolí), avšak ve většině tvoří klienty právě ony.

Klienti s ohledem na věk navštěvují buď klubovnu pro děti (6-12 let), nebo pro mládež (12-21 let). Program je postaven na principech dobrovolnosti, rovnosti, důvěrnosti, respektu, anonymity, otevřenosti, bezplatnosti, profesionality, nízkoprahovosti, umožnění maximální přístupnosti, odstranění časové, prostorové, psychologické a finanční bariéry. Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Pavlač nabízí mimo možnosti využívat prostory a zařízení klubu a volnočasových aktivit (nad rámec běžného provozu také návštěvy kulturních zařízení, výlety či pobytové akce) také aktivity preventivní, poradenství a informační servis a doučování.¹⁴⁴

Oba kluby jsou otevřeny od pondělí do čtvrtka od 14 do 18 hodin, vstup je zdarma. Klub pro děti tvoří dvě místnosti, při čemž v hlavní místnosti probíhají volnočasové aktivity (ať už spontánní nebo řízené pracovníky), klienti zde mohou využít počítač nebo si pouštět hudbu. Kontaktní místnost slouží k intimnějším rozhovorům mezi pracovníky a klienty, kteří zde mohou řešit, co je trápí. Jednou týdně pak probíhá tzv. Přípravný program pro předškoláky, kde se děti připravují na školní docházku.

Vybavení klubu pro mládež je obdobné. V kontaktní místnosti mohou klienti řešit své problémy mezi sebou nebo s pracovníky klubu, rovněž je jsou jim k dispozici počítače, hudební přehrávač a hry. „Pracovníci často debatují s klienty na každodenní témata (co bylo ve škole, kdo s kým chodí, kdo s kým nemluví, kdo koho zbil). Tyto rozhovory se pak snaží prohloubit a diskutovat s mladými lidmi na témata jakými jsou třeba agrese, sázky, gambling, drogy, sex. V případě většího zájmu klientů se připraví na dané téma odborná beseda s přednáškou. Klienti jsou motivováni k tomu, aby pořádali vlastní akce. Vznikají tak zábavná tematická odpoledne např. s gastronomickými workshopy, stylingovou poradnou a další.“¹⁴⁵

¹⁴⁴ <http://www.ratolest.cz/pavlac/strana.php?id=56>

¹⁴⁵ <http://www.ratolest.cz/pavlac/strana.php?id=120>

Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Pavlač ve své náplni ovlivňování vztahu k rodině, materiálním věcem či romskému jazyku nijak nedeklaruje. Rodiče nejsou do aktivit programu Pavlač, primárně určeného dětem a mládeži, nijak vtahováni, podobně zde nedochází například k vyučování romštiny. O to více je věnováno vztahu ke škole a vzdělávání obecně. Všichni klienti klubu mají možnost bezplatně využívat služeb doučování (v prostorách k tomu určených a speciálně vybavených), kde s pracovníky dělají domácí úkoly nebo si procvičují školní látku. Doučování mohou v případě zájmu navštěvovat i předškoláci, kterým je určen zmíněný přípravný program. Pravidelně je vyhlašována a odměňována také „soutěž v doučování“, čímž jsou děti motivovány k využívání této služby.

Vztah k majoritě je zde budován latentně. Pracovníci klubu jsou zástupci majoritní populace, setkávání dětí s nimi v neformálním kontaktu může vztahy k představitelům většinové společnosti kladně ovlivnit. Vezmeme-li v potaz, že některé děti dochází do klubu již od předškolního věku každý den čili 16 hodin týdně po dobu několika let, při čemž využívají i víkendové a prázdninové akce, vliv tohoto zařízení na své klienty – romské děti narůstá.

4. 2. 2 DROM, romské středisko

DROM, romské středisko, sídlící v prostorách pavlačového domu na Bratislavské 41, je příspěvkovou organizací zřízenou městskou částí Brno – sever. Poskytuje sociální služby (v souladu se zákonem č. 108/2006 Sb.), hlavním cílem je zmírňovat dopady sociální vyloučení svých klientů. Mezi tyto služby se řadí nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, terénní programy (terénní sociální práce Brno, zdravotně sociální pomoc), program Asistence prevence kriminality, vzdělávání a poskytování informací souvisejících s problematikou sociálního vyloučení a uplatnění na trhu práce a pořádání kulturních akcí pro všechny věkové kategorie. Cílovou skupinu představují děti a mládež ve věku 6-18 let, nacházející se v obtížné životní situaci nebo pocházející ze sociální znevýhodněného prostředí, a lidé, kteří se ocitli v nepříznivé sociální situaci, neznají svá práva a povinnosti ani dostupné služby.¹⁴⁶

Terénní program zdravotně sociální pomoc je poskytována ve vybraných sociálně vyloučených lokalitách a s cílem pomoci osobám zde žijícím (osoby od 18 let a jejich děti) začlenit se do běžného způsobu života v oblasti péče o zdraví. „*Dlouhodobým*

¹⁴⁶ <http://www.drom.cz/>

cílem služby je, aby obyvatelé sociálně vyloučených lokalit měli svého lékaře a pravidelně ho navštěvovali (zdravotní pojištění, registrace); léčili své nemoci (preventivní a pravidelné kontroly); ulevovali bolesti a zdravotním omezením dostupnými prostředky a pomůckami (kompenzační pomůcky, ústavní péče); nezhoršovali zbytečně svou sociální situaci v důsledku nemoci či postižení (veřejná péče, výhody, invalidní důchody); nežili ve zdraví škodlivém prostředí (hygienické závady obydlí).“¹⁴⁷

Terénní sociální práce nabízí svým klientům (lidem, kteří se ocitli v nepříznivé sociální situaci a chybí jim znalost svých práv a povinností a dostupných služeb) poradenství (jak řešit svou nepříznivou životní situaci), pomoc s listinami (vyplňování formulářů atd.), doprovod (na úřady, do zaměstnání), zaškolování a zaučování (např. sepisování životopisu, příprava na pracovní pohovor).¹⁴⁸

Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Drom poskytuje sociální služby dětem a mládeži z Brna, kteří jsou ohroženi sociálním vyloučením, a tímto přispívá ke zlepšení jejich situace. Hlavním cílem je poskytovat kvalitní sociální služby vycházející z konkrétních potřeb klientů. Dílčí cíle pak představuje: „*nabízení pomoci v obtížných životních situacích; posílení schopnosti klientů zvládat obtížné životní situace vlastními silami; umožňování smysluplného trávení volného času; poskytování aktivit a činností zaměřených na prevenci, s cílem snížit riziko sociálně patologických jevů; rozvíjení individuálních schopností a dovedností klientů; posilování motivace ke vzdělávání.*“

Nízkoprahové zařízení se člení na klubovnu pro děti (6-11 let, otevřeno od 14 do 17 hodin) a klub pro mládež (12-20 let, otevřeno od 15 do 18 hodin). Oba kluby jsou v provozu každý pracovní den a nabízí: „*sociální služby zaměřené převážně na pomoc v obtížných situacích: kontaktní práce, informační servis, poradenství, podporu v obtížích, zprostředkování dalších služeb, kontakt s institucemi ve prospěch mladých lidí; aktivizační činnost: rozvíjení schopností a praktických dovedností prostřednictvím volnočasových, kulturních a sportovních aktivit v následujících dílnách a kroužcích: výtvarná, keramická a fotografická dílna; počítačový, hudební, a taneční kroužek; fotbalový klub pro hráče od 6 do 15 let; preventivní programy (promítání filmů, besedy) na téma sexualita, šikana, drogy, záškoláctví, kriminalita, apod.; vzdělávací a motivační programy – doučování a výukové programy.*“

¹⁴⁷ <http://www.drom.cz/cs/drom-romske-stredisko/socialni-sluzby/zdravotne-socialni-pomoc/co-je-zsp.html>

¹⁴⁸ <http://www.drom.cz/cs/drom-romske-stredisko/socialni-sluzby/tereni-socialni-prace/>

Klub poskytuje řadu konkrétních aktivit zaměřených na vzdělávání, a sice doučování, které probíhá čtyři dny v týdnu, počítačový kroužek, zaměřený na výuku práce s počítačem, předškolní přípravu, určenou dětem od 3 do 6 let dva dny v týdnu v dopoledních hodinách, seberozvojové programy, zaměřené na posilování sociálních vztahů ve skupině, a kariérové poradenství, určené pro mládež. Z volnočasových aktivit je klientům k dispozici výtvarná a keramická dílna, hudební dílna a taneční soubor Piroš Rouža, který podporuje rozvoj pohybového talentu dětí a jehož tréninky přesahují časový rámec otvírací doby klubu. Z finančních důvodů musela být ukončena činnost fotbalového klubu FC DROM. Klub organizuje nad rámec své otvírací doby další volnočasové aktivity, např. výlety nebo příměstské tábory.¹⁴⁹

Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Drom necílí na ovlivnění vztahu dětí k rodině (některými ze sociálních služeb se snaží pouze řešit nepříznivou životní situaci rodiny), materiálním věcem ani k romštině. Mezi dílčími cíli sociální služby je však přímo zmíněno „*posilování motivace ke vzdělávání*“. Klienti mají možnost využívat doučování, kroužku na zlepšování počítačové gramotnosti nebo kariérového poradenství, předškolní děti jsou v určených dnech v dopoledních hodinách připravovány na vstup do školy. Opět zde lze latentně vnímat ovlivňování vztahu dětí k majoritě. Klubovny fungují pět dní v týdnu po dobu tří hodin, děti zde mohou strávit celkem tedy 15 hodin týdně, využijí-li některý z nabízených kroužků nebo víkendových či prázdninových aktivit přesahující časový rámec otvírací doby kluboven, pak se jedná o významnou část jejich volného času.

4. 2. 3 Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Pestrá klubovna

Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Pestrá klubovna, sídlící na Václavské 15, je sociální službou poskytovanou v souladu se zákonem č. 108/2006 Sb. a fungující v rámci Sdružení pěstounských rodin. Jeho posláním je zlepšení kvality života dětí žijících v sociálně znevýhodněném prostředí. Těmto svým klientům nabízí smysluplné trávení volného času a pomoc při řešení problémů, s nimiž jsou každodenně konfrontováni.¹⁵⁰ Klubovna je otevřena od pondělí do čtvrtka od 14 do 17 hodin pro děti pocházející ze sociálně znevýhodněného prostředí v lokalitě Staré Brno a naplňující věkový limit 6-14 let. „*Nepřímou cílovou skupinou, na kterou je naše činnost*

¹⁴⁹ <http://www.drom.cz/cs/drom-romske-stredisko/socialni-sluzby/nizkoprahove-zarizeni-drom/nizkoprahove-zarizeni-pro-deti-a-mladez-drom.html>

¹⁵⁰ <http://www.pestouni.cz/dum/aktuality/cz/>

zaměřena, jsou rodiče a jiní blízcí příbuzní dětí, jelikož si uvědomujeme nezbytnost práce v celém kontextu sociálního prostředí našich klientů. “

Cílem je předcházet sociálnímu vyloučení dětí, popř. zmírňovat jeho negativní dopad. Tohoto cíle je dosahováno prevencí sociálně patologických jevů (včetně záškoláctví) a osobnostním rozvojem klientů (osvojování teoretických znalostí i praktických a sociálních dovedností).¹⁵¹ Klubovna poskytuje tyto služby: „*Volně přístupné aktivity (stolní fotbal, pinet, deskové hry, florbal, in-lin...); Nárazové nevšední aktivity (výlety, návštěvy ZOO, kin...); Organizované lekce (řízené lektorem – výuka práce na PC, výtvarka, hudba...); Poskytované sociální služby (Situační intervence, Vzdělávací činnosti, Práce s blízkými osobami, Kontakt s institucemi ve prospěch klienta, Poradenství, Zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, Primární prevence, Krizová intervence); Individuální doučování.*“¹⁵²

Sociální služba Práce s blízkými osobami vtahuje do řešení nějakých problémů se souhlasem klienta i jeho rodiče či další příbuzné, stejně tak je i poradenství určeno jak klientům, tak jejich blízkým. Kontakt s institucemi ve prospěch klienta představuje spolupráci se školou nebo zájmovými kroužky.¹⁵³ Doučování může probíhat individuální formou v klubovně v rámci její otvírací doby (klient je doučován dobrovolníkem, často studentem PdF MU) nebo přímo v rodině (spolupráce s projektem „Domácí učitel“ PdF MU, za dětmi dochází speciální pedagog přímo do rodiny). Děti jsou k doučování a procvičování učiva motivovány měsíčními soutěžemi a osvětovou činností na téma vzdělávání.¹⁵⁴

Klienti mohou v době od 15 do 17 hodin navštěvovat v rámci klubovny nějakou aktivitu, a sice počítače, streetdance, „výtvarku“ a „dramaták“. V Pestré klubovně se pracuje metodami kontaktní práce, situační intervence, krizové intervence, poradenství, informačního servisu, zprostředkování dalších služeb (doprovod), kontaktu s institucemi ve prospěch uživatele, případové práce, skupinové práce, práce s blízkými osobami, pobytu v zařízení, volnočasových aktivit, preventivních a výchovných programů a doučování.¹⁵⁵

Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Pestrá klubovna se bezpochyby snaží ovlivnit vztah dětí ke škole a vzdělávání. Sociální služba je zaměřená mimo jiné na prevenci záškoláctví, poskytuje dětem doučování, ať už v rámci otvírací doby klubu

¹⁵¹ <http://www.pestouni.cz/dum/onas/cz/>

¹⁵² <http://www.pestouni.cz/dum/onas/cz/charakteristika-nizkoprahove-pestre-klubovny/>

¹⁵³ <http://pestra-klubovna.webnode.cz/sluzby/socialni-sluzby/>

¹⁵⁴ <http://pestra-klubovna.webnode.cz/sluzby/socialni-sluzby/>

¹⁵⁵ <http://pestra-klubovna.webnode.cz/pristup-k-praci/>

přímo v prostorách klubovny nebo v rodině, nabízí zprostředkování kontaktu se školou a ke vzdělání dětí motivuje měsíčními soutěžemi. Nepřímo může cílit na působení na vztah k majoritě, ale také rodině, neboť rodiny klientů jsou přímo zařazeny jako nepřímá cílová skupina a sociální služba Práce s blízkými osobami představuje společné řešení nějakého problému i s rodiči klienta. Na romštinu ani vztah k materiálním hodnotám není nijak zvlášť cíleno. Děti mohou v klubu trávit většinu svého volného času.

4. 2. 4 IQ Roma servis, o.s.

Občanské sdružení IQ Roma servis (sídlem na Cejlu 49, s pobočkou na Hybešově 41) je nestátní neziskovou organizací, která poskytuje sociální služby (sociálně právní poradenství, vzdělávací a volnočasové aktivity) v Brně, Břeclavi a dalších městech v oblasti Jihomoravského kraje osobám ohroženým sociálním vyloučením. *„Své klienty se snažíme motivovat a aktivizovat, vést je k vědomí vlastní hodnoty i odpovědnosti a podporujeme možnosti, příležitosti a odhodlání na cestě jejich růstu a společenského uplatnění.“* IQ Roma servis se zabývá otázkami bydlení, zaměstnanosti, diskriminace, zadluženosti, rodiny, vzdělávání a volného času; pořádá také osvětové kampaně.¹⁵⁶

Cílovou skupinou IQ Roma servisu jsou *„osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené, primárně romského původu, ve specifické životní situaci, kterou chtějí řešit.“* Jedná se o rodiny, matky s dětmi, dlouhodobě nezaměstnané, diskriminované na trhu práce, mládež ve věku 13-26 let – služby jsou sekundárně poskytovány také osobám postiženým uvedenými jevy, bez ohledu na jejich etnickou příslušnost.¹⁵⁷ Hlavní činností občanského sdružení je přímá práce s klienty, všechny služby jsou poskytovány zdarma, mezi hlavní služby se řadí sociálně právní poradenství, podpora a asistence v terénu (zejm. v domácnostech klientů) a vzdělávací a volnočasové služby.¹⁵⁸

Jednou ze služeb je nízkoprahový klub pro děti a mládež Íkvěčko. Jeho posláním je motivovat *„...zejména romskou mládež v její snaze vzdělávat se a kvalitně trávit volný čas.“* Cílovou skupinou jsou (zejména) romské děti ve věku 10-21 let *„...v nepříznivé životní situaci, která je podmíněna stavem sociálního vyloučení, nízkým*

¹⁵⁶ <http://www.iqrs.cz/>

¹⁵⁷ <http://www.iqrs.cz/view.php?navezclanku=iq-roma-servis-se-predstavuje&cislocclanku=2007050017>

¹⁵⁸ <http://www.iqrs.cz/search.php?rsvelikost=sab&rstext=all-phpRS-all&rstema=166>

příjmem, ohrožením drogovou či jinou závislostí, problematickou situací rodiny, školními problémy, různorodými překážkami v dorozumívání se s okolím..., a jejich rodinám, které žijí v brněnských sociálně vyloučených lokalitách. “

Cílem je prostřednictvím nabízených vzdělávacích aktivit podpořit zájem klienta dosáhnout co nejvyššího možného vzdělání, usilovat o celkový rozvoj osobnosti a nabídnout kvalitní trávení volného času. „*Služba je poskytována v souladu s principem maximálního zapojení klientů do řešení zakázky.*“ Klienti nemají být pasivní, naopak se mají co nejvíce podílet na řešení vlastního problému a vyhnout se závislosti na sociální službě.¹⁵⁹ Klub je k otevření od pondělí do čtvrtka, mladším klientům (10-13 let) 13:30 -15:30 hodin, starším klientům (14-21 let) pak 15:30 - 18:00.¹⁶⁰ V rámci otvírací doby klubu lze využít nabízených aktivit (např. stolní fotbal, ping-pong, karetní a jiné hry) – ať už výtvarných, tanečních, hudebních nebo sportovních.¹⁶¹

Mladším dětem je určeno mateřské centrum, jeden z projektů IQ Roma servis. Slouží jako bezpečné zázemí matkám s malými dětmi, ale také nastávajícím rodičům (kurzy pro budoucí maminky). Cílem je poskytnout odborné poradenství v oblasti zdravotní péče, výchovy dítěte, zvýšit orientaci v ekonomickém a sociálním systému (finanční plánování). Matkám s dětmi jsou také nabízeny některé volnočasové aktivity s cílem zapojit je do „*mainstreamingového proudu aktivit pro matky s dětmi (např. společné plavání rodičů s dětmi, vzdělávací pobyty, cvičení pro matky s dětmi, atp.)*.“ Předškolní děti jsou pak spolu s rodiči připravovány na vstup do školy.¹⁶²

Další ze služeb občanského sdružení je i rodinná asistence. Rodinná asistentka dochází přímo do rodin, kde řeší problémy, jako je navštěvování mateřské školy, nástup do základní školy, výchova a péče o děti, zdravotní péče včetně očkování atd. Rodinná asistence pomáhá rodičům při naplňování zejména socializačně výchovné funkce rodiny, snaží se pomoci rodinám, hrozí-li odebrání dětí do ústavní výchovy nebo mají-li rodiče obtíže v komunikaci se školou dítěte nebo s úřady. Opět je postavena na maximální vlastní aktivitě klientů.¹⁶³

V oblasti vzdělávání poskytuje IQ Roma servis svým klientům poradnu pro volbu školy (určená pro žáky základních a středních škol jako možnost konzultace jejich studia, ale také osobám, které si chtějí doplnit své vzdělání), doučování (probíhá 4x

¹⁵⁹ <http://www.iqrs.cz/search.php?rsvelikost=sab&rstext=all-phpRS-all&rstema=202>

¹⁶⁰ <http://www.iqrs.cz/search.php?rsvelikost=sab&rstext=all-phpRS-all&rstema=235>

¹⁶¹ <http://iqrs.cz/search.php?rsvelikost=sab&rstext=all-phpRS-all&rstema=105>

¹⁶² <http://www.iqrs.cz/view.php?nazevclanku=materske-centrum-aktivity-sluzby-vystupy&cislocclanku=2011090013>

¹⁶³ <http://www.iqrs.cz/view.php?nazevclanku=rodinna-asistence&cislocclanku=2009050003>

týdně, a to jak individuální, tak i kolektivní formou), výuku cizích jazyků (v současné době pouze němčiny), počítačové kurzy (určené pro mládež i dospělé) a EEG biofeedback (metoda zaměřená na zlepšení koncentrace a potažmo studijních výsledků).¹⁶⁴

Služby IQ Roma servisu mohou řadou vzdělávacích aktivit ovlivnit vztah dětí ke škole, zaměřením se na rodinu jako celek (prevence odebrání dítěte z rodiny v rámci rodinné asistence, mateřské centrum a jeho aktivity) pak má vliv i na vztah dětí k rodině. Nepřímo může působit na vztah dětí k majoritě, v případě romštiny a materiálních hodnot žádný cílený vliv není. V případě navštěvování klubu sem mohou děti docházet čtyři dny v týdnu na několik hodin, vliv jeho působení na dítě tedy není zanedbatelný.

4. 2. 5 Dětský muzejní klub

Muzeum romské kultury sídlící na Bratislavské 67 v rámci své edukační činnosti nabízí pro veřejnost možnost návštěvy krátkodobých i dlouhodobých výstav a služby knihovny, pro rodiny „interaktivní“ uzpůsobení výstav a víkendové dílny, pro školy pak celou řadu výukových programů. Mimo to jsou zde nabízeny kurzy romštiny, jediné v Brně, určené však primárně dospělým.¹⁶⁵ Projekt zaměřený na individuální doučování v současné době využívá okolo 40 klientů, kteří dochází do muzea 1-2x týdně. „*Důraz je kladen na osobní vztah doučovatele a dítěte, osobní kontakt s rodinou žáka a rozvoj individuálních potřeb.*“ V oblasti předškolního vzdělávání je rodinám k dispozici mentor, který monitoruje volná místa v mateřských školách, asistuje při zápisu dětí a dohlíží na jejich školní docházku.¹⁶⁶

Projekt Odborná asistence pro rodiče sociálně znevýhodněných dětí v oblasti předškolního a základního vzdělávání se zaměřuje na děti z vyloučených lokalit, které většinou také navštěvují segregované školy, kde je 90% dětí romského původu. To v důsledku vede k sociální izolaci a znevýhodňuje děti v získání středoškolského vzdělání. Projekt se snaží zapojit tyto děti do majoritní společnosti skrze navštěvování

¹⁶⁴ <http://www.iqrs.cz/search.php?rsvelikost=sab&rstext=all-phpRS-all&rstema=98>

¹⁶⁵ http://www.rommuz.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=318&Itemid=18&lang=cs

¹⁶⁶ http://www.rommuz.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=371%3Adouovani-romskych-ak-zakladnich-kol&catid=19%3Aprojekty&Itemid=29&lang=cs

škola mimo sociálně vyloučenou oblast. Na komunikaci rodiny se školou, ale také přípravu dětí školy jejich zapojení se do kolektivu dohlíží mentor.¹⁶⁷

Od roku 2000 funguje pod záštitou Muzea romské kultury Dětský muzejní klub, určený romským dětem a mládeži žijící v bezprostřední blízkosti muzea. Svým klientům nabízí pravidelné aktivity, stejně jako nepravidelné jednorázové akce. Volně navazuje na další zmíněné projekty (doučování, mentoring a podpora předškolního vzdělávání). Děti mohou každý týden navštěvovat odpolední kroužky, a sice dramatickou výchovu, výtvarné dílny, sborový zpěv a florbal. Z jednorázových aktivit pak „*návštěvy divadel, galerií a jiných kulturních a ekologických institucí, výlety do okolí Brna, prezentace činnosti dětí pro rodiny, přátele a veřejnost (...), výtvarné workshopy.*“ V létě probíhá šestidenní pobytový tábor pro starší děti a pětidenní příměstský tábor pro děti mladší.¹⁶⁸

Muzeum romské kultury v rámci svých projektů (doučování, mentoring, podpora předškolního vzdělávání) zcela cíleně ovlivňuje vztah romských dětí ke škole. Nejen kontaktem se zaměstnanci muzea-v některých případech Neromy, ale i snahou zapojit děti do majoritní společnosti navštěvováním školy mimo sociálně vyloučenou oblast se může zlepšovat vztah romských dětí k většinové společnosti. Komunikací s rodinou (v rámci mentoringu, ale i nabídky služeb Muzea romské kultury i rodinám) může rovněž docházet k ovlivňování vztahu dětí k ní. Ač jediné kurzy romštiny v Brně, jsou určeny takřka výhradně pro dospělé, vztah k romskému jazyku zde tedy ovlivňován není. Stejně jako vztah k materiálním věcem.

4. 2. 6 Armáda spásy, o.s.

Armáda spásy, o.s. působí v devíti městech České republiky, mimo jiné také v Brně. „*Sociální práce zahrnuje např. péči o bezdomovce, staré a nemocné občany, matky s dětmi, děti a mládež, ale i další formy pomoci podle aktuálních potřeb.*“ Svým klientům poskytuje služby sociální i duchovní.¹⁶⁹ Z brněnských aktivit je dětem a mládeži určen Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež LAVINA sídlící na Staňkově 4,

¹⁶⁷ http://www.rommuz.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=372%3Aodborna-asistence-pro-rodiny-socialn-znevychodnych-dti-v-oblasti-pedkolniho-a-zakladniho-vzdelavani&catid=19%3Aprojekty&Itemid=29&lang=cs

¹⁶⁸ http://www.rommuz.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=400&Itemid=41&lang=cs

¹⁶⁹ http://www.armadaspasy.cz/staticke.php?wh=kdo_jsme

Centrum mládeže Jonáš sídlící na Kubíčkově 23 a Nízkoprahový klub pro děti a mládež Dživipen sídlící na Körnerově 1.¹⁷⁰

Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež LAVINA ve vymezení cílové skupiny neodkazuje konkrétně k romským dětem, sociální služba je určena dětem ve věku 6-15 let žijících v okolí lokality NZDM, které jsou ohroženy sociálně nežádoucími jevy nebo sociálním vyloučením, klub je však otevřen všem dětem a mládeži. Cílem je „*podporovat sociální začlenění uživatele do skupiny vrstevníků i do společnosti podporovat uživatele při zvládání obtížných i každodenních situací; spolupracovat s uživatelem na stabilizaci a následném zlepšení jeho situace...*“

Klub je otevřen od pondělí do pátku od 13 do 17 nebo 18 hodin, v pátek pouze hodinu. Každodenně je nabízeno doučování rozdělené podle věku (6-20 let, 21-26 let), 4x týdně v průměru 2 hodiny dětský klub (pro děti 6-12 let) a 2x týdně na 2 hodiny klub pro mládež (12-26 let). V klubech jsou klientům poskytovány služby: „*sociální intervence (rozhovory, poradenství, informační servis apod.); pobyt v zařízení – bezpečný prostor se stanovenými pravidly a právy; prostor pro volnočasové aktivity; výchovné, vzdělávací a preventivní programy.*“¹⁷¹

NZDM Jonáš poskytuje své služby dětem (9-15 let) a mládeži (15-20 let) žijícím v lokalitě Brno-Bystrc a ohroženým sociálním vyloučením a nežádoucími sociálními jevy. „*Kontaktní pracovníci nabízí dětem a mladým lidem podporu při řešení problémů. Pomáhají s orientací v obtížných životních situacích, pracovníci mohou klientovi dodat potřebné kontakty anebo doprovodit do specializované instituce.*“ Klub pro děti funguje v pondělí, úterý a pátek od 13:30 do 16:45, klub pro mládež v pondělí (17:00-19:45), středu a pátek (v tyto dny od 15:00 do 19:45).

Klienti mají k dispozici vybavení klubu (společenské hry, zdobení na nehty, výtvarné potřeby a potřeby pro výrobu náušnic, biliard, stolní fotbálek, ping-pongový stůl a šipky), ale i jeho prostory (sál, klubovna a kuchyňka, která je zároveň kontaktní místností). Je možnost si vypůjčit sportovní potřeby, které je možné využít na přilehlém hřišti.¹⁷² Klienti mohou využívat nabízených volnočasových aktivit (výlety, workshopy) včetně filmového klubu a přednášek na aktuální témata.¹⁷³

Nízkoprahový klub Dživipen se nachází v prostorách Komunitního centra Körnerova. Posláním je „*...bránit sociálnímu vyloučení dětí a mládeže z cílové skupiny*

¹⁷⁰ <http://www.armadaspasy.cz/projekty.php?lokace=brno>

¹⁷¹ <http://nzdmLavina.blogspot.com/p/o-klubu.html>

¹⁷² <http://www.armadaspasy.cz/nzdmjonas/?q=node/21>

¹⁷³ <http://www.armadaspasy.cz/nzdmjonas/?q=node/30>

prostřednictvím výchovných, vzdělávacích a aktivizačních činností a poskytováním sociálních služeb.“ Sociální služba je určena dětem a mládeži ve věku 6-26 let, žijícím ve zmíněné lokalitě (Körnerova, Cejl, Bratislavská) a ohroženým sociálně patologickými jevy a sociálním vyloučením. Klub pro děti (6-12 let) funguje 5 dní v týdnu od 13 do 16-17 hodin, každý den probíhá od 13 do 14 hodin doučování, následuje dětský klub, individuální plány, popř. Biblický klub. Klub pro mládež (12-26 let) je otevřen v pondělí, středu (v době 17 do 19 hodin) a pátek (v době od 14 do 16 hodin).

Armáda spásy, o.s. a její nízkoprahové kluby mohou ovlivnit, s výjimkou klubu Jonáš, vztah ke vzdělávání romských dětí (navštěvují-li tyto děti uvedené kluby). Nepřímo mohou působit na vztah k majoritě, pravděpodobně vůbec však neovlivňují vztah romských dětí k materiálním věcem, romštině a rodině. Děti mohou kluby navštěvovat většinou denně po dobu několika hodin, v některých případech se mohou účastnit i aktivit nad rámec otevírací doby klubu, a strávit zde tak významnou část svého volného času.

4. 3 Výsledky výzkumu

Na úvod je nutné říci, že si uvědomujeme, že na romské děti-respondenty působí celá řada faktorů, z nichž jsme výše zmínili rodinu, školu, média a právě nízkoprahová zařízení, které jsou romským dětem určena. Jsme si rovněž vědomi faktu, že hodnoty každého jednotlivce jsou utvářeny spolupůsobením těchto faktorů, při čemž nelze jednotlivé z nich „odfiltrovat“. Zároveň ve svém nástinu nepostihujeme frekvenci a délku navštěvování jednotlivých zařízení danými respondenty. Proto nemáme ambice předkládat tento výzkum a jeho výsledky jako něco víc než pouhé zamyšlení se nad tím, zda ona nízkoprahová zařízení, nechávají-li je žáci na sebe vůbec působit, mohou jejich hodnoty alespoň v malé míře ovlivňovat.

Tato dílčí část výzkumu má kvantitativní charakter. Dotazník (viz příloha) ve své poslední otázce cílil na výše zmíněná nízkoprahová zařízení s dotazem, zda je žáci více než jednou navštívili. Jelikož se nejedná o dominantní výzkum této diplomové práce, nebudeme se zaměřovat na srovnávání hodnot žáků, kteří žádné z uvedených klubů nikdy nenavštívili, a těch, kteří je více než jednou navštívili, a to právě z výše uvedených důvodů. Našemu účelu postačí shrnout, v jaké míře se které kluby u jak starých žáků v dotazníku vyskytovaly.

	DROM	Pavlač	IQ Roma servis	Pestrá klubovna	Dětský muzejní klub	LAVINA	Jonáš	Dživipen
4. roč. (10 ž.)	20% (2 ž.)		70% (7 ž.)		50% (5 ž.)	10% (1 ž.)		10% (1 ž.)
5. roč. (11 ž.)	27% (3 ž.)	9% (1 ž.)	82% (9 ž.)	27% (3 ž.)				18% (2 ž.)
6. roč. (13 ž.)	8% (1 ž.)	8% (1 ž.)	54% (7 ž.)			8% (1 ž.)	8% (1 ž.)	8% (1 ž.)
7. roč. (10 ž.)			50% (5 ž.)	30% (3 ž.)	20% (2 ž.)	30% (3 ž.)		
8. roč. (13 ž.)			62% (8 ž.)	8% (1 ž.)		8% (1 ž.)		
9. roč. (7 ž.)			29% (2 ž.)			14% (1 ž.)		
Celkem (64 ž.)	9% (6 ž.)	3% (2 ž.)	59% (38 ž.)	11% (7 ž.)	11% (7 ž.)	11% (7 ž.)	2% (1 ž.)	6% (4 ž.)

Ve všech ročnících (s výjimkou 9. ročníku) uvedla drtivá většina žáků-respondentů alespoň jeden klub, který více než jednou navštívili. Velké množství žáků zároveň označilo více klubů. Ve všech skupinách (ročnících) se nejčastěji objevoval IQ Roma servis, který zde (kromě 9. ročníku) navštěvuje více než polovina žáků – v 5. ročníku pak bez dvou žáků všichni. Ze všech respondentů sem minimálně dvakrát vkročilo 59% dotazovaných žáků.

Výskyt dalších nízkoprahových zařízení se již lišil ročník od ročníku. U „čtvrťáků“ našel velké zastoupení Dětský muzejní klub (50% žáků), přibližně čtvrtina „pátáků“ chodí do DROMu a/nebo Pestré klubovny, žáci šestého ročníku navštěvují v malém množství téměř všechny nabízené kluby, téměř třetina „sedmáků“ byla více než jednou v Pestré klubovně a/nebo v LAVINĚ, stejné kluby uvedli jako druhé nejnavštěvovanější „osmáci“, avšak fakticky se jedná o 2 žáky, a u žáků 9. ročníku se kromě nejzastoupenějšího IQ Roma servisu objevila LAVINA.

V celkovém součtu stojí na pomyslném „2. místě“ Pestrá klubovna, Dětský muzejní klub a LAVINA, těsně následované DROMem. Menší zastoupení žáků našel Dživipen, pak Pavlač a nakonec Jonáš.

Lze tedy konstatovat, že žáci-respondenti navštěvují některá nízkoprahová zařízení určená romským dětem, a ta na utváření jejich hodnot mohla a dále mohou působit.

5 Vztah ke vzdělání – výpovědi žáků kontra realita

5. 1. O vzdělávání Romů

„Zastavit společenský propad romských komunit lze pouze vyrovnávacími postupy, jež budou sledovat jako hlavní cíl integraci romských komunit a získání ekonomické soběstačnosti jejich členů ... Při vyrovnávacích postupech nejde vláda cestou kvót, které by určovaly počty Romů v určitých zaměstnáních nebo mezi přijatými uchazeči o studium, ale cestou cílené asistence, která umožňuje těmto osobám překonat znevýhodnění a vyrovnat se s požadavky na ně kladenými. Vláda přistupuje k vyrovnávacím postupům s perspektivou dosáhnout cílů s nimi spojených do roku 2020.“¹⁷⁴

Ony vyrovnávací postupy však nemají charakter pozitivní diskriminace, nýbrž jsou výslovně povoleny Mezinárodní úmluvou o odstranění všech forem rasové diskriminace, Rámcovou úmluvou o ochraně národnostních menšin¹⁷⁵ a zejména pak směrnicí Evropské unie 2000/43/ES, kde je výslovně uvedeno: *„Pro zajištění plné rovnosti v praxi nebrání zásada rovného zacházení žádnému členskému státu zachovávat nebo přijímat zvláštní opatření související s rasou nebo etnickým původem a pro jejich vyrovnání.“¹⁷⁶*

Konkrétní aplikace vyrovnávacích postupů představují tzv. přípravné ročníky a asistenti pedagoga – zejména romského původu. Přípravné ročníky prokazatelně zvyšují úspěšnost romských dětí při nástupu do školy.¹⁷⁷ Školský zákon hovoří o možnosti zřízení přípravných tříd pro děti ze sociálně znevýhodněného prostředí, u kterých je předpoklad, že jim pobyt v přípravném ročníku pomůže vyrovnat jejich vývoj.¹⁷⁸ Děti jsou zde vzdělávány ve skupinách max. po patnácti¹⁷⁹, je jim věnován individuální přístup¹⁸⁰ a popř. speciálně pedagogická podpora.¹⁸¹ *„Přípravné ročníky pro děti ze sociokulturně znevýhodněného prostředí jsou pro děti romské i české, pětileté a s odkladem školní docházky.“* Jsou zřizovány zejména při základních školách, též při ZŠ

¹⁷⁴ BALVÍN, J. Metody výuky romských žáků. Praha : RADIX, 2007, s. 18.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 19.

¹⁷⁶ Směrnice rady 2000/43/ES, článek 5

¹⁷⁷ BALVÍN, J. Metody výuky romských žáků. Praha : RADIX, 2007, s. 19-20.

¹⁷⁸ srov. Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, § 47

¹⁷⁹ srov. Vyhl. č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, § 7

¹⁸⁰ srov. RVP PV, 8.1. Vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami, s. 38

¹⁸¹ srov. Vyhl. Č. 14/2005 Sb., o předškolním vzdělávání

praktické a výjimečně mateřské škole.

Na řadě škol s výskytem romských dětí jsou zaměstnáváni asistenti pedagoga, nejlépe z řad Romů. Asistent pedagoga pomáhá učiteli při výchovně-vzdělávací činnosti ve třídě, spolupracuje s rodiči žáků, místní komunitou. Podmínkou je plnoletost a absolvování patřičného vzdělání.¹⁸² Funkce „romského“ pedagogického asistenta byla zřízena roku 1993 spolu s projektem přípravných ročníků, od roku 1997 funguje nezávisle.¹⁸³

V současné době řada českých i slovenských vysokých škol nabízí ve svých vzdělávacích programech studium romistiky, vzdělávání učitelů romských dětí i „romských“ pedagogických asistentů. Výčet z roku 1999 monitoruje tyto aktivity u univerzit v Praze, Brně, Plzni, Opavě, Ostravě, Olomouci, Českých Budějovicích, Ústí nad Labem, Hradci Králové, Liberci a Nitře. Dá se předpokládat, že k dnešku jejich počet ještě vzrostl. Tyto univerzity poskytují mimo jiné programy, které motivují romské studenty k vysokoškolskému vzdělávání a pomáhají jim v jeho úspěšném dokončení.¹⁸⁴

Většina romských žáků byla v minulosti vzdělávána ve zvláštních školách (nyní ZŠ praktické). I v současnosti je procento romských dětí navštěvujících tento typ školy neúměrně vysoké, ačkoli tyto školy své absolventy limitují v otázce dalšího vzdělávání. Kromě snahy umísťovat romské děti do běžných základních škol mají školy možnost skupinou integrace, kdy je do běžné ZŠ „implantována“ třída se vzdělávacím programem pro žáky s lehkým mentálním postižením, a žáci tak mají možnost přechodu.

Zcela afirmativní charakter mají případná stipendia pro sociálně znevýhodněné studenty středních a vysokých škol. Cílem těchto programů je: „...*prostřednictvím finanční podpory (úhrada školného na soukromých školách, cestovného, stravného, školních pomůcek) umožnit romským žákům středních škol pokračovat či zahájit studium, kterého by se jinak ze sociálních důvodů museli vzdát.*“¹⁸⁵

¹⁸² BALVÍN, J. a kol. Romové a jejich učitelé. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 72-3.

¹⁸³ TANCOSHOVÁ, A. In BALVÍN, J. a kol. Romové a jejich učitelé. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 91.

¹⁸⁴ DAVIDOVÁ, E. In BALVÍN, J. a kol. Romové a jejich učitelé. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 25-7.

¹⁸⁵ BALVÍN, J. Metody výuky romských žáků. Praha : RADIX, 2007, s. 28-9.

5. 2 Pohled z hlediska historie

„Vzdělávání nebylo rozhodujícím faktorem v životě Romů, poněvadž v podmínkách diskriminovaného postavení se mohlo jenom málokdy uplatnit a využít.“ Dospělá populace byla zcela negramotná a i mezi mladými, vinou úplné absence školní docházky nebo jen velmi nepravidelného docházení do školy, převažovala neznalost či jen nízká znalost čtení a psaní. Toto je situace z počátku 20. let 20. století, v meziválečném období došlo ke zlepšení.¹⁸⁶

Po 2. světové válce stále dominovala negramotnost. Romové (děti i rodiče) začali být systematicky vzdělávání ve speciálních třídách a večerních kurzech pro dospělé.¹⁸⁷ Snahou uplynulých padesáti let byla (a to nejen v oblasti školství) asimilace romských dětí – přizpůsobení se obrazu průměrného žáka. Jejich specifika, jako hodnoty, jazyk a kultura nebyly respektovány a děti byly hojně a často bezdůvodně zařazovány do tehdejších zvláštních škol. Vlivem tohoto nepřijetí spojeného s nepochopením nebyla škola pro děti nijak přátelskou institucí.¹⁸⁸

Údaje z roku 1980 ukazují, že z více než 25 tisíc Romů prošlo více než 21 tisíc základním vzděláním, přes 2 tisíce učňovským vzděláním, zatímco absolventů odborných (125 jedinců) a středních (299 jedinců) škol je jen zanedbatelně a vysokoškolsky vzdělaných jedinců pouze 105. Nemalá část Romů (téměř 1000) žádného vzdělání nedosáhla. Na počátku 90. let necelých 60% romských dětí navštěvovalo mateřskou školu, takřka polovina, která žádným předškolním vzděláním neprošla, pak do školy vstupovala znevýhodněna.¹⁸⁹

5. 3 Pohled z hlediska současnosti

*„Vzdělání je u Romů na nižších pozicích hodnotového žebříčku. Přednost před vzdělaností má přirozená inteligence. V současné společnosti však význam vzdělání roste. V budoucnu bude pravděpodobně člověk potřebovat vzdělání k přežití.“*¹⁹⁰ Škola je pro romské děti „vynucenou hodnotou“. Zanedbají-li rodiče povinnou školní

¹⁸⁶ NEČAS, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 43.

¹⁸⁷ ŠOTOLOVÁ, E. Vzdělávání Romů. Praha : Grada Publishing, 2000, s. 46.

¹⁸⁸ srov. BALABÁNOVÁ, H. Praktické zkušenosti se vzděláváním romských dětí. Praha : občanské sdružení MENT, 1995, s. 2-3.

¹⁸⁹ NEČAS, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 95.

¹⁹⁰ POLÁKOVÁ, E. In BALVÍN, J. a kol. Romové a univerzity. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 16-7.

docházku svých dětí, jsou tyto umísťovány do dětských domovů, rodičům jsou odebírány přídavky a putují do vězení. Tato represivní opatření mají působit na rodiče motivačně vzhledem k významu školy pro jejich děti.¹⁹¹ Rovněž Šotolová (2000) míní, že pro Romy není vzdělání hodnotou. „*Rom, který se rozhodne pro získání vzdělání, nastoupí nesmírně těžkou cestu, která je svojí náročností naprosto neadekvátní společenské a ekonomické prestiži na jejím konci.*“¹⁹² Kovaříková (1998) dokonce o Romech praví, že staví vzdělání hluboko pod materiální hodnoty.¹⁹³

Výše zmiňovaná a všeobecně deklarovaná nízká vzdělanost Romů je sice faktem, avšak čísla je nutné vnímat jako orientační, neboť řada vzdělaných Romů se ke své komunitě nehlásí.¹⁹⁴ Na pomyslných spodních příčkách hodnotového žebříčku najdeme mimo již zmiňovanou romštinu také psané slovo a vzdělání obecně. Tento negativní vztah vyplývá dle Rybáře (2000) mimo jiné z častých povahových rysů Romů: malá vytrvalost a trpělivost, nespolehlivost, slabá vůle, nesamostatnost, potíže s abstraktním myšlením i citová labilita.¹⁹⁵

„*Škola je Romy chápána jako ‚bilá‘, víceméně represivní instituce. Romové k ní mají a priori nedůvěru, a ta se přenáší na dítě...Romové cení vzdělání mnohem méně než gádžové.*“ O vztahu romských dětí ke škole svědčí i doložené vysoké absence ve školní docházce, a to z často malicherných důvodů (matka nemá dostatek peněz na svačinu; dítěti se nechce ráno vstávat). Dosažení vzdělání mohou rodiče vnímat někdy až jako nebezpečí, že se jim vlastní dítě odcizí (viz poznámka o tom, že se vzdělání Romové často od své komunity distancují).¹⁹⁶

Vztah ke vzdělání se může v průběhu školní docházky dítěte výrazně změnit. Děti na prvním stupni mohou chodit do školy rády, s přechodem na druhý stupeň však žáci o vzdělání, zejména vlivem působení rodiny (viz dále), ztrácí zájem. Odpověď na otázku „Proč?“ může poskytnout i srovnání obtížnosti učiva prvního a druhého stupně, kde se děti, z pohledu některých rodičů, už učí „zbytečností“. „*Absolvováním základní nebo – v 80 procentech! – zvláštní školy školská kariéra Roma obvykle končí. Většina dětí už předem počítá s tím, že půjde ‚na podporu‘, část nastoupí do učebního oboru,*

¹⁹¹ srov. LISÁ, H. a kol. Romové v České republice. Praha : Sociopress, 1999, s. 26.

¹⁹² ŠOTOLOVÁ, E. Vzdělávání Romů. Praha : Grada Publishing, 2000, s. 39.

¹⁹³ srov. KOVAŘÍKOVÁ, M. a kol. Pedagogicko-psychologická problematika romských žáků ve vztahu k jejich školní úspěšnosti. Ústí nad Labem : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 1998, s. 13.

¹⁹⁴ srov. PEKÁREK, P. a kol., Romové – reflexe problému. Praha : Sofis, 1997, s. 49.

¹⁹⁵ srov. RYBÁŘ, R. Společné soužití s národnostními menšinami. Brno : Cerm, 2000, s. 5.

¹⁹⁶ srov. ŘÍČAN, P. S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha : Portál, 1998, s. 109-110.

jen menšina z těch, kteří nastoupili, se však skutečně vyučí. Na střední školu nastoupí mizivá menšina, na vysokou zatím jen výjimečně ‚bílé vrány‘. Právo na přístup ke střednímu vzdělání, jež zaručuje Úmluva o právech dítěte, zůstává pro Romy jen na papíře.“¹⁹⁷

Situace v zahraničí je obdobná. Nizozemí: „Škola nehraje v životě dětí žádnou roli. Jejich rodiče se nechtějí integrovat do nizozemské společnosti a považují úzké kontakty s vnějším světem za hrozbu. Povinná školní docházka je nezajímá. Ptáte-li se děti, zda chodí do školy, zazní přesvědčivé ano. Ale na jméno školy si nemohou vzpomenout.“ Školní docházka dětí zde bývá nedostatečná nebo vůbec žádná. Jde jen o to, naučit se číst, psát a počítat, zbytek se děti naučí doma.¹⁹⁸

Maďarsko: Výzkum z roku 2000 mezi Romy ukázal oproti roku 1971 zvýšení zájmu o školu a vzdělání. Rodiče mají zájem, aby jejich dítě ukončilo základní školu, čímž se zvyšuje i šance na další vzdělávání. Svou roli v této změně sehrály kromě legislativních úprav vyrovnávací programy, programy pro rozvoj talentu a stipendia.¹⁹⁹ Velká Británie: Programy pro kočující Romy v Anglii usilují mimo jiné o získání důvěry rodičů, kteří mají strach své děti do školy posílat; v souladu s principem otevřených dveří umožňují rodičům vstup do výuky a dalšími kroky pracují na pozitivním vztahu romských dětí ke škole. Díky tomu pak „...rodiče podporují děti k učení na základě vzájemné důvěry rodičů a učitelů.“²⁰⁰

I u nás se objevují optimističtější názory. Ředitelka brněnského Muzea romské kultury dle svých zkušeností praví: „Ano, Romové nemají zájem o vzdělání, ale není to celá pravda. Ptejme se, proč! V naší instituci, kde probíhá doučování více než 50 romských dětí, máme zkušenost jinou. Zájem rodičů o toto doučování je obrovský a nejsme schopni ho uspokojit.“ Rodiče jakožto absolventi tehdejších „zvláštních škol“ nemohou dětem s přípravou do „běžné“ školy pomoci. Sami mají se školou negativní zkušenost, proto v dětech jejich zpočátku kladný vztah nepodporují. „Pokud však je někdo schopen jim problém vysvětlit a pomoci zvládnout pro ně nepřekonatelné překážky, pokud tito rodiče pochopí, že jejich pomocníkům jde o dobro jejich dětí, podstatná důvěra je navázána a rodiče začínají spolupracovat.“²⁰¹

¹⁹⁷ ŘÍČAN, P. S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha : Portál, 1998, s. 115-6.

¹⁹⁸ BALVÍN, J. a kol. Romové a pedagogika. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 98-9.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 106.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 108.

²⁰¹ HORVÁTHOVÁ, JANA. Problém vrstevnatý skoro tak jako sněhová koule. *Romano hangos*, 2010, 12 (18), s. 7.

5. 4 Příčiny negativního vztahu

Negativní vztah romských dětí ke škole je samozřejmě multifaktoriální. Níže uvedené příčiny spolu často velmi úzce souvisejí: rodiče přenáší svůj negativní vztah ke škole na děti, a to na základě vlastní špatné zkušenosti, škola zase „rezignovala“ po mnoha neúspěšných pokusech prolomit bariéru.

Nad rámec čtyř blíže rozpracovaných příčin uvádíme názor Dobšíkové, která vnímá jako příčinu vysokých absencí žáků „podporu“ : *„Podpory nemotivují Romy ke vzdělávání a získání kvalifikace, nemotivují rodiče k zájmu, aby jejich děti získaly úplné základní vzdělání a vyučily se řemeslu nebo absolvovaly střední školu. Čím více má rodina dětí, tím více jejich členů dostane podporu. Cílem rodiny tedy není, aby se děti kvalifikovaly a uplatnily pracovně, ale aby po absolvování povinné školní docházky – třeba na zvláštní škole – získaly nárok na podporu.“*²⁰²

5. 4. 1 Absence předškolního vzdělávání

Zejména z finančních důvodů drtivá většina romských dětí neprojde předškolním vzděláváním, které by jim mohlo pomoci doplnit některé nedostatky z rodiny, např. vzniklou jazykovou bariéru. Dítě hovořící špatnou češtinou učitelce ve škole pak často nerozumí.²⁰³ Z uvedené absence předškolního vzdělávání vyplývá fakt, že jejich první zkušenost s lidmi mimo jejich komunitu se zpravidla odehrává až na ZŠ.²⁰⁴

Pro prevenci školního neúspěchu je navštěvování mateřské školy (nebo alespoň přípravného ročníku) velmi prospěšné. Dítě má možnost získat základy českého jazyka, který je v českých základních školách jazykem vyučovacím, také další návyky a dovednosti, které jsou pro úspěšné zvládnutí následného vzdělávání nezbytné.²⁰⁵ Jedná se například o činnosti rozvíjející jemnou motoriku, potřebnou pro výuku psaní, v neposlední se děti učí disciplíně (vstávat každý den do „školy“) a řádu a mnohdy se zde poprvé musejí podřídit jiné autoritě než vlastním rodičům.

V otázce snazšího začlenění dětí do základních škol naplnily přípravné ročníky

²⁰² DOBŠÍKOVÁ, E. In BALVÍN, J. a kol. Romové a univerzity. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 120.

²⁰³ BALVÍN, J. a kol. Romové a univerzity. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 121.

²⁰⁴ srov. BALABÁNOVÁ, H. Praktické zkušenosti se vzděláváním romských dětí. Praha : občanské sdružení MENT, 1995, s. 9

²⁰⁵ srov. ŠOTOLOVÁ, E. Vzdělávání Romů. Praha : Grada Publishing, 2000, s. 36.

svá očekávání: roku 1998 na běžnou základní školu nastoupilo 82% absolventů přípravného ročníku při základní škole. Pouze 11% těchto dětí nastoupilo na školu zvláštní. Oproti minulým letům se jedná o výrazný posun. „*Vysoké procento absolventů přípravných tříd je na počátku školní docházky do základní školy úspěšné.*“²⁰⁶

5. 4. 2 Vliv rodiny

„*Každé romské dítě, které vstupuje do prvního ročníku ZŠ, se ocitá samo, odděleno nejen od matky, ale i od širší romské komunity, v naprosto cizím, jemu nesrozumitelném prostředí, ke kterému, na rozdíl od ostatních dětí, zpravidla nemá předem vytvořen pozitivní vztah.*“²⁰⁷ Problematický vztah romského dítěte ke škole bývá jistě ovlivněn rozporem mezi tím, co od něj vyžaduje škola a tím, za co bylo doma chváleno: „*Od nikoho se neočekává, že úkol vyřeší sám. Naopak, kdyby chtěl rozhodovat sám, ostatní by se na něj dívali úkosem. ... Ale ve škole se najednou po dítěti chce, aby pracovalo samostatně. Aby nenapovídalo a nenechalo si napovídat. ... Trestají je za něco, zač bylo doma chváleno, a chválí je za něco, co by se doma nelíbilo.*“²⁰⁸

V některých případech se však „proviňují“ přímo rodiče. Dochází k pozdnímu nástupu dětí do vzdělávacího procesu – rodiče s nimi nejdou zavčas k zápisu do školy. Rodiče o školní práci svých dětí nemají zájem a nezřídka tolerují či přímo podporují jejich neomluvené absence.²⁰⁹ Romští rodiče přenáší svůj zájem (či nezájem) o školu na dítě. „*Romská rodina nevede své děti k překonávání potíží, kterým jsou vystaveny ve škole, necení si příliš vysoko vzdělání. Učitel se ve většině případů nestává pozitivním vzorem.*“ Rodiče také nevěnují dostatečný čas přípravě svých dětí na školu nebo na ní vůbec nelpí.²¹⁰ Odpor romských rodičů ke vzdělání svého dítěte může být zapříčiněn také strachem z toho, že se jim vzdělané dítě odcizí, že se stane „gádžem s hnědou kůží“, jak je naznačeno i výše.²¹¹

„*Úsilím je, aby čo najviac detí získalo základné vzdelanie. Žiaľ, snaha školy ešte stále naráža na nazáujem a nepochopenie nielen u rómskych deti, ale aj ich*

²⁰⁶ srov. ŠOTOLOVÁ, E. Vzdělávání Romů. Praha : Grada Publishing, 2000, s. 43-4.

²⁰⁷ BALABÁNOVÁ, H. Praktické zkušenosti se vzděláváním romských dětí. Praha : občanské sdružení MENT, 1995, s. 9

²⁰⁸ Tamtéž, s. 14.

²⁰⁹ TOMANOVÁ, H. In BALVÍN, J. a kol. Romové a majorita. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1997, s. 13.

²¹⁰ ŠVEJDA, G. In BALVÍN, J. a kol. Romové a univerzity. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 57.

²¹¹ BALVÍN, J. a kol. Romové a majorita. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1997, s. 35.

rodičov. Väčšia časť rómskych rodičov nezvláda výchovu svojich dospievajúcich detí, majú nízke vzdelanie, a teda nemôžu byť dospievajúcim deťom ani oporou práve v problémových situáciách. ²¹²

Vinou přirozené orientace Romů na přítomnost (o budoucnosti příliš nepřemýšlejí) dochází v průběhu vzdělávání k potížím. Děti se jen těžko donutí k učení, což samo o sobě představuje problém.²¹³ Pozitivní důsledky vzdělání se jim jeví jako příliš vzdálené, chybí jim v tomto směru vytrvalost. „*Romská rodina ve většině nezná hodnotu vzdělání a společensky prospěšné výchovy.*“²¹⁴ „*Rodiče přitom podceňují vzdělání a školu chápou jako nutné zlo nebo dokonce jako represí; podle toho zaujímají nedůvěřivý až nepřátelský vztah k pedagogické veřejnosti a ke školským úřadům.*“²¹⁵

„*Děti vyrůstající na rozhraní romského domova a neromské školy mohou předem vnímat školu jako nepřátelské území.*“²¹⁶ Z uvedených důvodů nestačí působit pouze na žáky a snažit se v nich vzbudit zájem o školu a vzdělání, je nutné v tomto směru apelovat i (nebo hlavně) na jejich rodiče. Pokud totiž oni sami nevidí ve vzdělání hodnotu, těžko ji lze vštípit dítěti.²¹⁷ „*Vytvorenie vzájomnej dôvery a úcty si vyžaduje trpezlivosť, čas i úsilie zo strany učiteľa. Je treba im venovať čas vo svojom voľnom čase, pretože si to zaslúžia. Podporujeme a povzbudzujeme i snahu rómskych matiek.*“²¹⁸

5. 4. 3 Na vině je škola sama

Škola by měla usilovat o pochopení specifík romských žáků („...včetně odlišnosti jejich životních představ a perspektiv...“), totéž by se mělo vštípit jejich spolužákům.²¹⁹ „*Na stěnách chodeb byste jistě našli podobizny slavných českých velikanů, ale těžko tam naleznete portréty slavných Romů ... Měly by tam rozhodně být, stejně tak by se měly děti v hodinách vlastivědy. Dějepisu a občanské nauky dozvědět o historii Romů a jejich kultuře.*“²²⁰ Škola by měla být prostředníkem mezi romskými

²¹² BALVÍN, J. a kol. Romové a jejich učitelé. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 55.

²¹³ srov. ŘÍČAN, P. S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha : Portál, 1998, s. 51-2.

²¹⁴ RYBÁŘ, R. Společné soužití s národnostními menšinami. Brno : Cerm, 2000, s. 27.

²¹⁵ NEČAS, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 111.

²¹⁶ BALABÁNOVÁ, H. Praktické zkušenosti se vzděláváním romských dětí. Praha : občanské sdružení MENT, 1995, s. 9.

²¹⁷ srov. ŠOTOLOVÁ, E. Vzdělávání Romů. Praha : Grada Publishing, 2000, s. 36.

²¹⁸ BALVÍN, J. a kol. Romové a jejich učitelé. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 57.

²¹⁹ ŠVEJDA, G. In BALVÍN, J. a kol. Romové a univerzity. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 57.

²²⁰ BALABÁNOVÁ, H. Praktické zkušenosti se vzděláváním romských dětí. Praha : občanské sdružení MENT, 1995, s. 27.

děťmi a jejich tradicemi a kulturou.²²¹

Testy školní zralosti, obdobně též inteligenční testy, nezohledňují specifika romských dětí, které mimo jiné vinou špatné jazykové vybavenosti v těchto testech selhávají, a jsou tedy zařazeny na ZŠ praktickou. Nezřídka rodiče tuto školu vymáhají, neboť ji s největší pravděpodobností také sami navštěvovali; romské děti zde mají početní převahu a při vynaložení menšího úsilí dosahují lepších výsledků.²²² Děti jsou zde sice úspěšnější, ale zato limitované vzhledem k dalšímu vzdělávání. „*Je však možno věřit, že by více než 80% nějakého etnika bylo tak intelektově podprůměrných, že by nemohlo absolvovat základní vzdělání? Je zřejmé, že důvody musí být a jsou jiné.*“²²³ (Většina z nich je řečena v počátku odstavce.)

Pokud se romské děti ve škole setkávají s negativními citovými prožitky, jako např. strach, hněv, nejistota, objevuje se u nich nervozita, psychické napětí a snížená pracovní výkonnost, což může končit zvýšením míry absencí a záškoláctvím. Odpor ke škole může být také způsoben nepřiměřenými nároky na dítě, bariérou mezi dítětem a učitelem nebo nulovou motivací ze strany učitele.²²⁴

Na závěr několik rad a doporučení, pomocí kterých může škola svůj podíl na negativním vztahu dětí ke vzdělání snížit. Praktickým opatřením je snížení počtu žáků ve třídách, alespoň na prvním stupni. V nižších ročnících se jeví jako prospěšné zavedení rozšířené výuky hudební výchovy či tělocviku, příp. zařazení pedagogického asistenta, který ovládá romštinu, do třídy. Vhodné je zařadit do vzdělávacího obsahu některé prvky romské kultury a historie, popř. nabídnout jako nepovinný předmět romský jazyk.²²⁵

5. 4. 4 Školní neúspěch

Vinou mnoha faktorů zažívají romské děti ve škole neúspěch. Na rozdíl od majoritních dětí mají romští žáci problém s češtinou. Až ve škole drží poprvé v ruce tužku nebo nůžky, slabikář je pak jedinou knihou, kterou doma mají. K největším problémům u dítěte tak dochází v prvních letech povinné školní docházky, v důsledku

²²¹ BALABÁNOVÁ, H. Praktické zkušenosti se vzděláváním romských dětí. Praha : občanské sdružení MENT, 1995, s. 14.

²²² NEČAS, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 111.

²²³ BALVÍN, J. a kol. Romové a univerzity. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 121.

²²⁴ BALVÍN, J. a kol. Romové a jejich učitelé. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 56.

²²⁵ srov. ŠOTOLOVÁ, E. Vzdělávání Romů. Praha : Grada Publishing, 2000, s. 36-8.

čehož bývají děti, jak již bylo řečeno, umísťovány do ZŠ praktické. O to důležitější je nechat takové dítě zažívat úspěchy a chválit je za každou drobnost.²²⁶

*„Slabý školní prospěch mnoha romských dětí lze zčásti vysvětlit...přímo odporem k tomuto typu vzdělání, jež předává naše škola a jež je v romské komunitě málo ceněno vzhledem k tomu, že většina této komunity patří k nejnižší sociální vrstvě. Ta cení jiné znalosti, dovednosti i postoje než střední a vyšší třídy, jimž je naše škola přizpůsobena.“*²²⁷ V důsledku opakované neúspěšnosti ve vztahu ke školním výkonům dochází k opakování ročníku, děti nejsou motivovány a raději chodí „za školu“. To vede k negativním reakcím ze strany pedagogů, což s sebou nese další záškoláctví, učitelé se zlobí ještě více, a dostáváme se tak do bludného kruhu.²²⁸

5. 5 Výzkum

Pro svůj záměr jsme zvolili srovnání výsledků dotazníkového šetření s analýzou tvrdých dat získaných na ZŠ a MŠ Křenová Brno. Zajímalo nás, zda ony překvapivé výsledky výzkumu (odpovědi žáků byly zcela v rozporu se skutečností popisovanou na stránkách odborných publikací) budou doloženy i reálných chováním žáků, nebo zda dojde k nějaké neshodě.

Obdobně jako u výsledků dotazníkového šetření, i zde jsou získané údaje vztaženy k celým ročníkům, nikoli k jednotlivcům. Hodnoty prvních dvou ukazatelů, počtu zameškaných hodin (a kolik z toho neomluvených) a studijního průměru, se vztahují k 1. pololetí školního roku 2011/2012, aby co nejvíce korespondovaly s aktuálností odpovědí získaných od žáků. Třetí ukazatel, počty uchazečů přijatých ke studiu na nějakém typu střední školy, je již aktuální méně, neboť reflektuje situaci v uplynulých letech, a nepostihuje tedy budoucí vývoj respondentů. Slouží proto pouze jako ilustrace dané skutečnosti.

Jelikož v dotazníkovém šetření byli osloveni pouze žáci 4. – 9. ročníku, i zde jsme se zaměřili na tyto žáky. Pouze údaje „celkem“ reflektují situaci v celé škole, a jsou zde tudíž započítány i výsledky prvních tří ročníků. Uvědomujeme si opět nemožnost přímo srovnávat výsledky výzkumu se statistickými daty, neboť do výzkumu bylo zapojeno méně žáků, navíc pouze žáci-Romové, zatímco statistické údaje zahrnují

²²⁶ BALVÍN, J. a kol. Romové a jejich učitelé. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 54.

²²⁷ ŘÍČAN, P. S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha : Portál, 1998, s. 112.

²²⁸ srov. ŠOTOLOVÁ, E. Vzdělávání Romů. Praha : Grada Publishing, 2000, s. 39.

výsledky všech žáků celé školy. Pro lepší přehlednost jsme některé údaje zobrazili v podobně tabulek, tyto údaje jsou vždy vybaveny podrobnějším komentářem. Některé skutečnosti zůstávají pouze slovně popsány. Kvůli možnosti srovnání jsme četnost odpovědí v dotazníkovém šetření (zobrazeno v procentech) převedli na celé ročníky (nikoli zvlášť chlapci a dívky).

5. 5. 1 Výpovědi žáků kontra realita

VZTAH KE VZDĚLÁNÍ		
1. Do školy chodím		
	a) rád(a)	b) nerád(a)
4. roč. (10x)	100%	
5. roč. (12x)	92%	8%
6. roč. (13x)	85%	15%
7. roč. (10x)	100%	
8. roč. (13x)	92%	8%
9. roč. (7x)	71%	29%

Tabulka 6

Jak jednoznačně vyplývá z tabulky 6, dotazovaní žáci chodí do školy v drtivé většině rádi, s výjimkou 9. ročníku, kde školu navštěvuje rádo 71% žáků, z více než 3/4.

ABSENCE (v hodinách)				
CELKOVÁ			PRŮMĚR NA ŽÁKA	
		NEOMLUVENÁ		NEOMLUVENÁ
4. roč. (19x)	1721	164	91	5
5. roč. (17x)	1928	126	113	7
6. roč. (19x)	2381	172	125	7
7. roč. (28x)	3998	129	143	5
8. roč. (24x)	3967	162	165	7
9. roč. (17x)	3904	332	230	14
celkem	24900	1456	130	8

Tabulka 7

Dle dat získaných ze školy a zobrazených v tabulce 7 je patrná vysoká míra absence u žáků. Na jednoho žáka připadá v průměru 130 zameškaných hodin, z toho 8 neomluvených. Nejvyššího počtu dosahují „devátáci“, kde na jednoho připadá 230 zameškaných hodin za pololetí, z toho 14 neomluvených, z čehož je patrné, že žáci posledního ročníku do školy chodí nejméně. Rovněž situace u zkoumaných dvou ročníků prvního stupně je varující. Již „pátáci“ přesahují v počtu absencí „na hlavu“

stovku. Čísla zobrazující „průměr na žáka“ ukazují jednoznačně vzrůstající tendenci, průměr neomluvených absencí tak jednoznačný není. Zjednodušeně řečeno – čím starší žák, tím méně školu navštěvuje.

Tato zhoršující se situace nebyla dotazníkovým šetřením potvrzena. Kladný vztah ke školní docházce potvrdili všichni dotazovaní „čtvrtáci“ i „sedmáci“, téměř stejný počet „pátáků“ i „osmáků“. Nejnižší (ale přesto velice vysoký) zájem o docházku do školy mají z dotazovaných ročníků „deváťáci“. Porovnání údajů však ukazuje značný rozpor, který je možné pojmenovat jako: „Žáci chodí do školy sice rádi, avšak ne moc často.“

VZTAH KE VZDĚLÁNÍ			
6. Vzdělání je pro mě			
	a) důležité	b) je mi to jedno	c) nedůležité
4. roč. (10x)	100%		
5. roč. (12x)	100%		
6. roč. (13x)	80%	20%	
7. roč. (10x)	90%	10%	
8. roč. (13x)	85%	15%	
9. roč. (7x)	100%		

Tabulka 8

Z více než 3/4 považují žáci-respondenti vzdělání přímo za důležité. Ve 4., 5., a 9. ročníku se k tomuto tvrzení dokonce hlásí všichni.

STUDIJNÍ PRŮMĚR	
4. roč. (19x)	2,11
5. roč. (17x)	2,14
6. roč. (19x)	2,14
7. roč. (28x)	2,00
8. roč. (24x)	2,18
9. roč. (17x)	2,17
celkem	2,05

Tabulka 9

Studijní průměr žáků zde předkládáme jako ukazatel úspěšnosti ve studiu, který může být chápán jako praktická aplikace zájmu o studium. Celkový průměr všech žáků školy je 2,05. Ve všech zkoumaných ročnících, s výjimkou 7. ročníku, dosahuje průměr na žáka vyšších hodnot než celkový průměr školy, avšak nepřesahuje 2,18. Tento

„nejhorší“ průměr připadá na „osmáky“. Nedá se však pozorovat vzrůstající ani klesající tendence tohoto ukazatele.

Zatímco důležitost vzdělání se ukázala jako téměř absolutní, studijní výsledky nejsou úplně výborné, avšak nikoli úplně špatné. U jednotlivých žáků se pravděpodobně vyskytovaly trojky, možná čtverky, ale také dost jedniček, které tyto „špatné známky“ v celkovém průmětu vyvážily. Důležitost vzdělání a studijní průměr tedy nelze považovat za příliš rozporné.

	PŘIJETÍ NA STŘEDNÍ ŠKOLU				
šk.rok (počet ž. 9.roč./nižší roč. ²²⁹)	gymnázium	SOŠ	SOU	OU	Celkem (v %)
2010/2011 (12 žáků/4)	0	2	7	7	100%
2009/2010 (14 žáků/7)	0	4	12	0	76%
2008/2009 (12 žáků/4)	0	5	9	0	88%
2007/2008 (14 žáků/5)	1	9	4	0	74%

Tabulka 10

V otázce dalšího směřování čili „čím chci být v dospělosti“ měli všichni respondenti uvedeno nejméně jedno vysněné povolání. Podrobnější výčet lze nalézt ve třetí kapitole, zde pouze shrneme, že se v drtivé většině jednalo o učební obory a ke všem uvedeným povoláním by bylo zapotřebí dalšího vzdělání (s výjimkou čtyř, kde by vzdělání mohl nahradit talent).

V dotazníkovém šetření byli dotazováni žáci 6.-9. ročníku a šetření bylo provedeno ve školním roce 2011/2012. Je tedy zřejmé, že dotazovaní žáci „vyjdou školu“ nejdříve v roce 2012, a nelze tudíž reflektovat, zda se jim skutečně podařilo být na daný typ školy přijati. Situace z uplynulých let může sloužit alespoň jako ilustrace.

Jak ukazuje tabulka 10, v nejvyšší míře byli žáci přijati na střední odborná učiliště, následované středními školami, odbornými učilišti a v jednom případě gymnáziem. Úspěšnost v přijímacím řízení byla v posledním roce 100%, v uplynulých dvou letech přesáhla 3/4 a v roce 2007/2008 činila 74%.

Tato poměrně vysoká procenta úspěšnosti v přijímacím řízení na střední školu (zejména 100%ní úspěšnost posledního roku) jsou zcela v souladu se zjištěnými údaji o důležitosti školy (viz tabulka 8). Zdůrazni-li bychom jen, že respondenti-žáci 9. ročníku, kterých se rozhodování o dalším studijním směřování týká nejvíce, v dotazníku uvedli úplně všichni, že vzdělání považují za „důležité“.

²²⁹ Údaj „nižší ročníky“ představuje skupinu žáků, kteří splnili povinnou školní docházku (kvůli opakování ročníku) dříve než v 9. ročníku.

5. 6 Zamyšlení nad možnými příčinami uvedených rozporů

Ve vztahu ke vzdělání nedochází k výrazným nesouladům v tom, co žáci deklarovali v dotazníku a jak se skutečně projevují. Dalo by se říci, že vzdělání považují za důležité a mají představu o svém budoucím povolání, jejich studijní průměry jsou dostačující pro učební obory, kam se dle svého „vysněného povolání“ chtějí dostat a kam se (v uplynulých letech) nejčastěji dostali.

Jiný případ však představuje totální rozpor v tom, že žáci (dle dotazníku) chodí rádi do školy, ale (dle tabulky 7) mají neuvěřitelně vysoké absence. O rozporu lze hovořit tím spíš, že v tomto případě byly srovnávány odpovědi a míra absencí týchž žáků. Ačkoli do dotazníkového šetření nebyli zapojeni všichni, nelze předpokládat, že by ti dotazovaní, kteří do školy chodí „rádi“, měli pouze nepatrné množství zameškaných hodin a ti zbylí, kteří na dotazník z různých důvodů neodpovídali (buď pro svou příslušnost k majoritě, nebo zkrátka proto, že v ten den nebyli ve škole), tvořili tak vysoké procento absencí v daných třídách, že dovedli zvýšit počet zameškaných hodin „na hlavu“ do té míry, jak je patrné z tabulky 7.

Proč tedy tento rozpor? Je možné, že žáci neodpovídali dle svého skutečného přesvědčení, ale tak, jak by „měli odpovědět“. Zejména ve škole, ale i v médiích je jim neustále předhazován význam vzdělání, čím jsou starší a doba rozhodování o dalším studiu se blíží, tím se tato „masáž“ stupňuje. Žáci mohou být tak „naučení“ odpovídat „správně“, že ani v anonymním dotazníku (uvědomují-li si vůbec význam této anonymity) nedají průchod svým vlastním postojům. V tom případě tedy znají očekávání svého okolí a vědí, jak „je to správně“.

Je možné nabídnout zcela jiný pohled: že záměrem daných žáků nebylo „pochlebovat“ nebo se zavděčit autoritám, ale že skutečně napsali vše, jak to cítí. Lze tedy říci, že když už do školy jdou, jsou tam rádi? Nebo pokud nemají lepší zábavu, jdou do školy, protože je to lepší než se „nudit doma“? Je však možné, že do školy chodí skutečně rádi, akorát si neuvědomují význam povinnosti do ní chodit pravidelně. V tom případě si případného rozporu nemusí být vůbec vědomi.

Školní docházka zejména mladších žáků je však vázána na rodiče. Pokud své děti nevzbudí zavčas nebo do školy nepošlou (u mladších dětí nedovedou), tak tam ony děti zkrátka nejdou. Je pak otázkou, do jaké míry lze v takovýchto případech hovořit o záškoláctví v pravém slova smyslu. Na závěr jeden fakt: že za školní docházku jsou (ať už ji ovlivňují přímo či nepřímo) zodpovědní právě rodiče.

Závěr

Diplomová práce otvírala téma hodnot romských dětí, jejich vývoj a možnosti ovlivnění, hlavní akcent pak spočíval na hodnotě vzdělání, která byla podrobena hlubšímu rozboru. Úvodní dvě kapitoly seznamovaly s teoretickými poznatky o Romech, jejich historii a zkoumaných hodnotách (romština, rodina, majorita, materiální hodnoty), třetí kapitola uváděla výzkumnou část diplomové práce a zároveň zpracovávala jeden z dílčích výzkumů, závěrečné dvě kapitoly doplňovaly teoretické informace o možnostech vlivu na hodnoty romských dětí, zejména o činnosti vybraných nestátních neziskových organizací, a hodnotě vzdělání – v obou případech byla teorie doplněna výzkumem.

Ústřední cíl, zanalyzovat situaci kolem hodnoty vzdělání, a sice zkonfrontovat výsledky dotazníkového šetření s analýzou tvrdých dat, se podařilo naplnit. Výsledky výzkumu ukázaly rozpor mezi některými deklarovanými odpověďmi žáků (převažující pozitivní vztah ke školní docházce) a analyzovanými statistickými údaji. Jejich výsledky se spíše přikláněly k názorům převažujícím v odborné literatuře, které poukazují převážně na negativní vztah ke škole a vzdělání a vysokou míru absencí.

Dílčí cíl, porovnat výsledky výzkumů z roku 2008 a 2011 ve vztahu k jednotlivým hodnotám, byl rovněž naplněn. Dvě ze tří hypotéz byly falzifikovány, nelze tedy potvrdit s věkem se zhoršující vztah ke zkoumaným hodnotám – s výjimkou vztahu k romštině, kde ke zhoršení došlo. Hodnota vzdělání a majoritě naopak zaznamenala nárůst důležitosti, vztah k rodině se nezměnil a k materiálním hodnotám obdobně.

Další z dílčích cílů, ukázat, zda respondenti vůbec přišli do styku s uváděnými nízkoprahovými kluby, a mohli je tudíž nechat podílet se na jejich hodnotovém žebříčku, se podařilo naplnit. Žáci-respondenti alespoň v malé míře tyto kluby navštěvují, což může být signálem toho, že touto cestou je možné na romské děti působit.

Resumé

Diplomová práce „Hodnoty romských dětí – jejich vývoj a možnosti ovlivnění“ navazuje na bakalářskou práci „Hodnoty romských dětí“. S odstupem tří let zaznamenává změny v hodnotách romských žáků. První kapitola nabízí teoretický úvod, seznamuje s pojmoslovím, rozdělením Romů, jejich řemesly a zejména pak historií. Následuje kapitola přibližující čtyři ze zkoumaných hodnot (vztah k majoritě, romštině, materiálním hodnotám a rodině) dle odborné literatury. Třetí kapitola předkládá výzkum zaměřený na konfrontaci hodnot romských žáků dle výsledků výzkumů z roku 2008 a 2011. Předposlední kapitola mapuje možnosti vlivu na hodnotovou orientaci romských dětí s akcentem na nestátní neziskové organizace. Závěrečná kapitola blíže seznamuje s hodnotou vzdělání. Výsledky výzkumu srovnává s „realitou“.

Summary

Master thesis 'Romany children's values – their development, ways of interference' follows bachelor thesis 'Romany children's values'. It records Romany children's values after three years. The first chapter offers the theoretical introduction, like terminology, some groups of Roma, their trades and history. Next chapter is focused on four of the researched values (relationship to majority, Romany language, ponderables and family) – according to literature. The third chapter shows the research focused on the confrontation of Romany pupils' values (compares results from 2008 and 2011). The fifth chapter maps ways of influence, accented on helpful organizations. The last chapter introduces value of education. It compares results of the research with "reality".

Použitá literatura a prameny

- BALABÁNOVÁ, H. *Praktické zkušenosti se vzdáváním romských dětí*. Praha : občanské sdružení MENT, 1995, 28 s.
- BALVÍN, J. a kol. *Romové a majorita*. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1997, 139 s. ISBN 8090214975
- BALVÍN, J. a kol. *Romové a jejich učitelé*. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, 143 s. ISBN 8090246117
- BALVÍN, J. a kol. *Romové a univerzity*. Hnutí R : Ústí nad Labem, 2000, 167 s. ISBN 8090246125
- BALVÍN, J. a kol. *Romové a pedagogika*. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, 147 s. ISBN 8090246133
- BALVÍN, J. *Metody výuky romských žáků*. Praha : RADIX, 2007, 200 s. ISBN 9788086031736
- BARTŮŇKOVÁ, T. *Hodnoty romských dětí*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. (bakalářská práce, nepublikováno)
- BENÍŠEK, M. *Ke kořenům slova ROM*. Romano džaniben, sborník romistických studií, 2006, s. 9-14. ISSN 1210-8545
- DANIEL, B. *Dějiny Romů*. Olomouc : Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 1994, 199 s. ISBN 8070673958
- DAVIDOVÁ, E. *Romano drom – cesty Romů*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1995, 245 s. ISBN 8070675330
- ELIÁŠOVÁ, I. *Naše osada*. Liberec : Krajská vědecká knihovna v Liberci, 2008, 167 s.
- HORVÁTHOVÁ, JANA. Problém vrstevnatý skoro tak jako sněhová koule. *Romano hangos*, 2010, 12 (18), s. 7
- HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Šaj pes dovakeras – Můžeme se domluvit*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1998, 129 s. ISBN 8070679050
- HÜBSCHMANNOVÁ, M. *Hin man ajsi čhaj, so... Romské hádanky*. Praha : Fortuna, 2003, 143 s. ISBN 8071688428
- KOVAŘÍKOVÁ, M. a kol. *Pedagogicko-psychologická problematika romských žáků ve vztahu k jejich školní úspěšnosti*. Ústí nad Labem : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 1998. s. 13-24. ISBN 8070442255
- KOUKOLÍK, F. DRTILOVÁ, J. *Vzpora deprivantů*. Praha : Galén, 2006. 327 s. ISBN 8072624105

- LISÁ, H. a kol.. *Romové v České republice*. Praha : Socipress, 1999, 558 s. ISBN 8090226078
- NEČAS, C. *Historický kalendář*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1997, 123 s. ISBN 8070677694
- NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*. Praha : Prostor, 1999, 173 s. ISBN 8072600222
- NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, 129 s. ISBN 8024404974
- PEKÁREK, P. a kol.. *Romové – reflexe problému*. Praha : Sofis, 1997, 106 s. ISBN 8090243908
- POLANSKY, P. *Bouře*. Praha : G plus G, 1999, 239 s. ISBN 8086103242
- RYBÁŘ, R. *Společné soužití s národnostními menšinami*. Brno : Cerm, 2000, 28 s.
- ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Praha : Portál, 1998, 143 s. ISBN 8071782505
- ŠEBKOVÁ, H. *Jazyková situace Romů a její vývoj*. Praha : MENT, 1995, 19 s.
- ŠOTOLOVÁ, E. *Vzdělávání Romů*. Praha : Grada Publishing, 2000, 95 s. ISBN 8071695289
- Zákon č. 49/2009 Sb., kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání
- Vyhláška č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky
- Vyhláška č. 14/2005 Sb., o předškolním vzdělávání
- RVP PV, 8.1. Vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami
- Směrnice rady 2000/43/ES, článek 5

Internetové zdroje

- O Romech – manuál pro obce, Vzdělávací centrum pro veřejnou správu ČR, o.p.s. Praha, 2002. Dostupné na: <http://www.vcvscr.cz/ke-stazeni/43o-romech.pdf>
- Předběžné výsledky Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Český statistický úřad. Praha, 2012. Dostupné na: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/950049F8F7/\\$File/pvcr.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/950049F8F7/$File/pvcr.pdf)
- ZŠ a MŠ Brno Křenová. Dostupné na: <http://www.zskrenova.cz>
- Ratolest, o.s. Dostupné na: <http://www.ratolest.cz>
- DROM, romské středisko. Dostupné na: <http://www.drom.cz/>

Sdružení pěstounských rodin, Dostupné na: <http://www.pestouni.cz>

NZDM Pestrá klubovna, Dostupné na: <http://pestra-klubovna.webnode.cz>

IQ Roma servis, o.s. Dostupné na: <http://www.iqrs.cz/>

Muzeum romské kultury, Dostupné na: <http://www.rommuz.cz/>

Armáda spásy, o.s. Dostupné na: <http://www.armadaspasy.cz>

NZDM LAVINA, Dostupné na: <http://nzdmlavina.blogspot.com>

Přílohy:

Příloha č. 1 – Dotazník

DOTAZNÍK

Jsem: Rom(ka) – gádžo

holka – kluk

Třída:

1. Do školy chodím

a) rád(a)

b) nerad(a)

2. Rodina je pro mě

a) hodně důležitá

b) důležitá

c) nedůležitá

3. S gádži vycházím

a) bez problému

b) jsou mi jedno

c) nemám je rád(a)

4. Romsky

a) umím dobře

b) umím trochu

c) neumím

5. Značkové oblečení, mobil, drahé věci atd. jsou pro mě

a) hodně důležité

b) jsou mi jedno

c) nedůležité

6. Vzdělání je pro mě

a) důležité – proč?:

b) je mi to jedno

c) nedůležité – proč?:

7. Svoji rodinu mám

a) nejradši na světě

b) rád(a)

c) nerad(a)

8. Mezi gádži

a) mám hodně kamarádů

b) mám pár kamarádů

c) nemám kamarády

9. Umět romsky považuju za

a) důležité

b) nedůležité

c) nevím

10. Lidi, kteří mají drahé auto, značkové oblečení a mobil, drahé věci atd.

a) obdivuju

b) jsou mi jedno

c) nemám rád(a)

11. Čím chci být v dospělosti?

12. Zakroužkuj, ve kterém z těchto klubů jsi více než jednou byl(a):

DROM, Pavlač, IQ Roma servis, Pestrá klubovna, Dětský muzejní klub, LAVINA, Jonáš, Dživipen